

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

МОСТОВИЙ АНДРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 342.951:347.73: 334. 722:332.012.324(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У
СФЕРІ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В
УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.М. Мостовий

Науковий керівник **Ульянов Олексій Іванович**, кандидат юридичних наук,
доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Мостовий А. М. Адміністративно-правові засади державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

У дисертаційному дослідженні розкрито зміст та сутність адміністративно-правових засад державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, а також узагальнено практичні рекомендації щодо оптимізації механізму її реалізації.

У роботі констатовано, що відсутність узгодженості серед наукової спільноти щодо трактування терміну «державна політика» є причиною наявності різноманітних тлумачень, що можуть значно відрізнятися за змістом та підходами. З'ясовано, що одні дослідники наголошують на значенні державної політики як системи правових заходів, спрямованих на регулювання суспільних відносин (інструментальний дискурс), а інші – акцентують увагу на її функціональній ролі в управлінні державою та забезпеченні правопорядку (функціональний дискурс).

Запропоновано термін «політика» трактувати як вияв взаємодії між окремими особами, групами чи інституціями, які прагнуть прийняти рішення про те, як зробити колективний вибір або вирішити якусь колективну проблему. Визначено, що державна політика є особливою правовою категорією, яка ідентифікується через систему цілеспрямованих дій і заходів держави, спрямованих на формування, реалізацію та вдосконалення правової системи, що визначає принципи, пріоритети та напрями розвитку права та законодавства для досягнення суспільно значущих цілей і забезпечення правопорядку, що закріплюються у стратегічних нормативно-правових актах.

Доведено, що категорії «підприємництво» та «підприємницька діяльність» можуть використовуватись як синоніми. Водночас зауважено, що «підприємництво» та «бізнес» мають ряд відмінних характеристик. Доведено, що підприємництво є категорією широкого об'єктного кола формування основ її ідентифікації. Стверджується про доцільність ведення мови щодо змісту та сутності цієї категорії у дискурсі загального та конкретного контексту. Визначено, що загальний контекст репрезентується її інноваційними, ініціативними та ризиковими ознаками. Водночас конкретний визначає її приналежність до відповідної правової галузі та галузі наукових знань, що вивчає основи розвитку позначених нею процесів. Констатується, що підприємництво є однією з центральних категорій господарського права, однак якщо брати до уваги необхідність здійснення захисту конкуренції, підтримки розвитку малих та середніх підприємств, забезпечення сталого економічного зростання тощо цілком логічним буде твердження, що вона має важливе значення для науки та практики адміністративного права.

Досліджено європейську політику щодо стимулювання та підтримки розвитку малого та середнього підприємництва. З'ясовано, що основний європейський акт у цій сфері («Закон про малий бізнес» для європейських малих та середніх підприємств) визначає чотири базових пріоритети її розвитку, що підтримані необхідністю дотримання відповідних десяти принципів їхньої реалізації. Констатується, що формулювання цих принципів більш схоже на визначення конкретних завдань державної політики, аніж на встановлення орієнтирів для прийняття відповідних управлінських рішень. Однак уточнено, що категорія «принцип» у загальному контексті не відзначається точністю поняттєвої визначеності, а отже – допустимо розуміння цих принципів зводити до запропонованого контексту.

Звернено увагу на співвідношення категорій «засади», «правові засади», «правова основа», «нормативно-правові засади». З'ясовано, що при необхідності визначення на основі яких підстав, передбачених нормативно-правовими актами, здійснюються діяльність відповідних органів державної

влади, вказується на нормативно-правові засади їхньої діяльності. Розкрито наукову думку в контексті ідентифікації сутності правових засад, у результаті чого правові засади реалізації державної політики у сфері малого і середнього підприємництва в Україні визначено як систему нормативно-правових актів, що регулюють особливості здійснення підприємницької діяльності в Україні, визначають її основні положення, встановлюють порядок та процедури реалізації державної політики у цій сфері, а також встановлюють принципи, мету, завдання та методи діяльності уповноважених державних органів.

Відзначено, що основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів малого та середнього підприємництва є державна підтримка, яка реалізується через державні програми. Акцентуація на цьому твердженні обґрунтовується процедурами дерегуляції підприємницької діяльності та формуванні якісного нового нормативного підґрунтя для ефективного функціонування малих та середніх підприємств.

Проаналізовано наукову доктрину на предмет визначення категорій «механізм», «правовий механізм», «адміністративно-правовий механізм». Констатується, що всі ці механізми мають спільну мету – забезпечення ефективної реалізації правових норм або діяльності певної системи чи процесу. Зауважено, що кожен із них залежить від контексту правозастосування та специфіки діяльності. При цьому, у юридичному контексті сутність механізму репрезентується через поєднання правових норм, інституційних структур та процедур, що забезпечують досягнення результатів, відповідно до мети правового загалом чи галузевого регулювання. Спільним для всіх варіантів розуміння правового механізму є їхня функціональність, тобто здатність організувати й оптимізувати певний процес, а в досліджуваному випадку – процес реалізації державної політики.

З урахуванням того, що адміністративно-правовий механізм є різновидом правового, підтримано наукову думку щодо необхідності застосування вузького підходу до ідентифікації його юридичної природи,

однак з урахуванням специфіки його секторальних завдань. До числа таких віднесено здійснення адміністративно-правового регулювання та правового забезпечення діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва, що підтримано гарантіями дотримання їхніх законних інтересів, процедурами спрощення взаємодії з державними органами та застосуванням відповідних заходів відповідальності за порушення суб'єктами владних повноважень законодавства у цій сфері.

З'ясовано, що нормативного переліку державних суб'єктів як реалізаторів державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні наразі не сформовано. Аналіз нормативних положень дозволив зауважити, що в означеному процесі беруть участь різні інституції як на центральному, так і на регіональному рівнях. Вони можуть безпосередньо чи опосередковано виконувати завдання щодо втілення в правореалізацію заходів державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, сприяючи не тільки його підтримці, а й захисту прав підприємців, формуванню сприятливого бізнес-середовища. До числа таких віднесено: 1) Кабінет Міністрів України – її координатор, який для виконання своїх повноважень наділений можливістю утворення як виконавчих органів влади загалом, так і консультативних та координаційних рад, що спеціалізуються на реалізації його спеціальних функцій (наприклад, Координаційна рада з питань розвитку мікропідприємництва та малого підприємництва забезпечує поліпшення координаційних процедур, підготовку стратегічних рішень та рекомендацій щодо покращення нормативного середовища розвитку цієї сфери, а також виявлення та пошук шляхів вирішення проблем її функціональності); 2) Рада бізнес-омбудсмена – формально самостійна, однак функціонуюча при Кабінеті Міністрів України інституція, що здійснює захист законних прав підприємців у публічно-правових відносинах; 3) Міжвідомча робоча група з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності – тимчасовий орган при Кабінеті Міністрів України, що має вирішити

проблему регуляторного тиску на бізнес та оптимізувати процедури застосування інструментів державного регулювання господарської діяльності; 4) Міністерство економіки України – відповідає за реалізацію економічної політики, у тому числі підтримку та розвиток малого та середнього підприємництва; 5) Державна податкова служба України – суб'єкт реалізації податкової політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, що має забезпечити ефективне адміністрування податків, спрощення податкових процедур для підприємців, створити сприятливі умови для ведення бізнесу, а також надання підтримки підприємцям у питаннях податкового обліку та звітності; вона здійснює також контрольні-наглядові функції у межах сфери свого відання 6) Державна служба зайнятості України – забезпечує підтримку підприємців у створенні робочих місць та розвитку трудових ресурсів; 7) Український фонд підтримки підприємництва – унікальна некомерційна державна структура, що здійснює підтримку стартапів та інноваційних підприємств за затвердженими Урядом програмами, надає консультаційні та навчальні послуги суб'єктам підприємництва; 8) Національний банк України – здійснює регулювання грошово-кредитної політики та сприяє фінансовій стабільності держави; 9) Державна регуляторна служба України – забезпечує регуляторну політику та спрощення адміністративних процедур для суб'єктів підприємництва. Зауважено, що цей перелік не є вичерпним.

Окремо визначено роль та значення державних установ для розвитку цієї сфери (Фонд розвитку підприємництва, Фонд підтримки малого та середнього бізнесу, Фонд розвитку інновацій, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, Національний фонд досліджень України), а також органів місцевого самоврядування. Щодо недержавних суб'єктів уточнено, що це специфічний різновид учасників публічного управління, роль яких у механізмах реалізації досліджуваної державної політики є різною. Визначено, що громадські організації виконують роль посередника між державою та підприємцями, забезпечуючи представлення інтересів

бізнесу у процесі ухвалення рішень, розробки політики, а також надаючи підприємцям консультаційну та інформаційну підтримку.

Звернено увагу на співвідношення між категоріями «інструменти діяльності публічної адміністрації» та «форми державного управління» як такими, що мають найбільш дискусійний взаємозв'язок. З'ясовано, що традиційна правова доктрина в Україні оперує категоріями «форми» і «методи» державного управління. З урахуванням того, що у сучасній адміністративно-правовій науці з'являються нові підходи, які відображають тенденції розвитку адміністративного права у європейському контексті, підтримано наукову думку, що категорія «інструменти діяльності публічної адміністрації» фактично є новітнім заміником для процесів, що позначались категоріями «форми» і «методи» в контексті реалізації повноважень владних структур. Обґрунтовано тезис, що адміністративні інструменти реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва є самостійним різновидом групи методів, засобів та заходів, які мають зовнішній прояв та використовуються і впроваджуються для виконання її завдань конкретними представниками публічної адміністрації у цій сфері.

Звернено увагу на лексичні та семантичні аспекти визначення поняття «процедура». Констатується, що термін «адміністративна процедура» як похідний, з теоретико-правового дискурсу має репрезентувати порядок вчинення певної дії, що деталізований у межах нормативної доктрини та підкріплений мірами відповідальності (визнання не правомірною) за порушення поетапності та послідовності її здійснення. Виявлено, що правова доктрина містить різні погляди на зміст та сутність цього терміну. Причому єдності наукового погляду вчені не досягли навіть після його легального визначення у Законі України «Про адміністративну процедуру». Зауважено, що положення Закону України «Про адміністративну процедуру» відповідають європейському баченню означеного інституту адміністративного права, однак не враховують вітчизняного розуміння еволюційності становлення публічної адміністрації в Україні, усіх процедур

публічного адміністрування, що нині реалізуються її представниками. Запропоновано адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва ідентифікувати через нормативний контекст, сутність якого зведена виключно до порядків вирішення питань зовнішнього характеру.

Виявлено, що у багатьох законодавчих актах загального, спеціального та стратегічного характеру (як чинних, так і ретроспективних), питання взаємодії органів публічної влади та підприємців в процесі реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні декларуються, однак не конкретизуються. Наприклад, до повноважень органів місцевого самоврядування належить право утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, однак процедура їх взаємодії з підприємцями фактично відсутня.

З'ясовано, що під час взаємодії із представниками підприємництва суб'єкти державного сектору стикаються з різноманітними, конкуруючими та потенційно несумісними інтересами, що ускладнює формування ефективних партнерських відносин між ними. Досліджено передовий іноземний досвід в контексті виокремлення практик ефективних партнерських взаємодій між владою та представниками підприємництва. З'ясовано, що для України є цікавою практика моніторингу впливу на розвиток підприємництва так званих «підприємців-реемігрантів», що особливо актуально в умовах післявоєнного відновлення.

У контексті визначення напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва запропоновано: а) прийняття нормативно-правового акту урядового рівня, що визначить порядок укладання меморандумів про взаємодію, співпрацю та взаємодопомогу; б) внесення змін частину 1 статті 4 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» шляхом доповнення її

пунктом 10 такого змісту: «посилення взаємодії між малим і середнім підприємництвом та органами влади, в тому числі у цифровому форматі»; в) розроблення та впровадження програм підприємницької освіти, до реалізації яких матимуть доступ «цифрові волонтери»; г) впровадження електронної системи моніторингу та оцінки реалізації заходів підтримки малого та середнього підприємництва; д) перегляд та уточнення програм фінансування задля розширення доступу до фінансової підтримки специфічних груп малого та середнього підприємництва; е) розширення програм публічно-приватного партнерства; ж) запуск національної інформаційної кампанії про доступні державні програми, фінансові можливості та регуляторне середовище для ведення підприємництва в умовах воєнного стану.

Ключові слова: адміністративно-правовий механізм, адміністративно-правові засади, державна політика, розвиток малого та середнього підприємництва.

SUMMARY

Mostovyi, A.M. Administrative and Legal Framework for Public Policy on Development of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

The thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Juridical Science in speciality 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The thesis study reveals the content and essence of the administrative and legal framework for public policy on the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine.

It is stated that the lack of consensus among the scientific community on the interpretation of the term “public policy” is the reason for the existence of various interpretations that may differ significantly in content and approaches. It is revealed that some researchers emphasise the importance of public policy as a system of legal measures aimed at regulating social relations (instrumental discourse), while others focus on its functional role in governance and ensuring law and order (functional discourse).

It is proposed to interpret the term ‘policy’ as a manifestation of interaction between individuals, groups or institutions seeking to make a decision on how to make a collective choice or solve a collective problem. It is determined that public policy is a special legal category which is identified through a system of targeted actions and measures of the State aimed at formation, implementation and improvement of the legal system, which defines the principles, priorities of and trends in the development of law and legislation for achieving socially significant goals and ensuring law and order, which are enshrined in strategic legal regulations.

It is proved that the categories of ‘entrepreneurship’ and ‘entrepreneurial activity’ can be used as synonyms. However, it is noted that ‘entrepreneurship’ and

‘business’ have a number of distinctive characteristics. It is proved that entrepreneurship is a category of a wide object circle which forms the basis for its identification. It is argued that it is expedient to refer to the content and essence of this category in the discourse of general and specific contexts. In this case, the general context is represented by its innovative, proactive and risky features. The specific context determines its affiliation with the relevant legal field and the field of scientific knowledge that studies the foundations of the development of the processes it describes. It is stated that entrepreneurship is one of the central categories of economic law, but given the need to protect competition, support the development of small and medium-sized enterprises, ensure sustainable economic growth, etc., it is quite logical to assert that it is of great importance for the science and practice of administrative law.

The European policy on stimulating and supporting the development of small and medium-sized enterprises is studied. It is revealed that the main European act in this field (the Small Business Act for European small and medium-sized enterprises) defines four basic priorities for its development, which are supported by the need to comply with the relevant ten principles of their implementation. It is stated that the formulation of these principles is more similar to the definition of specific tasks of public policy than to the establishment of guidelines for making appropriate management decisions. However, it is clarified that the category of ‘principle’ in the general context is not characterised by precise conceptual certainty, and therefore, it is permissible to reduce the understanding of these principles to the proposed context.

It is emphasised that the categories of ‘framework’, ‘legal framework’, ‘legal basis’ and ‘regulatory framework’ are correlated. It is established that when it is necessary to determine the grounds on which the relevant public authorities operate, the regulatory and legal framework of their activities should be indicated. In the context of identifying the essence of the legal framework, the scientific literature reveals that the legal framework for implementing public policy for small and medium-sized enterprises in Ukraine is defined as a system of legal regulations

that govern the specifics of entrepreneurial activity in Ukraine, define its main provisions, establish the order and procedures for implementing public policy in this field, as well as establish the principles, purpose, objectives and methods of activity of authorised public bodies.

It is noted that the main regulatory means of the State's influence on the activities of small and medium-sized enterprises is the State support implemented through the State programmes. The emphasis on this statement is due to the procedures of deregulation of entrepreneurial activity and the formation of a qualitative new regulatory framework for the effective functioning of small and medium-sized enterprises.

The scientific doctrine is analysed with a view to defining the categories of 'mechanism', 'legal mechanism', and 'administrative and legal mechanism'. It is stated that all these mechanisms have a common goal of ensuring effective implementation of legal provisions or operation of a particular system or process. It is noted that each of them depends on the context of law enforcement and the specifics of activities. Moreover, in the legal context, the essence of the mechanism is represented through a combination of legal norms, institutional structures and procedures that ensure the achievement of results in accordance with the purpose of the legal or sectoral framework. Common to all variants of understanding the legal mechanism is their functionality, that is, the ability to organise and optimise a certain process, and in the case under study, the process of implementing public policy.

Given that the administrative and legal mechanism is a type of legal mechanism, the author supports the scientific view that it is necessary to apply a narrow approach to identifying its legal nature, but with due regard for the specifics of its sectoral tasks. These include administrative and legal regulatory framework and legal support for the activities of small and medium-sized enterprises, supported by guarantees of their legitimate interests, procedures for simplifying interaction with government agencies and the application of

appropriate liability measures for violations of legislation in this area by public authorities.

It is revealed that there is currently no regulatory list of state actors implementing public policy on the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine. The analysis of the regulatory provisions suggests that various institutions at both the central and regional levels are involved in this process. They can directly or indirectly perform the task of implementing public policy measures in the field of small and medium-sized enterprise development in Ukraine, contributing not only to its support, but also to the protection of entrepreneurs' rights and the formation of a favourable business environment. These include: 1) the Cabinet of Ministers of Ukraine – its coordinator, which, in order to fulfil its powers, is empowered to establish both executive bodies in general and advisory and coordination councils specialising in the implementation of its special functions (for example, the Coordination Council for the Development of Micro- and Small Businesses ensures the improvement of coordination procedures, preparation of strategic decisions and recommendations to improve the regulatory environment for the development of this sector, as well as identifying and finding solutions to problems of its functionality); 2) the Business Ombudsman Council is a formally independent institution, but functioning under the Cabinet of Ministers of Ukraine, which protects the legal rights of entrepreneurs in public law relations; 3) the Interagency Working Group on Accelerated Review of State Regulatory Instruments for Economic Activity is a temporary body under the Cabinet of Ministers of Ukraine that is to address the problem of regulatory pressure on business and optimise the procedures for applying state regulatory instruments for economic activity; 4) the Ministry of Economy of Ukraine is responsible for implementing economic policy, including support and development of small and medium-sized enterprises; 5) the State Tax Service of Ukraine is an entity implementing tax policy on the development of small and medium-sized enterprises, which should ensure effective tax administration, simplify tax procedures for entrepreneurs, create favourable

conditions for doing business, and provide support to entrepreneurs in matters of tax accounting and reporting; it also performs control and supervisory functions within its competence; 6) the State Employment Service of Ukraine provides support to entrepreneurs in creating jobs and developing labour resources; 7) the Ukrainian Entrepreneurship Support Fund is a unique non-profit state structure that supports start-ups and innovative enterprises under programmes approved by the Government, and provides consulting and training services to business entities; 8) the National Bank of Ukraine regulates monetary policy and contributes to the financial stability of the State; 9) the State Regulatory Service of Ukraine provides regulatory policy and simplifies administrative procedures for business entities. It is noted that this list is not exhaustive.

The role and importance of state institutions for the development of this field (the Entrepreneurship Development Fund, the Small and Medium Business Support Fund, the Innovation Development Fund, the State Innovation Financial and Credit Institution, the National Research Foundation of Ukraine), as well as local governments, are separately defined. With regard to non-state actors, it is clarified that this is a specific type of public administration actors whose role in the mechanisms of implementation of public policy under study is different. It is determined that non-governmental organisations perform the role of an intermediary between the State and entrepreneurs, ensuring the representation of business interests in decision-making, policy development, and providing entrepreneurs with advisory and information support.

An emphasis is placed on the correlation between the categories of ‘instruments of public administration’ and ‘forms of public administration’ as the most controversial ones. It is revealed that the traditional legal doctrine in Ukraine operates with the categories of ‘forms’ and ‘methods’ of public administration. Given that new approaches are emerging in modern administrative law science which reflect the trends in the development of administrative law in the European context, the author supports the scientific view that the category ‘instruments of public administration’ is in fact a new substitute for the processes which were

denoted by the categories 'forms' and 'methods' in the context of exercising the powers of governmental structures. It is proved that administrative instruments for implementation of public policy on the development of small and medium-sized enterprises are an independent type of a group of methods, means and measures which have external manifestation and are used and implemented by specific representatives of public administration in this field to fulfil its tasks.

An emphasis is placed on the lexical and semantic aspects of the definition of the concept of 'procedure'. It is stated that the term 'administrative procedure', as a derivative of theoretical and legal discourse, should represent the procedure for performing a certain action, which is detailed within the framework of the regulatory doctrine and supported by measures of liability (invalidation) for violation of the stages and sequence of its implementation. It is revealed that the legal doctrine contains different views on the content and essence of this term. Moreover, scholars have not achieved unity of scientific view even after its legal definition in the Law of Ukraine 'On Administrative Procedure'. It is noted that the provisions of the Law of Ukraine 'On Administrative Procedure' are consistent with the European vision of this institute of administrative law, but do not consider the national understanding of the evolutionary nature of public administration in Ukraine and all public administration procedures currently implemented by its representatives. It is proposed that administrative procedures for implementing public policy on the development of small and medium-sized enterprises should be identified through the regulatory context, the essence of which is reduced exclusively to the procedures for resolving external issues.

It is revealed that in many legislative instruments of general, special and strategic nature (both current and retrospective), the issues of interaction between public authorities and entrepreneurs in the process of implementing public policy on the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine are declared, but not specified. For example, the powers of local governments include the right to establish advisory, consultative and other auxiliary bodies in the field

of small and medium-sized enterprise development, but there is no procedure for their interaction with entrepreneurs.

It is established that when interacting with business representatives, public sector entities face diverse, competing and potentially incompatible interests, which complicates the formation of effective partnerships between them. The foreign best practices are studied in the context of highlighting the examples of effective partnerships between the government and entrepreneurs. It is revealed that the practice of monitoring the impact of the so-called ‘immigrant entrepreneurs’ on the development of entrepreneurship is of interest to Ukraine, which is especially relevant in the context of post-war recovery.

It is proposed to: a) adopt a legal regulation at the governmental level, which will determine the procedure for concluding memoranda of interaction, cooperation and mutual assistance; b) amend part 1 of Article 4 of the Law of Ukraine ‘On the Development and State Support of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine’ by adding paragraph 10 as follows: ‘strengthening interaction between small and medium-sized enterprises and government authorities, including in digital format’; c) develop and implement entrepreneurial education programmes, which will be accessible to ‘digital volunteers’; d) introduce an electronic system for monitoring and evaluating the implementation of measures to support small and medium-sized enterprises; e) review and clarify funding programmes to increase access to financial support for specific groups of small and medium-sized enterprises; f) expand public-private partnership programmes; g) launch a national information campaign on available government programmes, financial opportunities and the regulatory environment for doing business under martial law.

Keywords: administrative and legal mechanism, administrative and legal framework, public policy, development of small and medium-sized enterprises.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мостовий А. М. «Підприємництво» як категорія адміністративного права: основні ознаки та критерії визначення. *KELM*. 2022. № 7(51). С. 368–372 (Республіка Польща).

2. Мостовий А. М. Поняття та сутність адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 202–207.

3. Мостовий А. М. Органи публічної влади, що здійснюють реалізацію державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 768–771.

4. Мостовий А. М. Теоретичні підходи до визначення державної правової політики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 3. С. 167–171.

5. Мостовий А. М. Участь недержавних інституцій у реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 4. С. 125–130.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Мостовий А. М. Процедури сертифікації: зміст та сутність у сфері реалізації державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публічного права, 2020. С. 132–134.

7. Мостовий А. М. Державна правова політика у сфері розвитку малого і середнього підприємництва: об'єктна ідентифікація. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 берез. 2023 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2023. С. 131–133.

8. Мостовий А. М. Адміністративна процедура: основні підходи до визначення. *Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 лют. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публічного права, 2024. С. 171–173.

ЗМІСТ

ВСТУП	21
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	32
1.1. Державна політика у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні як об'єкт адміністративно-правового дослідження	32
1.2. Завдання, принципи та напрями державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні	49
1.3. Правові засади державної політики у сфері малого та середнього підприємництва в Україні	66
Висновки до Розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	87
2.1. Поняття й сутність адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні	87
2.2. Система суб'єктів реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні	100
2.3. Адміністративні інструменти реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні	120
2.4 Адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва.....	134
Висновки до Розділу 2.....	151

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	162
3.1. Взаємодія органів публічної влади та підприємців у процесі реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні	162
3.2. Розвиток адміністративного законодавства в частині вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні.....	176
Висновки до Розділу 3	192
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ	241

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Підприємницький сектор уже давно є об'єктом посиленої уваги з боку міжнародної спільноти. Провідні країни світу вбачають, що без його належного розвитку, зокрема сприяння та підтримки, інші ініціативи щодо розвитку глобальної та національної економіки втрачають свою ефективність. Це зумовлено тим, що окрім аспектів забезпечення реалізації політики зайнятості населення, належно сформована та реалізована державна політика розвитку підприємництва вирішує низку актуальних задач науково-технічного, технологічного й інноваційного розвитку суспільства та держави. Причому головний акцент встановлюється на діяльності малих і середніх підприємств, як таких, що є «двигуном» економічного зростання та соціальної стабільності.

У вітчизняному контексті необхідність сприяння та підтримки розвитку малого й середнього підприємництва була актуальною постійно, більшою мірою навіть не з причин її внеску до забезпечення стійкості національної економіки, а з огляду на виклики та негативні фактори, з якими Україна стикалася на кожному з етапів становлення державності (політичні кризи, нестабільність економічної системи, брак фінансових ресурсів, слабкість інституту державного управління тощо). Сучасний етап також характеризується низкою таких ознак, однак провідним є стан її безпекового середовища, що зумовив наявність каскадних збоїв не лише економічної сфери, а й у соціальній, політичній та інфраструктурній площинах.

Водночас, попри всі виклики та проблеми, що виникли у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії на територію України, оцінка поступу, зробленого Україною у впровадженні Акта з питань малого бізнесу (SBA) для Європи, протягом 2020–2023 років досягла середнього показника Східного

партнерства¹. Зазначене засвідчує як про усвідомлення представниками влади важливості обрано курсу, рішучості до прийняття рішень навіть у складні часи, так і про низку нагальних проблем, що досі потребують розв'язання, що підтверджує актуальність цього дослідження.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Порушена проблематика тісно пов'язана із сучасними дослідженнями, адже різноманітні питання розвитку малого та середнього підприємництва в Україні продовжують перебувати у фокусі уваги багатьох дослідників. Серед комплексних праць, що безпосередньо стосуються досліджуваної сфери, можна виокремити такі: О. Апостолук «Державна фінансова політика підтримки розвитку малого підприємництва» (2017); О. Червякова «Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні» (2018); А. Чорна «Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності у сфері оподаткування» (2018); Н. Фролова «Державне регулювання малого та середнього підприємництва: інституціонально-інфраструктурний аспект» (2019); А. Омаров «Господарсько-правове забезпечення малого підприємництва в Україні в сучасних умовах» (2020); Т. Турецков «Державне регулювання малого та середнього підприємництва в умовах європейської інтеграції: регіональний аспект» (2020); В. Стрілець «Забезпечення розвитку малого підприємництва в умовах трансформації національної економіки України» (2021); К. Димидюк «Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері підприємницької діяльності в Україні» (2023).

Висвітленню окресленої проблематики сприяли також результати досліджень таких учених, як Т. Альберда, А. Арзуманян, О. Баклан, В. Білик, І. Бойко, В. Боровікова, С. Віннік, Ю. Гаруст, Є. Гетьман, В. Гончарова, О. Грабко, Н. Губерська, О. Гуменюк, А. Дегтярьов, О. Джафарова, О. Дніпров, О. Дрозд, Є. Дуліба, Н. Железняк, З. Живко, А. Зубко,

---

¹ Індекс політики щодо МСП: країни Східного партнерства 2024 р. Розвиток стійкості у складні часи. ОЕСР 2023. URL: https://epo.org.ua/downloads/UKR_SME_policy_index_2024.pdf.

М. Калатур, Г. Карпюк, О. Кілієвич, В. Ключковська, О. Ключковський, О. Кобзар, Ю. Коваленко, М. Ковальова, Г. Козаченко, А. Корнецький, Д. Кошиков, М. Кравчук, Н. Криштоф, О. Кузьменко, В. Курило, К. Куркова, Т. Куценко, Л. Лукашова, А. Манжула, В. Матола, О. Мертенс, А. Миколаєць, О. Мироненко-Шульган, Л. Миськів, Н. Науменко, В. Новіков, В. Оксінь, А. Осадчий, Д. Парамонов, М. Погрібняк, Г. Поліщук, А. Приходько, В. Селіванов, Є. Соболь, Л. Сорока, Т. Тарахович, А. Ткачук, О. Трегубов, О. Труш, О. Ульянов, К. Фомічов, Н. Харченко, К. Чаплигін, А. Чорна, Т. Шумейко, Ю. Щиголь, О. Юлдашев та багатьох інших. Однак слід зауважити, що представлені роботи не забезпечують всебічного та комплексного розгляду проблематики, яка є предметом цього дослідження.

Таким чином, попри досить якісну джерельну базу, багато аспектів, пов'язаних з розкриттям змісту й сутності адміністративно-правових засад державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, залишаються недостатньо розробленими або вимагають адаптації до сучасних викликів, що робить проведення цього дослідження своєчасним і теоретично значущим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження узгоджується з основними положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII; Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 року № 213-р; Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695; Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179; Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України

від 14 квітня 2021 року № 366; Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 року № 443; Стратегії людського розвитку, затвердженої Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225; Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року № 752; Національної стратегії доходів до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 року № 1218; Плану України, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 року № 244-р. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в розкритті змісту й сутності адміністративно-правових засад державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні з акцентуванням на аналізі їх достатності, ефективності й відповідності сучасним викликам з приділенням особливої уваги формуванню практичних рекомендацій щодо оптимізації механізму її реалізації.

Для досягнення поставленої мети в дисертації потрібно виконати такі *завдання*:

– схарактеризувати державну політику у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні через призму об'єкта адміністративно-правового дослідження;

– визначити завдання, принципи й напрями державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні;

– розкрити правові засади державної політики у сфері малого й середнього підприємництва в Україні;

- сформувати поняття та розкрити сутність адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні;
- визначити систему суб'єктів реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні;
- проаналізувати адміністративні інструменти реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні;
- розкрити адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва;
- з'ясувати особливості взаємодії органів публічної влади та підприємців у процесі реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні;
- запропонувати напрями розвитку адміністративного законодавства в частині вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні.

Предмет дослідження – адміністративно-правові засади державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження проведено завдяки використанню низки визначальних загально- та спеціально-наукових методів. За допомогою *методу логічного узагальнення* вдалося синтезувати значну кількість інформації, роблячи загальні висновки на основі аналізу індивідуальних даних, а *формально-юридичний метод* забезпечив детальне дослідження правових норм, які регулюють цю сферу спільної життєдіяльності, що дало змогу окреслити ключові проблеми в законодавстві та виявити можливі шляхи його вдосконалення. *Діалектичний метод* використано для виявлення протиріч і пошуку шляхів їх вирішення, а *метод кореляційного аналізу* дозволив визначити зв'язки й залежності, які

впливають на процедури формування та реалізації державної політики у сфері малого та середнього підприємництва (розділи 1–3). *Системно-структурний метод* надав змогу застосувати комплексний підхід до вивчення державної політики як системного явища (підрозділ 1.1), розкрити її правові засади у сфері малого та середнього підприємництва в Україні (підрозділ 1.3), а також відповідних суб'єктів, уповноважених на її реалізацію (підрозділ 2.2). Методи *аналізу* та *синтезу* стали провідними під час деталізації складових політики та їх взаємозв'язку (підрозділ 1.1), структурування завдань, принципів і напрямів державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні (підрозділ 1.2), розкриття структури й елементів адміністративно-правового механізму її реалізації (підрозділ 2.1), а також визначення видів та ефективності відповідних адміністративних інструментів (підрозділ 2.3). *Логіко-семантичний метод* сприяв визначенню поняття та сутності більшості з досліджуваних правових категорій і явищ (розділи 1, 2, підрозділ 3.1), а метод *системного аналізу* забезпечив послідовність розкриття загальних аспектів функціональності державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні (розділ 1), її практико-реалізаційного вияву в контексті сформованих взаємодій (розділ 2). За допомогою методів *класифікації* та *групування* сформовано систему завдань, принципів і напрямів державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні (підрозділ 1.2), правових засад її формування та реалізації (підрозділ 1.3), відповідних уповноважених суб'єктів (підрозділ 2.2), їх інструментарію діяльності в цій сфері (підрозділ 2.3), а також оптимізаційних змін вітчизняного законодавства в частині вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні (підрозділ 3.2). Метод *правового прогнозування* сприяв визначенню подальшого розвитку правових засад у цій сфері (підрозділ 1.3), а також формуванню припущень про доцільність внесення відповідних змін до законодавчих положень та оцінки їх майбутніх наслідків (підрозділ 3.1).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших комплексних досліджень у межах науки адміністративного права, що розкриває юридичну природу, значення, зміст та особливості адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні з акцентом на ключових аспектах, які стримують її розвиток, та способах мінімізації їхнього вияву. За результатами проведеного аналізу сформульовано наукові положення та висновки, запропоновані особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

– розкрито завдання, принципи й напрями державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні через європейський та національний контекст з обґрунтуванням діалектичного взаємозв'язку між ними, що обумовлений залежністю України від європейських стандартів і практик у сфері підприємництва, а також потребою в адаптації та інтеграції цих стандартів до національної правової системи, що вже має позитивний вияв, означений підготовкою реформ у сферах державних закупівель, державного нагляду, доступу до ринків і фінансування тощо, а також активною роботою над прийняттям цільової стратегії для малого та середнього підприємництва;

– запропоновано сутність адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні розкривати через інкорпорацію характеристик адміністративно-правового регулювання/дерегулювання (наприклад, ліцензування, реєстрацію, нагляд і контроль) та правового забезпечення (прийняття законодавчих актів, що стимулюють розвиток підприємництва або спрощують адміністративні процедури), зокрема адміністративно-правового (підзаконна правотворчість, що доповнює та конкретизує основні законодавчі акти), адже такий підхід створює комплексний каркас розуміння

взаємозв'язку між правовими нормами й реальними практиками управління розвитком малого та середнього підприємництва в Україні;

– запропоновано розробити й затвердити Порядок здійснення аналізу реалізації державної політики, який як акт процедурного характеру визначатиме механізм провадження цієї діяльності, передбачаючи послідовність реалізації таких дій: 1) збір та аналіз даних – опрацювання інформації про виконання програм і заходів (статистичні дані, звіти державних установ, опитування громадської думки тощо); 2) оцінка відповідності цілям – перевірка, наскільки реалізовані заходи відповідають початковим цілям і завданням державної політики; чи досягнуто поставлених показників та як вони відображаються на конкретних сферах економіки або суспільної життєдіяльності; 3) оцінка ефективності – аналіз використання ресурсів у співвідношенні з досягнутими результатами (порівняння вартості заходів із їх результатами); 4) аналіз результатів і наслідків – визначення коротко- та довгострокових наслідків реалізованої політики, її вплив на економічну, соціальну або іншу сферу, а також узагальнення позитивних результатів і можливості для розвитку негативних тенденцій; 5) виявлення проблем та обмежень – ідентифікація проблем, що виникли під час реалізації політики, та обмежень, які можуть бути пов'язані із законодавчими, фінансовими або інституційними факторами; 6) формування рекомендацій – розроблення рекомендацій для покращення реалізації політики або внесення змін до її структури, щоб підвищити ефективність і досягти більш конкретних результатів;

удосконалено:

– наукові положення щодо наявності відмінностей між термінами «підприємництво» та «бізнес», що дозволяє більш точно ідентифікувати об'єктну складову державної політики стосовно розвитку малого й середнього підприємництва в Україні з узагальненням, що підприємництво є більш загальним поняттям, яке охоплює інновації, створення нових ідей і

концепцій, тоді як бізнес фокусується на практичних аспектах його ведення, реалізації цих ідей та отриманні прибутку;

– наукове розуміння системи суб'єктів реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні як сукупності державних, громадських і приватних суб'єктів, які виконують різні функції в процесі забезпечення її розвитку, однак формують централізовану єдність, що консолідує зусилля кожного з таких задля досягнення єдиної стратегічної мети;

– категорійно-поняттєву визначеність категорій «взаємодія» та «співпраця» у кореляції розкриття їх сутності через діалектичний взаємозв'язок і можливість поглинання змісту юридичної природи похідного явища («співпраця») більш загальним («взаємодія»);

отримали подальший розвиток:

– теоретичні обґрунтування наявності в проекті Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року низки прорахунків, які можуть загальмувати або взагалі унеможливити її реалізацію (недофінансування, відсутність механізмів належної координації між регіональними та національними рівнями управління, недостатнє врахування регіональних відмінностей діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва, відсутність систем моніторингу й оцінки її виконання тощо);

– наукові положення щодо можливості відмежування адміністративних інструментів суто реалізації державної політики розвитку малого та середнього підприємництва з-поміж інструментів діяльності публічної адміністрації з огляду на наявність їх чіткої ідеологічної основи (вони мають стимулювальний характер та орієнтовані на підтримку, сприяння зростанню та спрощення умов для діяльності підприємців), які спростовуються твердженням про те, що досліджувана сфера, окрім стимулювання та підтримки, потребує також належного забезпечення

контрольних, регуляторних, наглядових та обмежувальних функцій, які є невід'ємною частиною ефективного публічного адміністрування;

– визначені напрями розвитку адміністративного законодавства в частині вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні як такі, що репрезентують необхідність оптимізації правової та організаційної основи забезпечення її функціональності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертаційному дослідженні висновки, теоретичні положення та конкретні пропозиції використовуються та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого наукового вивчення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *освітньому процесі* – під час розроблення та викладання навчальної дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *практичній діяльності* – для вдосконалення чинного адміністративного законодавства в частині оптимізації механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки оприлюднено на трьох міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.), «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення» (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.), «Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 07–08 лютого 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки. Робота містить список використаних джерел із 301 найменування на 36 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

1.1. Державна політика у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні як об'єкт адміністративно-правового дослідження

Світова та вітчизняна практика свідчить, що необхідною умовою успішного розвитку підприємництва в країні є державна й регіональна підтримка малого та середнього підприємництва, яка визначається і закріплюється в стратегічних документах. Пріоритетність участі держави у розвитку підприємницького сектору полягає у тому, щоб створювати сприятливі правові й соціально-економічні умови для ефективного розвитку й розширеного відтворення [134, с. 19].

Саме тому необхідно приділяти значну увагу вивченню державної політики у сфері розвитку підприємництва в Україні, розробляти нові концепції та розвивати наявну наукову думку в контексті оптимізації її положень.

Щоб зрозуміти сутність державної політики, як самостійної правової категорії, слід дослідити її природу, зміст та характерні особливості.

Не є заперечним твердження, що державна політика реалізується через правову сферу, здійснюючи правовий вплив на суспільні відносини. Державна політика відзначається не тільки самим процесом здійснення впливу на суспільні відносини, а також і можливістю його спричинення. Для того, щоб даний вплив був дійсно ефективним і сприяв досягненню позитивного результату – розбудові правової держави та громадянського суспільства в Україні – необхідно встановити зв'язок між правом і політикою в аспекті розуміння правової політики як суспільного явища [245, с. 111].

Варто зауважити, що проблеми теоретичного осмислення поняття «державна політика» були предметом розгляду значної кількості науковців, однак досі немає єдиного підходу до його визначення. Відсутність узгодженості серед наукової спільноти щодо трактування цього терміну є причиною наявності різноманітних тлумачень, що можуть значно відрізнятись за змістом та підходами. Власне, одні дослідники наголошують на значенні державної політики як системи правових заходів, спрямованих на регулювання суспільних відносин (інструментальний дискурс), а інші – акцентують увагу на її функціональній ролі в управлінні державою та забезпеченні правопорядку (функціональний дискурс).

Причому складність осмислення державної політики полягає у тому, що це міждисциплінарна категорія, яка включає не тільки юридичні аспекти, але й політичні, соціальні, економічні чинники, які сукупно формують її змістову структуру. Означене свідчить про важливість подальшого дослідження і узгодження теоретичних підходів для більш чіткого розуміння цього поняття та його ефективного практичного прояву. Тому, актуалізація розгляду проблематики уточнення теоретичної ідентифікації категорії «державна політика», на нашу думку, є достатньо зрозумілою. Однак першочергово дослідимо категорію «політика» та такий її різновид як «правова політика», що дозволить більш точно визначити специфіку порушеного питання.

Необхідно відмітити, що, по-перше, правова політика спрямована на впорядкування правової сфери, що відповідно приводить до оптимізації політичних, економічних, соціальних та інших відносин. По-друге, формування правової політики упорядковує потоки юридичної інформації, що міститься в різних правових актах та має здатність до зростання. По-третє, актуалізація правової політики зумовлена і посиленням управлінської функції права, підвищенням ролі та значущості правосвідомості суспільства, розширенням договірних засад правового регулювання, потребою в координації та керованості з боку владних структур та іншими процесами у правовому просторі. По-четверте, посилення значимості правової політики

пов'язано з необхідністю вироблення і закріплення тактичних і стратегічних основ розвитку правового життя в Україні [98, с. 29]. Таким чином, правова політика – це один з найважливіших видів політики як родового інтеграційного поняття. Ось чому не можна зрозуміти суть правової політики, не знаючи, що таке політика взагалі. Іншими словами, будь-яке визначення правової політики не повинно суперечити загальному уявленню про політику в її традиційному змісті [64, с. 8–9].

Відповідно, кореляційний взаємозв'язок між категоріями «правова політика» та «політика» є аксіоматичним. Причому доречно вказати, що термін «політика» також є неоднозначним [292, с. 48]. Політика та пов'язані з нею терміни, як-от «політичний» чи «політик», можуть мати як позитивні, так і негативні конотації. Грецький філософ Аристотель стверджував, що «людина – політична тварина» [283]. Його основна ідея щодо політики, як суспільного явища, полягала у тому, що уряд існує для того, щоб заохочувати та плекати чесноти таким чином, щоб це вело до гарного життя його громадян, своєю чергою добродішні громадяни готові жити разом за загальними законами та робити внесок у свою громаду. Зрозуміло, що такий погляд автора є досить утопічним, але заслуга Аристотеля у тому, що він детально описав багато можливих форм політичної спільноти та те, як вони пов'язані із загальною метою уряду.

Політика існує скрізь, де люди взаємодіють один з одним, щоб ухвалювати рішення, які впливають на них колективно. Коли уряд вводить податки чи фінансує освіту – це політика. Але політика це не тільки про державу та її публічні органи. На нашу думку, політика існує навіть в родині. Наприклад, коли батьки вирішують, де житиме родина – це політичне рішення, яке приймає родина. Тобто, загалом, політика – це вияв взаємодії між окремими особами, групами чи інституціями, які прагнуть прийняти рішення про те, як зробити колективний вибір або розв'язати якусь колективну проблему.

Якщо деталізувати сутність поняття «правова політика», то щодо її визначення існує безліч варіантів інтерпретації. Так, В. Селіванов вважає, що головною метою правової політики демократичної, соціальної, правової держави, з багатопартійною системою має бути сприяння досягненню громадянської злагоди в суспільстві на основі утвердження й забезпечення законних прав і свобод людини, які не порушують насамперед права і свободи інших людей, а також моральні підвалини суспільства. Тому, на думку науковця, зміст правової політики пов'язаний з цілеспрямованням, вибором пріоритетів, формуванням моделей розвитку правової системи, правового розвитку держави та суспільства в цілому відповідно до об'єктивних потреб соціального прогресу та суб'єктивних інтересів владарюючих сил, суперечностей між першими і другими [218, с. 10]. На думку О. Рудневої та О. Ярмиша, «правову політику» можна розглядати як: «...особливе політико-правове явище, що формується внаслідок системної, науково обґрунтованої діяльності держави і громадських об'єднань, спрямоване на визначення стратегії і тактики правового розвитку суспільства, удосконалення механізму правового регулювання, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, побудову правової держави» [215, с. 8].

Вбачається доволі спірним твердження Н. Железняка, який вважає, що «правова політика – це специфічна міжгалузєва правова категорія, яка визначає базовані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, спрямована на зміцнення режиму законності та безпеки, формування у громадян розвиненої правової культури, здатності використовувати правові засоби для задоволення своїх інтересів, захисту прав та свобод, і одночасно є статичним елементом правової системи» [64]. Автор визначає правову політику як «міжгалузєву правову категорію», що, на перший погляд, є доволі широким і узагальненим визначенням. На нашу думку, важливо конкретизувати, що саме означає міжгалузєвий характер, і як це відрізняє її від інших правових категорій (чи

відрізняє загалом). Також автор стверджує, що правова політика є одночасно «статичним елементом правової системи», однак, на нашу думку, правова політика за своєю суттю є динамічною, оскільки вона змінюється відповідно до суспільних потреб і викликів. Статичність ми вважаємо спірною ознакою, оскільки це суперечить основним характеристикам політики як явища, що реагує на зміни в правовому середовищі та суспільних відносинах.

Аналогічний підхід щодо формування терміну «правова політика» обґрунтовується О. Минькович-Слободяник у дисертаційному дослідженні «Правова політика як чинник правотворчості та правозастосування», в якому авторка вказує, що: ««правова політика» бере свій початок з права як статичної основи, що набуває руху за допомогою останньої» [116]. Вона також відстоює точку зору, що правова політика генетично походить від політики, але базою для її існування і функціонування виступає завжди лише право. Саме право впливає на її формування, визначає, якою вона буде, які цінності вона покликана нести в суспільство і захищати. Тому політика – це скоріше влада в рухові, а право, законодавство – статика влади [116].

На думку І. Жаровської сутністю правової державної політики є стратегічне планування у правовій сфері як постійний процес, за допомогою якого суб'єкти правової політики переглядають стратегічний напрямок своєї організації та її діяльності для досягнення цілей, що визначені органами публічного управління для громади. На думку авторки, державна система планування розвитку охоплює різноманітність інструментів, що включають правову основу держави, а також механізми перетворення політичних рамок у середньостроковий сектор розвитку [63]. Тобто, авторкою стратегічне планування визначено як основа державної правової політики. Ми з цим погоджуємося, оскільки воно дозволяє державі формулювати довгострокові цілі, які відповідають інтересам суспільства та визначати шляхи їх досягнення. Стратегічне планування забезпечує цілісність та узгодженість усіх заходів, спрямованих на розвиток правової системи, створення сприятливого правового середовища, а також на підтримку стабільності та

передбачуваності державних рішень. У рамках державної правової політики стратегічне планування включає розробку й імплементацію нормативно-правових актів, удосконалення системи правового регулювання та правозастосування, а також моніторинг ефективності ухвалених рішень. Воно забезпечує інтеграцію правових ініціатив в загальну політику розвитку країни, враховуючи економічні, соціальні та міжнародні аспекти. Такий підхід сприяє сталому розвитку, підвищенню інвестиційної привабливості держави та зміцненню правової культури серед населення.

Додамо також, що А. Крижанівський наголошує на тому, що державна правова політика багато в чому полягає у виробленні та здійсненні юридичних ідей стратегічного плану, у прийнятті, вдосконаленні та реалізації Конституції і чинного законодавства [99].

Таким чином, результати проведеного аналізу дозволяють визначити державну політику як особливу правову категорію, яка ідентифікується через систему цілеспрямованих дій і заходів держави, спрямованих на формування, реалізацію та вдосконалення правової системи, що визначає принципи, пріоритети та напрями розвитку права та законодавства для досягнення суспільно значущих цілей і забезпечення правопорядку, що закріплюються у стратегічних нормативно-правових актах.

Визначаючи юридичну природу державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, варто зосередити увагу на її об'єктній складовій, зокрема з'ясувати зміст та сутність означеної діяльності.

Уточнимо, що у двадцятому столітті багато країн (наприклад, Великобританія), розробили нормативні рамки для визначення та підтримки малого та середнього підприємництва, враховуючи їх значення для зайнятості населення, інновацій та розвитку конкуренції. Формальна категоризація та спеціальна політика для малого та середнього підприємництва зростали протягом середини 1900-х років, особливо з післявоєнною промисловою та фінансовою реструктуризацією. На ці події вплинули звіти та рамки, створені як національними, так і міжнародними економічними організаціями.

Вперше термін «малі та середні підприємства» використав британський міністр Макміллан [287, с. 12] в доповіді про промисловий та фінансовий стан Великобританії в 1931 році. У США поняття «малі та середні підприємства» (або «МСП») вперше було офіційно введено та закріплено на законодавчому рівні в Законі про малий бізнес («Small Business Act») [295] 1953 року. Цей закон створив основу для визначення малого бізнесу та його підтримки з боку уряду. Закон також створив Адміністрацію малого бізнесу США («SBA»), яка відіграє ключову роль у наданні фінансової, консультаційної та інфраструктурної допомоги малим підприємствам. Зпоміж іншого Закон передбачає різноманітні програми підтримки малого бізнесу, такі як державні кредити, гранти, пільги в оподаткуванні та спеціальні програми для їхнього розвитку. Основна мета цього закону полягає в тому, щоб допомагати та захищати інтереси малих підприємств з метою збереження вільного конкурентного ринку. Водночас у більшості європейських країн та Японії на даний час застосовним є термін «дрібні і середні підприємства», а у французькій науковій літературі використовується абревіатура «PME» («Petites et moyennes entreprises») [42].

Своєю чергою, чинне вітчизняне законодавство передбачає наступні підходи до класифікації малого та середнього підприємництва. Так, у Господарському кодексі України визначено критерії мікропідприємництва, малого підприємництва та великого, а всі підприємства, які не підпадають під ці критерії – відносяться до середнього. В основу поділу на такі види підприємництва покладено: середню кількість працівників за звітний період (календарний рік) та річний дохід від будь-якої діяльності підприємства.

Зокрема суб'єктів господарювання Господарський кодекс України визначає наступним чином: 1) суб'єктами мікропідприємництва є: а) фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за

середньорічним курсом Національного банку України; б) юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; 2) суб'єктами малого підприємництва є: а) фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; б) юридичні особи-суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; 3) суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [33].

Інші критерії для поділу підприємств на види визначені у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а саме:

– мікропідприємствами є підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – до 350 тисяч євро включно; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 700 тисяч євро включно; середня кількість працівників – до 10 осіб включно;

– малими є підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – до 4 мільйонів євро включно; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 8 мільйонів євро включно; середня кількість працівників – до 50 осіб включно;

– середніми є підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – до 20 мільйонів євро включно; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 мільйонів євро включно; середня кількість працівників – до 250 осіб включно;

– великими є підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – понад 250 осіб [160].

Тобто, у цьому законі окрім кількості працівників, для класифікації підприємств має значення не обсяг їхнього доходу, як це визначається в Господарському кодексі України, а балансова вартість активів та чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Наприклад, в країнах-членах Європейського Союзу (або «ЄС»), для класифікації підприємств на види має значення, крім кількості працівників, ще такі категорії як «річний обіг» та «річний баланс» [134].

Причому однією із проблем є те, що далеко не завжди вдається відразу визначити категорію, до якої належить підприємство. За замовчанням заведено вважати, що для віднесення до одного з типів компанія має відповідати двом із трьох критеріїв визначених у Законі України «Про

бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Але виникають ситуації, коли підприємство має по одній ознаці з кожної категорії [84].

Для подолання непорозумінь Міністерство фінансів України розіслало інформаційне повідомлення «Щодо визначення категорії підприємства відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»». Так, містяться положення, що у разі: «якщо підприємство однієї з наведених категорій за показниками річної фінансової звітності протягом двох років поспіль не відповідає наведеним критеріям, воно відноситься до відповідної категорії підприємств» [254]. Відповідно, обирається середній показник. Наприклад, якщо підприємство за кількістю працівників – середнє, за балансовою вартістю активів – мале, за чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – мікро то в кінцевому варіанті воно є малим.

Зазначимо також про наявність колізії щодо визначення поняття «суб'єкт малого і середнього підприємництва» та «мале/середнє підприємство», які не є тотожними, оскільки до суб'єктів малого і середнього підприємництва крім самих підприємств відносяться й фізичні особи – підприємці [171]. Тобто «суб'єкт малого і середнього підприємництва» більш ширше поняття ніж «мале/мале підприємство».

Однак окремо слід звернути увагу на те, що категорію «підприємництво» об'єктивізує поняття «підприємницька діяльність», що дозволяє використовувати категорію в описі практики діяльності суб'єктів господарювання [90, с. 29]. За загальним правилом поняття суб'єкта господарювання обґрунтоване теорією господарювання, яка виходить з того, що суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин [247, с. 50]. Оскільки підприємницька діяльність є частиною господарської, суб'єкт підприємницької діяльності є специфічною структурною одиницею, що виявляє особисті інтереси через посередництво: вироблення цілей функціонування підприємства; кооперування факторів виробництва; створення виробництва, пристосованого до конкретного ринкового

середовища; отримання прибутку від реалізації продукції на ринку. Будь-який підприємець діє в окреслених напрямках, виконуючи повністю чи частково основні притаманні йому функції і вступаючи при цьому у відносини з іншими економічними суб'єктами, представленими на ринку [66, с. 32; 147]. Тому цілком виправдано вбачати, що «підприємництво» та «підприємницька діяльність» можуть використовуватись як синоніми.

Своєю чергою, поняття «підприємництво» та «бізнес» часто використовуються як синоніми, але між ними також є деякі відмінності.

У Господарському кодексі України (частина 2, статті 3) [33] підприємництво визначено як різновид господарської діяльності, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку. Також в зазначеному кодексі підприємництвом називається господарська комерційна діяльність (Глава 4). Тобто основною ознакою, яка відрізняє підприємництво від інших видів господарської діяльності є його мета, а саме – отримання прибутку.

Отже, бажання отримати прибуток – основна рушійна сила виробництва в системі вільного підприємництва. Підприємництво здійснюється на постійній основі (систематична діяльність), а не на основі разових угод. Крім цього, важливими рисами підприємництва є діяльність «своїм коштом» (на основі приватної власності), з власної ініціативи, на власний ризик. Існує думка, що підприємництво є складовою бізнесу як особлива, інноваційна його форма. Сутність підприємництва повніше розкривається через його функції (роль у суспільстві) – творчу, ресурсну, організаційну, мотиваційну, соціальну. Де: 1) творча (інноваційна) функція полягає в тому, що підприємці реалізують нові ідеї, упроваджують наукові розробки, пов'язані з господарським ризиком; 2) ресурсна функція передбачає, що підприємці націлені найефективніше використовувати задіяні в бізнесі ресурси – матеріальні, трудові, фінансові, інтелектуальні, інформаційні тощо; 3) організаційна функція полягає в організації виробництва та збуту товарів або послуг; 4) стимулююча функція полягає у

формуванні механізму, що мотивує ефективно використовувати ресурси, і максимально задовольняти потреби споживачів; 5) соціальна функція передбачає вироблення товарів і послуг, необхідних суспільству; б) особистісна функція зводиться до самореалізації підприємця, отримання задоволення від своєї діяльності [81, с. 7].

Водночас бізнес – це справа, ділова активність, направлена на вирішення завдань, пов'язаних в кінцевому рахунку із здійсненням на ринку операцій обміну товарів і послуг між економічними суб'єктами ринку, з використанням форм та методів конкретної діяльності, які склалися в ринковій практиці. Бізнес робиться заради одержання доходу (прибутку) від результатів діяльності у найрізноманітніших сферах – виробництві і торгівлі товарами та послугами, банківській та страховій справах, при проведенні транспортних, орендних і багато інших операцій як видів діяльності [146].

Якщо звернутися до легального визначення терміну «бізнес», на сайті Верховної Ради України у розділі «Термінологія законодавства» розміщений єдиний нормативно-правовий акт, що надає його трактування. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 року №1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»», бізнес – це певна господарська діяльність, яка провадиться або планується для провадження з використанням активів цілісного майнового комплексу [171].

Таким чином, на нашу думку, можна виокремити наступні відмінності для розмежування термінів «підприємництво» та «бізнес»:

1) підприємництво: а) це ширше поняття, яке включає в себе як діяльність, так і процеси створення, розвитку, управління бізнесом; б) часто розглядається як специфічний вид економічної діяльності, що базується на ініціативі, інноваціях і здатності брати на себе ризики; в) воно стосується створення нових бізнес-ідей, започаткування нових підприємств і реалізації новаторських проєктів; г) також включає в себе підприємницьку культуру, мислення, творче бачення і стратегію розвитку;

2) бізнес: а) це більш конкретне поняття, яке стосується саме практичного здійснення підприємницької діяльності, оскільки бізнес в основному здійснюється на підставі одноразових комерційних угод, тобто конкретних дій, що спрямовані на отримання прибутку; б) він включає всі процеси, пов'язані з веденням бізнесу: виробництво товарів і послуг, маркетинг, продаж, управління персоналом, фінансовий облік тощо; в) це виконання певних операцій на ринку для досягнення економічного результату; г) він підпорядкований певним правовим і регуляторним рамкам, наприклад, оформлення бізнесу, сплата податків, дотримання законодавства.

Отже, підприємництво – це більш загальне поняття, яке охоплює інновації, створення нових ідей та концепцій, тоді як бізнес фокусується на практичних аспектах його ведення, реалізації цих ідей і отриманні прибутку.

Проведене дослідження дає можливість визначити, що підприємництво є категорією широкого об'єктного кола формування основ її ідентифікації. Дослідницький запит спонукає до узагальнення про доцільність ведення мови щодо змісту та сутності цієї категорії у дискурсі загального та конкретного контексту. Де загальний контекст репрезентується її інноваційними, ініціативними та ризиковими ознаками. Водночас конкретний визначає її приналежність до відповідної правової галузі та галузі наукових знань, що вивчає основи розвитку позначених нею процесів. Закономірно, що підприємництво є однією з центральних категорій господарського права, однак якщо брати до уваги необхідність здійснення захисту конкуренції, підтримки розвитку малих та середніх підприємств, забезпечення сталого економічного зростання тощо цілком логічним вбачається твердження, що вона має важливе значення для науки та практики адміністративного права. Відповідно, з позиції об'єкта адміністративно-правового регулювання, забезпечення чи захисту означена категорія може бути визначена як сукупність нормативно-ідентифікованих відносин комерційної основи, що задовольняють попит на товари та послуги, зумовлений індивідуальними потребами і бажаннями споживачів.

Визначаючи особливості предмета цього етапу наукового дослідження, необхідно зазначити, що протягом усього існування незалежної України спостерігається еволюція підходів до регулювання цієї сфери, яка відображає зміни в економічній і політичній ситуації країни. Державна політика у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні неодноразово зазнавала трансформацій, спрямованих на покращення умов його ведення загалом, спрощення регуляторних процедур, зменшення адміністративного тиску та впровадження програм фінансової підтримки для різних категорій підприємців.

Означене не є дивиною, адже ця сфера є надзвичайно важливою для економіки країни. Зокрема середній бізнес є головним роботодавцем України і швидше відновлюється порівняно з малими та великими компаніями. Згідно з дослідженням Громадської організації «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій», середній бізнес показує кращі темпи економічного відновлення порівняно з підприємствами інших розмірів. Найвище значення Індексу відновлення ділової активності середні підприємства мали у липні-листопаді 2023 року, середній бізнес разом з великим демонструє кращі темпи зростання виробничих показників – обсягів виробництва, продажів, нових замовлень, експорту. Він випереджає великий бізнес за рівнем завантаження виробничих потужностей. Також за підсумками 2022 року в секторі малих та середніх підприємств працювало 6,1 млн осіб або 82% усіх зайнятих на суб'єктах господарювання [241]. Своєю чергою, малі підприємства, як правило, фокусуються на унікальних продуктах та послугах, що дозволяє розвивати інноваційність та досягнення більш конкурентних результатів. Тобто маємо, підтвердження того, що цей сектор відіграє ключову роль у створенні робочих місць, стимулюванні інновацій та у забезпеченні стійкості економічного розвитку.

Загалом дослідження державної правової політики у цій сфері передбачає проведення аналізу нормативно-правової бази, процедур регулювання, а також механізмів підтримки та стимулювання

підприємницької діяльності на предмет їхньої ефективності, прозорості та відповідності сучасним економічним реаліям. Особлива увага приділяється створеним умовам для розвитку малого та середнього підприємництва, що має включати дерегуляцію, спрощення адміністративних процедур, надання державних гарантій та підтримку підприємців у кризових ситуаціях. Тому фахівці з адміністративного права України постійно приділяють увагу дослідженню державної правової політики загалом, у тому числі у сфері розвитку малого та середнього підприємництва.

Необхідно відзначити, що держава через систему законодавства, фінансово-кредитні важелі може лише здійснювати економічне регулювання підприємницької діяльності, але не втручатись у неї. Під адміністративно-правовим регулюванням слід розуміти один із видів регулюючого впливу на суспільні відносини у сфері підприємницької діяльності, що здійснюється уповноваженими органами публічної адміністрації за допомогою багатоманітного, нормативно закріпленого інструментарію методів та засобів. Отже, адміністративно правове регулювання повинне бути спрямоване перш за все на створення сприятливих зовнішніх умов для здійснення підприємницької діяльності. Завдання державних органів полягає у встановленні загальних для всіх учасників підприємницької діяльності умов з метою забезпечення її суспільної ефективності та в нагляді за дотриманням цього режиму [251]. Таким чином, адміністративна галузь має пряме відношення до механізмів забезпечення правової захищеності підприємців та створення умов для їхнього стабільного розвитку в Україні.

Також свідченням того, що питання розвитку підприємництва є актуальними для науки адміністративного права є наукові дослідження, які проводилися і проводяться фахівцями-адміністративістами. У ході опрацювання проблематики державної правової політики розвитку підприємництва в Україні, умовно, нами відповідні роботи розподілено на дві групи. Першу групу формують праці, у яких розглядалися питання підприємництва через розкриття адміністративно-правового: а) забезпечення;

б) регулювання; в) контролю та нагляду; д) статусу суб'єктів підприємницької діяльності тощо. Друга група представлена працями, де об'єктом дослідження виступала державна політика в різних сферах економічної діяльності [126].

Так до першої групи можна віднести наступні роботи: «Адміністративно-правові засади здійснення контролю та нагляду за підприємницькою діяльністю» (С. Віннік, 2013 рік) [22], «Адміністративно-правові режими підприємницької діяльності в Україні» (М. Ковальова, 2007 рік) [88], «Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні» (Д. Парамонов, 2021 рік) [147], «Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні» (О. Червякова, 2018 рік) [249], «Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності у сфері оподаткування» (А. Чорна, 2018 рік) [250].

Водночас другу групу становлять такі праці як, наприклад: «Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері підприємницької діяльності в Україні: дисертація» (К. Димидюк, 2023 рік) [55], «Фінансово-правові засади державної аграрної політики України» (В. Мушенко, 2017 рік) [130].

Як узагальнення можна констатувати, що більшість вище зазначених авторів вважають адміністративно-правове регулювання необхідним заходом, який держава використовує задля розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, що існує поряд із державною підтримкою. Тому актуальним буде висновок, що державна політика у сфері розвитку малого та середнього підприємництва потребує більш ґрунтовного вивчення.

Аналіз чинного та ретроспективного вітчизняного законодавства дає змогу визначити, що переважна більшість нормативно-правових актів зміст державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва розкривають через його стимулювання та підтримку на державному,

регіональному та місцевому рівнях (про це більш детально буде розкрито на наступних етапах нашого дослідження).

Таким чином, ще раз наголосимо, що держава через систему законодавства, фінансово-кредитні важелі може лише здійснювати економічне регулювання підприємницької діяльності, але не втручатись у неї [55]. Як вірно зазначила К. Димидюк: «адміністративно-правове регулювання повинне бути спрямоване, перш за все, на створення сприятливих зовнішніх умов та внутрішніх умов для здійснення підприємницької діяльності. Завдання державних органів полягає у встановленні загальних для всіх учасників підприємницької діяльності умов з метою забезпечення її суспільної ефективності, зокрема, у контролі та нагляді у досліджуваній сфері» [56]. Так, Т. Куценко розглядає державну підтримку як складову механізму державного регулювання підприємництва. На її думку, зміст державної політики полягає «в розробці та реалізації системи державних програм науково-технічного, ресурсного, фінансового, консультативного, кадрового та іншого сприяння розвитку підприємництва» [107].

Причому основними ідеями стратегічного розвитку державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва можуть бути:

- а) виявлення правовідносин у сфері підприємництва, які вимагають відповідного правового регулювання, зокрема, адміністративного;
- б) виявлення тих аспектів у зазначеній сфері, які потребують безпосереднього втручання держави або відповідного контролю;
- в) усунення перешкод на державному рівні, які заважають розвитку підприємницької діяльності;
- г) обґрунтування прийняття відповідних регуляторних актів у визначеній сфері та окреслення аспектів контролю за їх реалізацією;
- д) системне зниження корупції [45; 55, с. 35].

На нашу думку, є два чітких канали, через які державна політика впливає на сферу розвитку малого та середнього підприємництва; перший – через її вплив на кількість і якість вхідних ресурсів, що надходять у підприємницький процес, а другий – через вплив політики на інституційну

структуру, яка визначає правила гри, за якими розгортається підприємницький процес.

Отже, маємо підтвердження, що державна політика загалом як явище соціальної природи має: 1) прямий вплив на розвиток малого та середнього підприємництва в Україні у спосіб стимулювання та підтримки нормативно ідентифікованих відносин комерційної основи, що задовольняють попит на товари й послуги, зумовлений індивідуальними потребами та бажаннями споживачів; 2) опосередкований вплив на досліджувані відносини через механізми захисту прав споживачів, регулювання політики зайнятості населення, контрольно-наглядової діяльності, регулювання соціальної сфери та навіть впровадження гендерної рівності. Означене свідчить про те, що Уряд, як відповідальний суб'єкт за її функціональність має використовувати комплексний підхід для того, щоб забезпечити належний розвиток сфери підприємництва загалом, однак з особливим акцентом на механізмах заохочення зростання місцевих малих та середніх підприємств.

Таким чином, сприятливе інституційне, правове та організаційне середовище має вирішальне значення для стимулювання економічного зростання. Усвідомлюючи це, політики надають підтримку малим і середнім підприємствам, які керуються як необхідністю, так і можливостями, сподіваючись, що їхні ініціативи сприятимуть економічному розвитку та підвищать ефективність підприємництва загалом та малого та середнього – зокрема.

1.2. Завдання, принципи та напрями державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні

Проблематика необхідності визначення завдань, принципів та напрямів державної політики у сфері малого та середнього підприємництва в Україні детермінується необхідністю формування оновлених державних інструментів

щодо стимулювання економічного зростання, створення нових робочих місць, розвитку конкурентного середовища, а також підвищення інвестиційної привабливості країни. Однак спочатку дослідимо європейську політику щодо підтримки розвитку малого та середнього підприємництва, адже в умовах євроінтеграційних процесів від України європейські партнери постійно вимагають та наголошують на необхідності покращення бізнес-середовища.

У 2008 році ЄС прийняв нормативно-правовий акт під назвою «A 'small business act' for European SMEs» («Закон про малий бізнес» для європейських малих та середніх підприємств). У ньому основними пріоритетами були визначені: сприяння підприємству, покращення доступу до фінансування, зменшення регуляторного тягаря та покращення доступу до ринків та інтернаціоналізації [260].

Ці пріоритети викладені в 10 принципах, призначених для керівництва щодо розробки та впровадження політики в ЄС та на рівні країн ЄС:

- 1) створити середовище, в якому підприємці та сімейні підприємства можуть процвітати, а підприємство винагороджується;
- 2) гарантувати, що чесні підприємці, які зіткнулися з банкрутством, швидко отримають другий шанс;
- 3) проєктувати європейську політику за принципом «спочатку думай про мале»;
- 4) змусити державну адміністрацію реагувати на потреби малого та середнього бізнесу;
- 5) адаптувати інструменти державної політики до потреб малих та середніх підприємств: сприяти їхній участі у державних закупівлях та краще використовувати можливості державної допомоги для малих та середніх підприємств;
- 6) сприяти доступу малих та середніх підприємств до фінансування та розвивати правове й бізнес-середовище, що сприятиме своєчасним платежам у комерційних операціях;
- 7) допомогти малим і середнім підприємствам отримати більше переваг від можливостей, які пропонує єдиний ринок ЄС;
- 8) сприяти підвищенню кваліфікації підприємців взагалі та їх інноваційній обізнаності;
- 9) дозволити малим та середнім підприємствам перетворювати екологічні проблеми на можливості;

10) заохочувати та підтримувати малі та середні підприємства, щоб отримати вигоду від зростання ринків [260].

Формулювання цих принципів більш схоже на визначення конкретних завдань державної політики, аніж на встановлення орієнтирів для прийняття відповідних управлінських рішень. Однак, необхідно уточнити, що категорія «принцип» у загальному контексті не відзначається точністю поняттєвої визначеності, а отже – допустимо розуміння цих принципів зводити до запропонованого контексту.

Задля реалізації вище зазначених принципів у 2015 році був запущений План Юнкера. З-поміж іншого його метою було закрити інвестиційний дефіцит, спричинений фінансовою та економічною кризою в ЄС. Відповідно до цього плану до 2018 року ЄС повинно було мобілізувати щонайменше 315 мільярдів євро інвестицій у ключові сектори. Очікувалося, що станом на кінець 2018 року Європейський фонд стратегічних інвестицій («EFSI») залучить 344 мільярди євро інвестицій, а близько 793 000 малих і середніх підприємств отримують користь від цього, що допоможе створити 1,4 мільйона робочих місць до 2020 року [280]. Після прийнятих заходів, основна увага політики ЄС була сконцентрована на таких напрямках як: забезпечення доступу до фінансування, повне використання переваг єдиного ринку та розумне регулювання [268]. Причому варто зауважити, що усі держави-члени визнали важливість швидкого впровадження вище зазначених 10 принципів, але проведений аудит у 2019 році виявив наступні проблеми: застосовані країнами підходи і досягнуті результати значно відрізняються між державами-членами. Хоча більшість із них прийняли національні цілі щодо зменшення адміністративного тягаря, не всі держави-члени ефективно їх зменшили. Лише кілька держав-членів інтегрували тест «спочатку думай про мале» у свій національний підхід до прийняття рішень (Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Польща, Словенія, Швеція та Сполучене Королівство) [268].

Тому у 2020 році була прийнята Стратегія МСП для сталої та цифрової Європи, яка передбачає дії, що базуються на наступних трьох стовпах:

- 1) розбудова потенціалу та підтримка переходу до стійкості та цифровізації;
- 2) зменшення регуляторного тягаря та покращення доступу до ринку; і
- 3) покращення доступу до фінансування [269].

Всі зазначені засади розвитку малого та середнього підприємства в ЄС знайшли своє втілення через запровадження різних ініціатив. Так, наприклад, зазначені підприємства підтримуються мережею до 240 центрів цифрових інновацій («DIN») [271] у кожному регіоні Європи, які своєю чергою підтримуються інвестиціями Програми цифрової Європи та структурних фондів [299]. Зокрема програма «Цифрова Європа» включає прискорені цифрові курси для співробітників малого та середнього підприємництва, щоб набути досвіду в таких сферах, як штучний інтелект, кібербезпека або блокчейн, спираючись на досвід платформи «Digital Skills and Jobs Coalition». DIN виступають посередниками між малими та середніми підприємствами та університетами/провайдерами навчання на місцевому рівні. Передбачалось, що інкубаційна діяльність допоможе малим та середнім підприємствам стати частиною екосистем, керованих даними. Комісія також зобов'язалась запуснути програму для «цифрових волонтерів», щоб дозволити молодим кваліфікованим людям і досвідченим старшим фахівцям ділитися своїми цифровими навичками з традиційними підприємствами. Вона також має підтримувати та взаємопов'язувати посередників для малих і середніх підприємств, таких як кластери, Європейська мережа підприємств і Європейський центр знань з ресурсоефективності, з метою допомогти підвищити кваліфікацію персоналу МСП у сфері сталого розвитку [269].

Остання ініціатива, а саме щодо створення інституту «цифрових волонтерів» дуже цікава для впровадження її в Україні, оскільки низька цифрова освіченість серед осіб похилого віку також унеможлиблює їхню інтеграцію у сучасні бізнес-процеси.

Отже, на сучасному етапі ЄС крім традиційних завдань та напрямів щодо розвитку малого та середнього підприємництва обрала вектор на інноваційність та цифровізацію з метою досягнення стійкості та збалансованості економічного зростання й соціального розвитку.

У вітчизняному законодавстві є низка документів стратегічного характеру в яких теж визначаються цілі, завдання, принципи та напрями державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва.

Так, наприклад, в Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» визначено, що метою державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:

1) створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва;

2) забезпечення розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності;

3) стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого і середнього підприємництва;

4) сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки;

5) забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян [189].

Тож маємо підтвердження, що невід'ємною складовою частиною розвитку підприємництва є створення сприятливих умов для провадження підприємницької діяльності. З метою реалізації визначених цілей в Україні постійно проводиться робота з удосконалення регуляторного середовища (дерегуляція) [191]. Якщо звернутися до проєкту Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього

підприємництва на період до 2027 року, то в ньому основною метою державної політики визначено «розв'язання нагальних проблем малого та середнього бізнесу в Україні таких, як доступ до фінансування, перебої з логістикою, зниження купівельної спроможності та нестача кваліфікованих кадрів» [58]. А у довгостроковій перспективі метою впровадження Стратегії є зростання та цифрова трансформація МСП, інтеграція малих та середніх підприємств у європейський ринок, підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу відповідно до стандартів ЄС [58]. Зазначений акт визначив наступні цілі [204]:

- відновлення та полегшення ведення бізнесу;
- сприяння інноваційному розвитку, цифровій трансформації та зеленому переходу;
- розвиток людського капіталу та культури підприємництва;
- посилення конкурентоспроможності і збільшення експорту.

Уточнимо, що перша державна програма підтримки підприємництва в Україні розроблена та затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 201 від 17 березня 1993 року. Ця програма мала сприяти розвитку ринкових відносин та виходу України з економічної кризи. Виходячи із сформованої у цій програмі мети, реалізація державної політики підтримки підприємництва мала бути спрямована на: 1) захист і підтримку підприємництва, передусім у приватному секторі економіки; 2) створення правових і організаційно-економічних умов для розвитку підприємництва; 3) формування механізму державного регулювання і координації підприємницької діяльності [185]. Для досягнення мети у зазначеній вище програмі запропоновано сім головних завдань, які у подальшому були перейменовані в «основні напрями державної підтримки підприємництва». Доцільно зазначити, що зазначена програма також визначала напрями підприємницької діяльності, що мають загальнодержавне пріоритетне значення, та фактори, які необхідно врахувати при визначенні регіональних пріоритетних напрямів розвитку підприємництва. Програма передбачала

щорічну розробку та затвердження Кабінетом Міністрів України комплексного плану її реалізації. Обов'язок аналізувати хід виконання комплексних планів покладался на Міністерство економіки. Недоліком цієї програми було те, що її текст не містив опису проблеми, на вирішення якої формувались заходи державної політики, із тексту програми не зрозуміло якого саме захисту та підтримки потребує підприємництво, які правові та організаційно-економічні умови необхідно створити у державі для розвитку підприємництва та яким характеристикам має відповідати сформований механізм державного регулювання і координації підприємницької діяльності. До прикладу, у цій програмі сформовано таке завдання, як «удосконалення системи правового забезпечення роботи органів державного контролю за фінансовою та господарською діяльністю підприємницьких структур», однак недоліки діючої системи не виокремлено, якісні характеристики стану нової системи не описані, відтак не зрозуміло, які заходи необхідно реалізувати для її удосконалення. Про результативність цього завдання свідчить той факт, що і на сьогодні підприємці відзначають зарегульованість контролюючої системи [248, с. 241–242].

Слід також зазначити, що проєкт аналізованої Стратегії передбачає поетапне досягнення мети щодо підвищення ефективності та стійкості малого та середнього бізнесу. Передбачається, що першочерговим етапом є створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та поліпшення доступу до фінансових ресурсів, спрощення регуляторного середовища, впровадження інноваційних технологій та підвищення рівня підприємницьких навичок. Наступним кроком є зміцнення експортного потенціалу МСП та розширення їхнього доступу до міжнародних ринків. Зрештою, стратегія передбачає стимулювання сталого розвитку та підвищення відповідальності бізнесу, що сприятиме довгостроковій стабільності та зростанню сектору МСП [204].

Окремо зауважимо, що окрім стимулювання та підтримки малого та середнього підприємництва, державна політика у цій сфері має додатковий

пріоритет функціональної спрямованості такий як забезпечення реалізації гарантованого права громадян на працю.

Однак для того, щоб визначити нині актуальні основні завдання державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва необхідно дослідити не тільки стратегічні цілі, а й позиції різних науковців. Так, наприклад, К. Димидюк визначає наступні основні завдання державної політики у сфері підприємницької діяльності, а саме: 1) створення і запровадження ефективного механізму стимулювання сфери підприємницької діяльності в Україні; 2) забезпечення створення ефективно конкурентоздатної економіки; 3) спрощення дозвільних процедур, а також процедури державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності (виникнення, змін та припинення таких суб'єктів), а також зменшення кількості дозвільних документів; 4) забезпечення безперешкодного доступу для отримання адміністративних послуг у сфері підприємницької діяльності; 5) зменшення прямого адміністративного тиску та звуження контролю з боку органів державної влади за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності; 6) зменшення податкового тиску та запровадження податкових пільг для новостворених суб'єктів підприємницької діяльності; 7) виведення з тіні суб'єктів, що займаються підприємницькою діяльністю, але не зареєстровані у передбаченому законом порядку; 8) розвиток інфраструктури для суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема: забезпечення спрощеного доступу до отримання кредитів; надання матеріально-технічної допомоги; забезпечення доступу до консультативної та дорадчої допомоги; забезпечення освітньої підтримки відповідних суб'єктів; 9) прийняття відповідних нормативно-правових актів та внесення змін до діючих нормативно-правових актів у сфері підприємницької діяльності; 10) спрощення регуляторної політики для окремих видів підприємницької діяльності; 11) скорочення переліку видів підприємницької діяльності, які потребують отримання ліцензій; 12) забезпечення проведення реформування законодавства у сфері підприємницької діяльності тощо [57]. Водночас В. Воскобойніков

справедливо зауважує, що важливим завданням державної політики є збереження та розвиток бізнесу загалом, як основи економічного життя країни з урахуванням багатьох факторів, обумовлених воєнним станом [24, с. 53–64]. Своєю чергою, Є. Забашта визначає, що важливе завдання державної політики у напрямку стимулювання розвитку підприємництва в Україні має стати спрощення процедур заснування та покращення умов ведення бізнесу, формування сприятливих і відносно прогнозованих умов для успішного розвитку національного підприємництва в майбутньому [67, с. 88].

Таким чином, аналіз наукових думок та положень вітчизняного законодавства дозволяє визначити, що національний контекст вимагає реалізації таких основних завдань державної політики у досліджуваній сфері як: 1) стимулювання розвитку підприємництва через створення сприятливих умов для започаткування та ведення підприємницької діяльності, зокрема шляхом спрощення процедур реєстрації бізнесу, ліцензування та податкової звітності; 2) надання фінансової підтримки через забезпечення доступу до кредитних ресурсів, субсидій, грантів, створення програм фінансування для підтримки інноваційного та технологічного розвитку малого й середнього підприємництва; 3) захист прав та інтересів підприємців шляхом забезпечення рівних можливостей для ведення підприємницької діяльності, надання правової допомоги підприємцям у справах щодо неправомірних дій державних органів і монополій; 4) підвищення кваліфікації та підтримка підприємців через організацію державних програм навчання, консалтингу, розвитку підприємницьких навичок в опануванні інноваційних технологій.

Уточнимо, що загалом основними принципами державної політики, на основі яких вона повинна розроблятися та здійснюватися є: 1) соціальна обумовленість; 2) наукова обґрунтованість; 3) стійкість і передбачуваність; 4) легітимність та демократичний характер; 5) гуманність і моральні засади; 6) справедливість; 7) гласність; 8) поєднання інтересів особистості та держави; 9) пріоритетність прав людини як найвищої соціальної цінності;

10) відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу та міжнародного права [64, с. 13].

Однак варто зауважити, що з одного боку, принципи державної політики мають репрезентувати рамки, в межах яких підприємницька діяльність досліджуваних суб'єктів має реалізовуватися. Такими є загальні і конкретні. Першу формують принципи ведення підприємництва. Йдеться про правила, через які реалізується свобода підприємницької діяльності. До таких Г. Карпюк відніс наступні принципи: 1) вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності; 2) самостійне формування підприємцем програми своєї діяльності, переліку постачальників і споживачів своєї продукції, джерел залучення ресурсів тощо; 3) самостійне встановлення цін на продукцію (товари, послуги) відповідно до законодавства країни; 4) вільний найм підприємцем працівників; 4) комерційний розрахунок та власний комерційний ризик; 5) вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом [81]. Конкретними є основні принципи партнерських взаємовідносин держави з бізнесом. Вартою уваги є точка зору Я. Жаліла, який стверджує, що ефективна економічна співпраця держави та бізнесу має базуватися на таких основних засадах: 1) соціальний діалог має враховувати умови функціонування бізнесу, оскільки основною причиною обмеження дієвості соціального партнерства нині є надмірне звуження сфери співпраці, яка переважно не виходить за рамки соціально-трудова відносин; 2) має відбуватися поступова еволюція від соціального до економічного діалогу, яка повинна супроводжуватися розширенням кола суб'єктів – учасників співпраці, об'єктів – питань для вирішення спільними зусиллями; 3) бізнес має бути суспільно відповідальним, тобто сприяти поліпшенню становища у сфері оплати та умов праці; 4) для сучасного типу бізнесу головною конкурентною перевагою є людський капітал, а відтак, він орієнтований на підвищення вартості робочої сили і йому об'єктивно притаманний високий рівень соціальної орієнтованості; 5) участь бізнесу в реалізації різноманітних

програм, пов'язаних із задоволенням суспільних потреб, ініціативне перевищення цих стандартів в окремих сферах; б) держава має бути гарантом стабільних та прозорих умов, в яких працює та отримує прибуток бізнес; 7) відповідальність перед бізнесом за створення умов для зміцнення конкурентоспроможності національних компаній, заохочення їхнього розвитку має нести держава [62; 10, с. 135].

З іншого боку, принципи державної політики у цій сфері повинні відображати правила, вимоги та стандарти діяльності суб'єктів її реалізації та інших учасників, задіяних до цього процесу. За цим контекстом вона має базуватися на загальноправових та на спеціальних принципах, як-то: загальні принципи: верховенства права; законності; людиноцентризму; справедливості і недискримінації; доступності, стабільності; пропорційності; та спеціальні принципи: відкритості і прозорості формування державної політики; принцип спланованості державної політики; принцип раціональності та ефективності запроваджуваної державної політики; принцип державно-приватного партнерства та співпраці із суб'єктами підприємницької діяльності; пріоритетного розвитку та підтримки; принцип міжнародного співробітництва; принцип забезпечення адміністративного нагляду та контролю у сфері підприємницької діяльності тощо [55, с. 49].

У Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» визначені наступні принципи державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні: 1) ефективність підтримки малого і середнього підприємництва; 2) доступність отримання державної підтримки суб'єктами малого і середнього підприємництва; 3) забезпечення участі представників суб'єктів малого і середнього підприємництва, громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва, у формуванні та реалізації державної політики в зазначеній сфері; 4) створення рівних можливостей для доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва, що відповідають вимогам, передбаченим

загальнодержавними, регіональними та місцевими програмами розвитку малого і середнього підприємництва, до участі у виконанні таких програм та для отримання державної підтримки; 5) ефективність використання бюджетних коштів, передбачених для виконання зазначених програм; б) відкритість і прозорість проведення процедур надання державної підтримки; 7) доступність об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва для всіх суб'єктів малого і середнього підприємництва [189].

Враховуючи вище зазначене, а також вимоги ЄС вбачаємо, що принципи державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва можна представити у такій варіації: 1) прозорості й відкритості щодо забезпечення доступу до інформації про умови ведення підприємницької діяльності та державної підтримки; 2) справедливості й рівності в наданні доступу до ресурсів і можливостей для всіх підприємців незалежно від розміру підприємства; 3) партнерства між державою та суб'єктами підприємницької діяльності з метою врахування інтересів останніх під час прийняття управлінських рішень; 4) стабільності регуляторного середовища та правових умов ведення підприємництва; 5) орієнтації на досягнення конкретних результатів, зокрема зростання кількості робочих місць і збільшення частки малого й середнього підприємництва в економіці.

Останній блок порушених питань вимагає розкриття також основних напрямів державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Зауважимо, що Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» встановив наступні основні її напрями: 1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування; 2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві; 3) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання

продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб; 4) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо; 5) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; 6) гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; 7) сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур; 8) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва; 9) впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг) [189].

Майже всі зазначені у законі напрями державної політики знайшли своє відображення у Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 року № 504-р [191]. Стратегія була зосереджена на шести стратегічних напрямках, а саме: створенні сприятливого нормативного середовища, розширенні доступу до фінансування, спрощенні податкового адміністрування, сприянні експорту, конкурентоспроможності, розвитку навичок та підтримки інновацій. Ключові ініціативи охоплювали створення Ради з міжнародної торгівлі, Офісу з просування експорту та приватного акціонерного товариства «Експортно-кредитне агентство». Започатковано навчальні програми, такі як Експортна академія та «SheExports», що сприяло збільшенню експорту, особливо до країн ЄС. Згідно з оцінкою Організації економічного співробітництва та розвитку

(«ОЕСР») у рамках дослідження про імплементації минулої стратегії розвитку малого та середнього підприємництва, ці ініціативи покращили умови для їх зростання. Проте проблематика розвитку малого та середнього підприємництва не змінилась і після завершення дії попередньої стратегії. Перед війною основними проблемами бізнес продовжував називати недосконалість законодавства, брак фінансових ресурсів, низьку купівельну спроможність [204].

Тому при розробці нової стратегії було враховано крім вище зазначених проблем розвитку та функціонування підприємництва в Україні також ті, що з'явилися із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України.

Щодо проєкту Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, то її положеннями передбачається наступне: «Стратегія спирається на реформи, передбачені в Плані України, і пропонує окремі додаткові заходи за важливими напрямками Плану, такими як:

- покращення регуляторного середовища;
- доступ до фінансів і ринків;
- гармонізація законодавства і вимог зі стандартами ЄС;
- створення правових та регуляторних передумов для цифровізації бізнес-процесів МСП, а також більшості поширених державних послуг;
- посилення спроможностей МСП у сфері кібербезпеки;
- покращення доступу МСП до цифрової інфраструктури;
- стимулювання МСП до зменшення промислового забруднення, декарбонізації та низьковуглецевого розвитку;
- сприяння розвитку моделей сталого виробництва, споживання і циркулярної економіки» [204].

Причому щонайменше три перших напрями мають, серед іншого, включати такий наскрізний компонент як стандарти відповідального ведення бізнесу [192].

Варто ще раз зауважити, що наразі державою малий та середній бізнес розглядається в якості основи національної економіки, оскільки суб'єкти даного сектору створюють близько 60 % ВВП та 7 млн робочих місць і забезпечують майже 40 % податкових надходжень. Однак, зважаючи на загострення збройної агресії та активні бойові дії майже 50 % підприємств фактично зупинили економічну діяльність, 20 % – здійснили релокацію всередині України, а 4,4 % – за кордон. Серед індустрій, у яких понад чверть підприємств релоковані, слід відзначити ІТ та фінансовий сектор, підприємства професійних послуг, охорони здоров'я, транспортних та складських послуг, виробництва харчових продуктів [54]. Тому в умовах війни, з'явилися особливі напрями державної політики щодо підтримки розвитку малого і середнього підприємництва – це допомога у релокації всередині України.

Ведучи мову про конкретні кроки, які були виконаними урядом з початком повномасштабного вторгнення росії щодо підтримки розвитку малого та середнього підприємництва, можна назвати наступні:

– запровадження програми «Власна справа» [23] у липні 2022 року, яка вже налічує майже 13 тис. переможців, які отримують від держави мікрогрантів на 3 млрд грн. Кошти перераховано на рахунки понад 75 % грантоотримувачів для відкриття власної справи або масштабування підприємств, які вже діють. У процесі реалізації своїх бізнес-проектів ці підприємці створять понад 20 тис. нових робочих місць. Передбачалось, що у 2023 році малі та середні підприємства зможуть отримати від держави 15 тис. грантів на розвиток. Зокрема станом на 2024 рік продовжено дію грантових програм для започаткування або розширення бізнесу, згідно з якими можна отримати 14 тис. мікрогрантів для малого бізнесу – до 250 тис. грн, та 1 тис. грантів на розвиток переробних підприємств – до 8 млн грн [77];

– Міністерство економіки України спільно з Міністерством фінансів України запустило програму «Доступний факторинг», яка працюватиме в рамках популярної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» і має посилити

державну підтримку українського бізнесу. За допомоги програми «Доступний факторинг» малий та середній бізнес зможе поповнити обіговий капітал та отримати додаткові можливості для розвитку [77];

– прийнято постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до порядків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України», що регулює надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва у межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» [237] та від 14 березня 2023 року № 229 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва про внесення змін до порядків, відповідно до яких реалізують програми «Доступні кредити 5–7–9 %» [161]. Ними передусім знято обмеження на отримання державної підтримки підприємцями, які: перереєструвалися на підконтрольну територію України, але не мають змоги релокації бізнесу, проте своєчасно виконують зобов'язання за кредитними договорами та сплачують податки, збори й обов'язкові платежі до держбюджету України; зареєстровані, зокрема, на територіях Херсонської (у тому числі місто Херсон), Миколаївської та Дніпропетровської областей, для яких уже визначено дату завершення бойових дій і тимчасової окупації, але дату ще не внесено до Переліку територій активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси [77];

– ведеться робота щодо: 1) розробки більш сприятливих для МСП реформ у сфері державних закупівель та перетворення державного нагляду на більш прозору та превентивну систему; 2) узгодження державної підтримки малих і середніх підприємств, включно з зусиллями та витратами України на покращення доступу МСП до фінансування та фінансових ринків, із фіскальною відповідальністю України; 3) поліпшення доступу до експортних ринків, стандартів та практик якості та безпечності харчових продуктів, державного контролю якості та безпечності харчових продуктів, апарату державного контролю; 4) сприяння створенню рівних умов для МСП [192] та ін.

Тобто в умовах воєнного стану напрямки державної політики щодо підтримки розвитку малого та середнього підприємництва в основному сконцентровано на фінансовій складовій.

Узагальнюючи законодавчу визначеність напрямів державної політики у досліджуваній сфері, а також інші джерела, вбачаємо доцільним виокремити наступні напрями зазначеної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва: а) зменшення адміністративних бар'єрів і регуляторного тиску; б) формування сприятливого бізнес-клімату; в) боротьба з корупцією; г) розвиток програм державного фінансування, залучення інвестицій та створення спеціальних фінансових інструментів для підтримки підприємництва; д) створення бізнес-інкубаторів, технопарків, інформаційно-консультаційних центрів, що сприяють розвитку малого та середнього підприємництва; е) підтримка підприємців у впровадженні інноваційних технологій, а також у переході до цифрових платформ ведення бізнесу; ж) сприяння експорту продукції підприємствами, пошук нових ринків збуту й інтеграція в міжнародні економічні процеси.

Отже, завдання, принципи та напрями державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні нами розкрито через європейський та національний контекст. Маємо констатувати про наявність діалектичного взаємозв'язку між ними, що обумовлений залежністю України від європейських стандартів і практик у сфері підприємництва, а також потребою в адаптації та інтеграції цих стандартів до національної правової системи, що вже має позитивний прояв підготовкою реформ у сферах державних закупівель, державного нагляду, доступу до ринків та фінансування тощо, а також активною роботою над прийняттям цільової стратегії для малого та середнього підприємництва.

1.3. Правові засади державної політики у сфері малого та середнього підприємництва в Україні

Належна реалізація державної політики у будь-якій сфері потребує наявності певного правового базису, який у науковій літературі має декілька подібних назв, – «правові засади», «правова основа», «нормативно-правові засади» та ін. Водночас у науковій літературі немає єдиного визначення змісту цих термінів [96]. Однак вчені погоджуються, що основа їх поняттєвої визначеності об'єктивована правовими нормами. З урахуванням сучасних реалій, в яких перебуває економіка України загалом, у тому числі мале і середнє підприємництво, можна стверджувати про актуальність ретельного аналізу та удосконалення правових норм, які регулюють відповідні суспільні відносини [96].

Інтерес цього дослідження зосереджений на категорії «правові засади». Тому доречно уточнити, що термін «засада» (засади») вживається в Конституції України та низці законів України («Про Конституційний Суд України», «Про засади запобігання корупції», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про засади державної мовної політики»), але вичерпне тлумачення його в жодному акті не подається [14].

Наприклад, Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) [181]. Інший Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» також визначає

правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [167].

Щодо розуміння «правових засад», ми прибічники думки, що в цьому випадку йде мова про основи певної діяльності, що регулюються нормами права. Тому для визначення того, на основі яких підстав, передбачених нормативно-правовими актами, здійснюється діяльність відповідних органів державної влади, звертаються до нормативно-правових засад їхньої діяльності. Таку тенденцію можна прослідкувати проаналізувавши сайти державних установ/організацій (наприклад, нормативно-правові засади діяльності Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області [139]; нормативно-правові засади діяльності Уповноваженого із захисту державної мови [140]).

Науковці, аналізуючи категорію «правові засади», визначають наступне:

– О. Якимець правові засади визначає як сутність змісту нормативного регулювання правовідносин. На його думку, правові засади – це правова основа, джерело, на ґрунті якого будуються різні види діяльності [258];

– К. Муравйов у роботі з питань правових засад реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань пропонує розуміти їх як систему нормативно-правових актів, якими визначаються юридичні підстави, порядок, межі та ключові орієнтири з урахуванням яких відбувається здійснення такої політики [129, с. 157];

– Д. Кошиков правові засади реалізації державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки держави визначає як систему норм права, які закріплені в чинному законодавстві України, підзаконних нормативних актах, програмних та стратегічних документах держави, які встановлюють мету, завдання, правила, порядок, процедури діяльності уповноважених суб'єктів щодо врегулювання та розвитку суспільних економічних відносин, забезпечення реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, їх захисту у випадку порушення, створення умов для подальшого розвитку і

зростання національної економіки та забезпечення конкурентоспроможність [96];

– Р. Бойчук вважає, що правові засади є засобом визначення (закріплення) правових параметрів (порядку) здійснення підприємництва. Вони повинні характеризувати (визначати) відносини у сфері господарювання. На його думку, п. 8 ч.1 ст. 92 Конституції України необхідно тлумачити, що виключно закони України, як нормативні акти, що мають найвищу юридичну силу, є основою правового регулювання підприємництва, положеннями яких визначаються ключові (основні, базові) положення, визначають систему нормативно-правових актів регулювання підприємницької діяльності [14].

Необхідно погодитись із Д. Кошиковим, що складова «засади» може ототожнюватися як із принципами та напрямками здійснення певної діяльності держави, а в нашому випадку – державної політики, так і з певною процедурою реалізації такої політики, що включає в себе мету, завдання, форми, методи реалізації державної політики, перелік уповноважених суб'єктів [96].

Таким чином, правові засади реалізації державної політики у сфері малого і середнього підприємництва в Україні можна визначити як систему нормативно-правових актів, що регулюють особливості здійснення підприємницької діяльності в Україні, визначають її основні положення, встановлюють порядок і процедури реалізації державної політики в цій сфері, а також встановлюють принципи, мету, завдання та методи діяльності уповноважених державних органів.

Необхідно уточнити, що Конституція України визначає основні принципи економічної діяльності, гарантує свободу підприємництва, рівність усіх форм власності й захист прав підприємців (ст. 42). Норми звичайного законодавства деталізують і розширюють зазначені конституційні засади державної політики у сфері малого та середнього підприємництва.

Зауважимо, що основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів малого та середнього підприємництва є державна підтримка, яка реалізується через державні програми, в яких «визначається механізм цієї підтримки» [189]. Зазначене підтверджують процедури дерегуляції підприємницької діяльності та формування якісного нового нормативного підґрунтя для ефективного функціонування малих і середніх підприємств.

Власне, для з'ясування планів на майбутнє та перешкод які існують Європейською Бізнес Асоціацією було проведене опитування серед підприємців України «Індекс настроїв малого бізнесу за 2023 рік» [233]. До топ негативних факторів, що мають вплив на роботу бізнесу, підприємці відносять низьку купівельну спроможність українців, війну та окупацію територій, нестабільність економіки, зростання цін та витрат [233]. Крім зазначених проблем з опитування є зрозумілим, що підприємці у своїй діяльності не розраховують на підтримку держави, а здебільшого покладаються на власні сили.

У рамках іншого опитування, яке проводили в рамках проєкту «За чесну та прозору митницю», який фінансується Європейським Союзом та співфінансується Міжнародним благодійним фондом «Відродження» та благодійним фондом «ATLAS Network» (США), представники бізнесу відповіли на запитання про те, які, на їхню думку, кроки економічної або регуляторної політики з боку держави покращили б ситуацію для їхніх підприємств у теперішніх умовах. Це запитання було відкритим, тобто респонденти могли дати відповідь своїми словами. Серед очікувань, які висловлювали найчастіше, – зменшення або скасування податків, у тому числі податків на землю і нерухомість, акцизів, митних платежів при імпорті, а також податкові канікули. Декілька респондентів назвали таким необхідним кроком розблокування податкових накладних. Окремі респонденти сказали, що потрібні зміни в оподаткуванні, не називаючи, які саме. Зокрема, у контексті податків респонденти говорили таке: «зменшення податків»,

«зменшення податкового навантаження», «зменшення фіскального тиску», «податкові канікули», «розблокування податкових накладних, які були до війни», «скасування акцизу», «скасування ПДВ», «відшкодування ПДВ», «відновлення електронного обліку ПДВ», «зменшення або тимчасове скасування мита», «зміна системи оподаткування на всіх рівнях», «на нерухомість і землю зменшити податки», «не треба підвищувати військовий збір до 3%». Вагома частка очікувань стосується кредитів: це доступні кредити, пільгові або безвідсоткові кредити, кредитні канікули, компенсація відсотків за наявними кредитами, а також спрощені процедури отримання кредиту. Досить часто говорили про необхідність державних замовлень та про спрощення законодавства, митних процедур і, зокрема, імпорту [234, с. 23].

Отже, як в часи становлення української незалежності, так і в період різних криз для підприємництва є вкрай важливою державна підтримка, а також зміна регуляторної складової державної політики у напрямку її спрощення.

Основи дерегулювання підприємницької діяльності і закладення нової, прогресивної системи державного управління економікою були закріплені вперше в Указі Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» від 3 лютого 1998 року [197]. Наступним кроком стало прийняття Указу Президента України від 23 липня 1998 року № 817/98 «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» [166] в якому було визначено конкретні вимоги по зменшенню втручання контролюючих органів у діяльність суб'єктів підприємництва та усунення адміністративних перешкод при реєстрації, видачі дозволів, ліцензій, сертифікації та ціноутворенні. Продовжуючи реалізацію даної політики 22 січня 2000 року Указом Президента України «Про затвердження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва» [169], була закріплена спроба залучити органи місцевого самоврядування до участі у

здійсненні регуляторної політики [117], однак вже у 24 квітня 2004 року цей указ був скасований [175].

Небажання та невміння органів місцевої влади використовувати потенціал регуляторних процедур, передбачених Законом України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» суттєво стримувала розвиток підприємництва. Формальний підхід до виконання норм цього Закону, особливо у частині публічності та відкритості, був фактором, що стримував інвестиції та суттєво звужував можливості суб'єктів господарської діяльності залучатися до процесів місцевого самоврядування. Як наслідок, страждала якість підготовки нормативно-правових документів, більшість з яких створювалися із серйозними відхиленнями від принципів державної регуляторної політики (ст. 4 і 5 Закону № 1160) [167]. В такому випадку, підприємці не мали змоги реально брати участь у підготовці й прийнятті рішень місцевої влади [117]. Проте вже у 2015 році до Постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2004 року № 308 були внесені зміни (Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1151) [163], що вступили в юридичну силу 15 березня 2016 року. У відповідності з цими змінами проекти регуляторних актів вже супроводжувалися цифровими розрахунками як загального регуляторного впливу, так і окремої частини, М-тесту (тесту малого підприємництва), що значно покращило якість нормативно правового регулювання [117].

Інший стратегічний документ у якому визначались проблеми та шляхи їх вирішення щодо розвитку малого та середнього підприємництва була Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [191]. Вона була розроблена відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу» [188] та «містить пріоритетні напрями та окремі заходи державної політики, спрямованої на стимулювання підприємницької ініціативи для забезпечення

економічного зростання України» [27], що відповідно, знайшли свій розвиток у Стратегії [119]. Серед проблем у сфері малого та середнього підприємництва, які потребували розв'язання у Стратегії [191] зазначені такі:

- 1) «відсутність налагодженої та ефективної координації дій заінтересованих сторін»;
- 2) «неузгодженість державної політики у сфері розвитку підприємництва»; «нестабільне та непередбачуване регуляторне середовище, в якому функціонують суб'єкти малого і середнього підприємництва»;
- 3) «відсутність взаємодії між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо розв'язання поточних проблем малого і середнього підприємництва»;
- 4) «недостатня інституційна спроможність реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва»;
- 5) низький рівень інвестування;
- 6) обмежена державна фінансова підтримка окремих сфер державної політики, зокрема розвитку підприємницької діяльності;
- 7) «обмеженість доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до ресурсів», зокрема до фінансових та майнових;
- 8) «значна частка неформального сектору економіки»;
- 9) «невідповідність існуючої інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва як потребам малого і середнього підприємництва» тощо [191; 55].

Отже, Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2020 року мала на меті створити сприятливі умови для функціонування та розвитку цього сектору, збільшити його внесок в економіку країни та забезпечити створення нових робочих місць. Вона передбачала зменшення регуляторного тиску, покращення доступу до фінансування, впровадження сучасних технологій і розвиток експортного потенціалу підприємців. Загалом, реалізація цієї Стратегії мала низку позитивних результатів, зокрема зниження адміністративних бар'єрів для підприємців, що сприяло покращенню бізнес-клімату. Однак, повномасштабні економічні та політичні виклики, зокрема війна на сході України та пандемія COVID-19, обмежили повну реалізацію всіх цілей. Попри ці труднощі, важливими досягненнями

стали розширення програм підтримки підприємців та вдосконалення правових механізмів для сприяння розвитку малого та середнього підприємництва. Таким чином, Стратегія виконала свою основну роль, проте потребує оновлення та адаптації до нових економічних умов і викликів, які постали перед країною після 2020 року.

За сучасних умов нормативними актами, які враховують нові виклики та регулюють розвиток та підтримку підприємництва є наступні: Національна економічна стратегія на період до 2030 року (Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179) [172], Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки (Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695) [168], Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку (Закон України від 23 березня 2000 року № 1602-III) [165], Рекомендації щодо планування розвитку малого та середнього підприємства на рівні регіонів та територіальних громад, що розроблені у межах ініціативи Європейського Союзу «EU4Business» [209]. Крім того, надання окремих видів фінансової підтримки здійснюється відповідно до порядків, закріплених в Постановах Кабінету Міністрів України: «Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу» від 21 червня 2022 року № 738 [154]; «Деякі питання фінансування підтримки малого та середнього бізнесу» від 12 жовтня 2022 року № 1156, яка затверджує «Порядок використання коштів з рахунка «Фонд підтримки малого та середнього бізнесу» [53]; «Про надання фінансової державної підтримки» від 24 січня 2020 року № 28 [177], яка затверджує «Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва за договорами фінансового лізингу» в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14 березня 2023 року № 229 [161]; «Порядку надання державних гарантій на портфельній основі» від 14 липня 2021 року № 723 [51; 177] та іншими. В останній Постанові передбачено, що надання державної підтримки суб'єктам підприємництва здійснюється Фондом розвитку підприємництва, який затверджує програму надання державної

підтримки суб'єктам підприємництва, а покриття витрат на супроводження та забезпечення надання державної підтримки суб'єктам підприємництва здійснюється у розмірі 0,15 відсотка суми наданої державної підтримки, яка виплачується Фонду за підсумками звітнього року в наступному бюджетному періоді [51].

Окремо слід вказати й про План Відновлення України [150], яким передбачено наступне: 1) негайний початок та поступовий розвиток: ініціативи з відновлення необхідно впроваджувати якнайшвидше, що надасть економіці стійкості і гнучкості та допоможе функціонувати в умовах загроз безпеці, забезпечить основу для перемоги у війні. Ймовірно, немає чітких етапів переходу від «відновлення» до «модернізації». Потрібно планувати поступове нарощування ініціатив із поступовим підвищенням рівня ризику проєктів; 2) нарощування справедливого добробуту: Український народ є кінцевим бенефіціаром Плану Відновлення. Метою Плану є зростання ВВП, забезпечення справедливого розподілу багатства та загального добробуту; 3) інтеграція в ЄС: всеосяжний стратегічний імператив, що визначає інституційну та нормативну базу, а також інтеграцію України в міжнародні ланцюжки постачання, включаючи «зелені», мережі знань та інформації; 4) відбудова кращого, ніж було: необхідно будувати нові об'єкти кращої якості, використовуючи передові та екологічні технології, ніж зруйновані. Можливість впровадити ключові принципи ЄС переходу до «Зеленої» економіки та Цифрової трансформації; 5) стимулювання приватних інвестицій та підприємництва: відновлення має сприяти залученню приватних інвестицій в Україну та прискорити розвиток підприємництва. Підтримка малого та середнього бізнесу – важлива частина нової економічної моделі [151].

Таким чином, систему правових засад державної політики у сфері малого й середнього підприємництва в Україні зводимо до нормативно-правових актів загального, галузевого та спеціального законодавства. Впевнено можемо констатувати, що правові засади державної політики у

вказаній сфері є достатніми та чіткими. Однак слід враховувати, що регулярні опитування суб'єктів малого та середнього підприємництва вказують на повторювані скарги щодо аналогічних проблем. Висуваємо припущення, що така ситуація зумовлена декларативністю державних програм і стратегій, які не мають належного фінансового забезпечення та контролю за виконанням.

Ми погоджуємося із думкою Н. Науменко та О. Грабко, що в Україні малому і середньому підприємству хоча і приділяється належна увага, проте фактично не розроблено чіткої концепції і програми розвитку цієї сфери господарювання. Наявні програми і стратегії не підкріплено реальним законодавством, недосконалою є система фінансування та матеріально-технічного забезпечення малого та середнього бізнесу. Окрім цього, існує низка постійних перешкод, які важко піддаються регулюванню з боку держави [134, с. 20].

З позитивного боку слід відмітити те, що Міністерство економіки спільно із Міністерством цифрової трансформації та Офісом з розвитку підприємництва та експорту оприлюднили для обговорення перший черковий проект Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємства на період до 2027 року. Проект Стратегії розроблявся у рамках проекту Good Governance Fund «Ревіталізація бізнес-клімату в Україні», який фінансується «UK International Development» від уряду Великої Британії. Імплементатори проекту – «Abt Britain» та Київська Школа Економіки [58].

Проект Стратегії включає різноманітні напрями підтримки малого й середнього підприємства: від фінансової підтримки та кредитування до стимулювання інновацій і розвитку цифрових технологій. Вона також передбачає впровадження цифрових технологій у бізнес-процеси малих і середніх підприємств, що є важливим для підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках. Зокрема, розвиток e-commerce, автоматизація та оптимізація бізнес-процесів є ключовими елементами стратегії. Однією з важливих складових стратегії є

спрощення доступу малого та середнього підприємництва до фінансування, що передбачає різні форми кредитування, гранти, фінансові гарантії та програми підтримки. Це особливо важливо в умовах обмеженого доступу до фінансів у секторі малого та середнього підприємництва.

Попри декларовані цілі, реалізація багатьох пунктів проєкту Стратегії, на нашу думку, залишається під загрозою через обмежене державне фінансування. Залучення додаткових ресурсів через партнерства з міжнародними організаціями чи приватним сектором є важливим, але потребує більш чіткого плану дій. Державні інституції, відповідальні за виконання стратегії, часто мають обмежені ресурси та недостатню ефективність. Відсутність належної координації між регіональними та національними рівнями управління може негативно вплинути на результати стратегії. Хоча проєкт передбачає поліпшення бізнес-клімату, впровадження реформ у сфері регулювання може зіткнутися з опором, бюрократичними перепонами та недостатньою швидкістю впровадження змін. Багато підприємців досі зіштовхуються з надмірним регулюванням, що створює бар'єри для розвитку.

Як недолік можна також відмітити, що запропонований на обговорення проєкт Стратегії недостатньо враховує регіональні відмінності. В Україні існують значні диспропорції в економічному розвитку регіонів, і малі та середні підприємства у менш розвинених регіонах стикаються з додатковими проблемами, які потребують більш диференційованого підходу. Окрім того, проєкт Стратегії містить цілі й завдання, але відсутність чіткої системи моніторингу та оцінки її виконання є серйозною проблемою. Важливо, щоб виконання Стратегії оцінювалося на основі конкретних показників, що дозволить своєчасно вносити корективи.

Отже, проєкт Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року має багато перспективних елементів, таких як інновації, цифровізація, підтримка експорту та фінансування. Однак її успіх залежить від належного

фінансування, інституційної спроможності та ефективної реалізації регуляторних змін. Необхідно посилити увагу на регіональну рівність, розробити чіткі механізми моніторингу та адаптувати стратегію до реальних потреб малого та середнього підприємництва, щоб уникнути поверхневого підходу та досягти довгострокових результатів.

Про необхідність розвитку підприємництва саме на регіональному рівні йде мова і в іншому стратегічному документі – Національній економічній стратегії 2030, яка поряд із цифровізацією, «зеленою» економікою, як пріоритетні напрямки, визначила розвиток підприємництва та збалансований регіональний розвиток [172].

Не буде спірним відомий вислів: «Сильні регіони – сильна держава». Збалансований регіональний розвиток будь – якої держави є запорукою суспільного миру, національної злагоди й стабільного економічного зростання. Дієздатність державної регіональної політики є також важливим показником готовності нашої країни до її інтеграції в європейську спільноту. Успішне здійснення соціально-економічних перетворень в Україні значною мірою залежить від тісної взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, раціонального поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами й особливостями регіонів, ефективним використанням їхнього природноресурсного, трудового, науково-технічного та виробничого потенціалів [101].

Зауважимо, що для посилення регіонального розвитку, оновлено Державну стратегію регіонального розвитку до 2027 року. Тепер вона адаптована до реалій війни та узгоджена з Планом України, який був затверджений Урядом України на виконання вимог Регламенту (ЄС) 2024/792 Європейського Парламенту та Ради від 29 лютого 2024 року про заснування Українського фонду («Регламент Українського фонду») [133]. Так, в Плані до зазначеної Стратегії передбачено ряд заходів щодо забезпечення формування програм державної допомоги суб'єктам господарювання за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів з метою створення сприятливих умов для розвитку

середнього та малого підприємництва, що передбачатиме підтримку реалізації інвестиційних проєктів щодо реновацій та використання залишених територій і виробничих об'єктів [52].

Крім того, триває адаптація української політики регіонального розвитку до інструментів політики згуртування, що застосовуються Європейським Союзом [133].

Варто уточнити, що отримання Україною статусу країни-кандидата на членство в ЄС та початок перемовин з Європейською Радою щодо вступу відкрило доступ до європейських ресурсів та програм підтримки, які є частиною регіональної політики Європейського Союзу. Регіональна політика ЄС – це найбільша інвестиційна політика ЄС, на яку спрямовується третина спільного бюджету Союзу. У поточному програмному періоді 2021-2027 років на неї заплановано виділити 392 млрд євро. Вона є важливим інструментом розвитку регіонів держав-членів, яка спрямовується на зменшення різниці соціально-економічного рівня розвитку між ними. Її наскрізною ідеєю є політика згуртування для покращення економічного добробуту регіонів ЄС, забезпечення їхнього гармонійного розвитку та запобігання регіональним диспропорціям. Відповідно до статті 174 Договору про функціонування ЄС («TFEU») [266], Європейський Союз для зміцнення своєї економічної, соціальної та територіальної згуртованості має прагнути до скорочення відмінностей між рівнями розвитку різних регіонів та відсталості найменш благополучних регіонів, і особливу увагу слід приділяти сільським районам, територіям під впливом промислової трансформації, регіонам, що страждають від суворих та постійних природних або демографічних недоліків [40].

Таким чином, можна констатувати, що правові засади державної політики у сфері малого і середнього підприємництва в Україні набувають нових контурів завдяки адаптації до сучасних викликів, зокрема війни та інтеграції до сформованих європейських середовищ (соціального, економічного, безпекового тощо). Оновлена Державна стратегія

регіонального розвитку до 2027 року враховує потреби відновлення економіки, реновації залишених територій та підприємств, а також забезпечує умови для активної державної підтримки суб'єктів господарювання на всіх рівнях. Залучення України до європейської регіональної політики та доступ до ресурсів ЄС дозволяють використовувати інструменти політики згуртування, яка націлена на вирівнювання соціально-економічних умов та розвиток відсталих регіонів. Це сприяє зміцненню економічної та соціальної стійкості України, зокрема через інвестиції та підтримку малого і середнього підприємництва.

Таким чином, вдосконалення правових механізмів державної політики у сфері малого і середнього підприємництва, включаючи використання європейських інструментів і ресурсів, є ключовим для забезпечення стійкого розвитку та економічної стабільності України в умовах воєнного часу.

Висновки до Розділу 1

1. Констатовано, що відсутність узгодженості серед наукової спільноти щодо трактування терміну «державна політика» є причиною наявності різноманітних тлумачень, що можуть значно відрізнятися за змістом та підходами. З'ясовано, що одні дослідники наголошують на значенні державної політики як системи правових заходів, спрямованих на регулювання суспільних відносин (інструментальний дискурс), а інші – акцентують увагу на її функціональній ролі в управлінні державою та забезпеченні правопорядку (функціональний дискурс).

2. Визначено, що складність осмислення державної політики полягає у тому, що це міждисциплінарна категорія, яка включає не тільки юридичні аспекти, але й політичні, соціальні, економічні чинники, які сукупно формують її змістову структуру.

3. Запропоновано термін «політика» трактувати як вияв взаємодії між окремими особами, групами чи інституціями, які прагнуть прийняти рішення про те, як зробити колективний вибір або вирішити якусь колективну проблему.

4. Уточнюючи сутність поняття «правова політика», виявлено, що щодо її визначення існує безліч варіантів інтерпретації. Визначено, що державна політика є особливою правовою категорією, яка ідентифікується через систему цілеспрямованих дій і заходів держави, спрямованих на формування, реалізацію та вдосконалення правової системи, що визначає принципи, пріоритети та напрями розвитку права та законодавства для досягнення суспільно значущих цілей і забезпечення правопорядку, що закріплюються у стратегічних нормативно-правових актах.

5. Досліджено особливості об'єктної складової державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва. Доведено, що категорії «підприємництво» та «підприємницька діяльність» можуть використовуватись як синоніми. З'ясовано, що чинне вітчизняне законодавство передбачає різні підходи до класифікації малого та середнього підприємництва. Водночас зауважено, що «підприємництво» та «бізнес» мають ряд відмінних характеристик. Стверджується, що: 1) підприємництво: а) це ширше поняття, яке включає в себе як діяльність, так і процеси створення, розвитку, управління бізнесом; б) часто розглядається як специфічний вид економічної діяльності, що базується на ініціативі, інноваціях і здатності брати на себе ризики; в) воно стосується створення нових бізнес-ідей, започаткування нових підприємств і реалізації новаторських проєктів; г) також включає в себе підприємницьку культуру, мислення, творче бачення і стратегію розвитку; 2) бізнес: а) це більш конкретне поняття, яке стосується саме практичного здійснення підприємницької діяльності, оскільки бізнес в основному здійснюється на підставі одноразових комерційних угод, тобто конкретних дій, що спрямовані на отримання прибутку; б) він включає всі процеси, пов'язані з веденням

бізнесу: виробництво товарів і послуг, маркетинг, продаж, управління персоналом, фінансовий облік тощо; в) це виконання певних операцій на ринку для досягнення економічного результату; г) він підпорядкований певним правовим і регуляторним рамкам, наприклад, оформлення бізнесу, сплата податків, дотримання законодавства. Узагальнено, що підприємництво – це більш загальне поняття, яке охоплює інновації, створення нових ідей та концепцій, тоді як бізнес фокусується на практичних аспектах його ведення, реалізації цих ідей і отриманні прибутку.

6. Доведено, що підприємництво є категорією широкого об'єктного кола формування основ її ідентифікації. Визначено про доцільність ведення мови щодо змісту та сутності цієї категорії у дискурсі загального та конкретного контексту. Де загальний контекст репрезентується її інноваційними, ініціативними та ризиковими ознаками. Водночас конкретний визначає її приналежність до відповідної правової галузі та галузі наукових знань, що вивчає основи розвитку позначених нею процесів. Зауважено, що підприємництво є однією з центральних категорій господарського права, однак якщо брати до уваги необхідність здійснення захисту конкуренції, підтримки розвитку малих та середніх підприємств, забезпечення сталого економічного зростання тощо цілком визначено логічним твердження, що вона має важливе значення для науки та практики адміністративного права.

7.3 позиції об'єкта адміністративно-правового регулювання, забезпечення чи захисту запропоновано категорію «підприємництво» визначити як сукупність нормативно-ідентифікованих відносин комерційної основи, що задовольняють попит на товари та послуги, зумовлений індивідуальними потребами і бажаннями споживачів.

8. Констатовано, що державна політика у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні неодноразово зазнавала трансформацій, спрямованих на покращення умов його ведення загалом, спрощення регуляторних процедур, зменшення адміністративного тиску та впровадження програм фінансової підтримки для різних категорій

підприємців. З'ясовано, що переважна більшість нормативно-правових актів зміст державної політики у цій сфері розкривають через його стимулювання та підтримку на державному, регіональному та місцевому рівнях.

9. Визначено, що є два чітких канали, через які державна політика впливає на сферу розвитку малого та середнього підприємництва; перший – через її вплив на кількість і якість вхідних ресурсів, що надходять у підприємницький процес, а другий – через вплив політики на інституційну структуру, яка визначає правила гри, за якими розгортається підприємницький процес. Таким чином, обґрунтовується, що державна політика загалом як явище соціальної природи має: 1) прямий вплив на розвиток малого та середнього підприємництва в Україні у спосіб стимулювання та підтримки нормативно ідентифікованих відносин комерційної основи, що задовольняють попит на товари й послуги, зумовлений індивідуальними потребами та бажаннями споживачів; 2) опосередкований вплив на досліджувані відносини через механізми захисту прав споживачів, регулювання політики зайнятості населення, контрольної-наглядової діяльності, регулювання соціальної сфери та навіть впровадження гендерної рівності. Означене свідчить про те, що Уряд, як відповідальний суб'єкт за її функціональність має використовувати комплексний підхід для того, щоб забезпечити належний розвиток сфери підприємництва загалом, однак з особливим акцентом на механізмах заохочення зростання місцевих малих та середніх підприємств.

10. Досліджено європейську політику щодо стимулювання та підтримки розвитку малого та середнього підприємництва. З'ясовано, що основний європейський акт у цій сфері («Закон про малий бізнес» для європейських малих та середніх підприємств) визначає чотири базових пріоритети її розвитку, що підтримані необхідністю дотримання відповідних десяти принципів їхньої реалізації. Констатовано, що формулювання цих принципів більш схоже на визначення конкретних завдань державної

політики, аніж на встановлення орієнтирів для прийняття відповідних управлінських рішень.

11. Уточнено, що завдання, принципи та напрями державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва визначаються низкою звичайних та стратегічних національно-правових актів. На основі аналізу їхніх положень сформовано авторський підхід до розкриття системи завдань державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні у такому вияві: 1) стимулювання розвитку підприємництва через створення сприятливих умов для започаткування та ведення підприємницької діяльності, зокрема шляхом спрощення процедур реєстрації бізнесу, ліцензування та податкової звітності; 2) надання фінансової підтримки через забезпечення доступу до кредитних ресурсів, субсидій, грантів, створення програм фінансування для підтримки інноваційного та технологічного розвитку малого й середнього підприємництва; 3) захист прав та інтересів підприємців шляхом забезпечення рівних можливостей для ведення підприємницької діяльності, надання правової допомоги підприємцям у справах щодо неправомірних дій державних органів і монополій; 4) підвищення кваліфікації та підтримка підприємців через організацію державних програм навчання, консалтингу, розвитку підприємницьких навичок в опануванні інноваційних технологій. Однак зауважено, що окрім стимулювання та підтримки малого та середнього підприємництва, державна політика у цій сфері має додатковий пріоритет функціональної спрямованості такий як забезпечення реалізації гарантованого права громадян на працю.

12. Зауважено, що з одного боку, принципи державної політики мають репрезентувати рамки, в межах яких підприємницька діяльність досліджуваних суб'єктів має реалізовуватися. Такими є загальні і конкретні. Першу формують принципи ведення підприємництва, а другу – основні принципи побудови партнерських взаємовідносин держави з бізнесом. З іншого боку, принципи державної політики у цій сфері повинні відображати правила, вимоги та стандарти діяльності суб'єктів її реалізації та інших

учасників, задіяних до цього процесу. За цим контекстом вона має базуватися на загальноправових та на спеціальних принципах.

13. Узагальнено, що принципи державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва можна представити у такій варіації: 1) прозорості й відкритості щодо забезпечення доступу до інформації про умови ведення підприємницької діяльності та державної підтримки; 2) справедливості й рівності в наданні доступу до ресурсів і можливостей для всіх підприємців незалежно від розміру підприємства; 3) партнерства між державою та суб'єктами підприємницької діяльності з метою врахування інтересів останніх під час прийняття управлінських рішень; 4) стабільності регуляторного середовища та правових умов ведення підприємництва; 5) орієнтації на досягнення конкретних результатів, зокрема зростання кількості робочих місць і збільшення частки малого й середнього підприємництва в економіці.

14. Узагальнюючи законодавчу визначеність напрямів державної політики у цій сфері, а також інші джерела, виокремлено наступні напрями зазначеної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва: а) зменшення адміністративних бар'єрів і регуляторного тиску; б) формування сприятливого бізнес-клімату; в) боротьба з корупцією; г) розвиток програм державного фінансування, залучення інвестицій та створення спеціальних фінансових інструментів для підтримки підприємництва; д) створення бізнес-інкубаторів, технопарків, інформаційно-консультаційних центрів, що сприяють розвитку малого та середнього підприємництва; е) підтримка підприємців у впровадженні інноваційних технологій, а також у переході до цифрових платформ ведення бізнесу; ж) сприяння експорту продукції підприємствами, пошук нових ринків збуту й інтеграція в міжнародні економічні процеси. Окремо визначається, що в умовах воєнного стану напрямки державної політики щодо підтримки розвитку малого та середнього підприємництва в основному сконцентровано на фінансовій складовій.

15. Доведено, що завдання, принципи й напрями державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні можна

розкривати через європейський та національний контекст, адже існує діалектичний взаємозв'язок між ними, що обумовлений залежністю України від європейських стандартів і практик у сфері підприємництва, а також потребою в адаптації та інтеграції цих стандартів до національної правової системи, що вже має позитивний вияв, означений підготовкою реформ у сферах державних закупівель, державного нагляду, доступу до ринків і фінансування тощо, а також активною роботою над прийняттям цільової стратегії для малого та середнього підприємництва.

16. Звернено увагу на співвідношення категорій «засади», «правові засади», «правова основа», «нормативно-правові засади». З'ясовано, що при необхідності визначення на основі яких підстав, передбачених нормативно-правовими актами, здійснюються діяльність відповідних органів державної влади, вказується на нормативно-правові засади їхньої діяльності.

17. Розкрито наукову думку в контексті ідентифікації сутності правових засад, у результаті чого правові засади реалізації державної політики у сфері малого і середнього підприємництва в Україні визначено як систему нормативно-правових актів, що регулюють особливості здійснення підприємницької діяльності в Україні, визначають її основні положення, встановлюють порядок та процедури реалізації державної політики у цій сфері, а також встановлюють принципи, мету, завдання та методи діяльності уповноважених державних органів.

18. Сформовану систему правових засад державної політики у сфері малого та середнього підприємництва в Україні зведено до нормативно-правових актів загального, галузевого та спеціального законодавства. Встановлено, що правові засади державної політики у сфері малого і середнього підприємництва в Україні є достатніми та чіткими. Однак, попри це, регулярні опитування суб'єктів малого і середнього підприємництва вказують на повторювані скарги на ті ж проблеми. Висунуто припущення, що така ситуація зумовлена декларативністю державних програм та стратегій, які не мають належного фінансового забезпечення і контролю за виконанням.

19. Проаналізовано майбутні положення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року. З'ясовано, що вона включає різноманітні напрями підтримки малого та середнього підприємництва: від фінансової підтримки та кредитування до стимулювання інновацій і розвитку цифрових технологій. Вона також передбачає впровадження цифрових технологій у бізнес-процеси малих та середніх підприємств, що є важливим для підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Зокрема, розвиток e-commerce, автоматизація та оптимізація бізнес-процесів є ключовими елементами стратегії. Водночас зауважено про наявність низки прорахунків, які можуть загальмувати або взагалі унеможливити її реалізацію (недофінансування, відсутність механізмів належної координації між регіональними та національними рівнями управління, недостатнє врахування регіональних відмінностей діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва, відсутність систем моніторингу й оцінки її виконання тощо).

20. Доведено, що правові засади державної політики у сфері малого і середнього підприємництва в Україні набувають нових контурів завдяки адаптації до сучасних викликів, зокрема війни та інтеграції до сформованих європейських середовищ (соціального, економічного, безпекового тощо). Оновлена Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року враховує потреби відновлення економіки, реновації залишених територій та підприємств, а також забезпечує умови для активної державної підтримки суб'єктів господарювання на всіх рівнях. Залучення України до європейської регіональної політики та доступ до ресурсів ЄС дозволяють використовувати інструменти політики згуртування, яка націлена на вирівнювання соціально-економічних умов та розвиток відсталих регіонів. Це сприяє зміцненню економічної та соціальної стійкості України, зокрема через інвестиції та підтримку малого і середнього підприємництва.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Поняття й сутність адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні

Наукова доктрина вже тривалий час визнає факт того, що «механізмений» підхід в юридичних дослідженнях дає змогу розглянути відповідні явища правової дійсності в єдності всіх складових частин цих явищ, відобразити процеси функціонування права, його динаміку [143, с. 67]. Можна вважати, що без застосування категорії «механізм» дескриптивний опис низки правових явищ є неповним, а в деяких випадках – узагалі неможливим. Звідси робиться висновок про зростання евристичного потенціалу категорії «механізм» як на рівні правової теорії, так і конкретної правозастосовної діяльності [5, с. 66; 105, с. 37].

Маємо вказати, що формування ефективного адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні передбачає належну сформованість засад здійснення правового впливу на суспільні відносини й ця ефективність залежить не тільки від їхньої природи та особливостей, правильно знайденого методу регулювання, а й від успішного використання всіх елементів механізму, за допомогою якого правова воля переводиться у фактичну поведінку суб'єктів права [106]. За сучасних умов, коли питання розвитку підприємництва стає одним із ключових для стабілізації економіки України, аналіз сутності адміністративно-правового механізму та його складових, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері розвитку

малого і середнього підприємництва в Україні є не тільки теоретично значущим, але й практично важливим.

Т. Альберда у статті «Механізм як загальнонаукова і правова категорія» [3], розглядає поняття «механізм» як наукову та правову категорію. Автор звертає увагу на багатогранність терміну «механізм» і його застосування в праві. Важливим аспектом є те, що правовий механізм є складною системою правових норм, процедур та інституцій, що діють у сукупності для реалізації наміченої цілі. Загалом це дослідження є цінним у контексті розуміння правового механізму реалізації державної політики. Інші автори – В. Новіков та В. Боровікова – акцентують свою увагу на механізмі забезпечення прав і свобод людини. Вони наголошують на важливості створення ефективних інституційних механізмів для реалізації прав та свобод громадян [138], що є важливим для аналізу адміністративно-правових механізмів загалом, оскільки розглядаються правові інструменти захисту прав на рівні державних інституцій. Т. Тарахович [227] розглядає три ключові поняття: механізм дії права, механізм правового регулювання і механізм реалізації права. Автор акцентує на тому, що взаємодія цих механізмів визначає ефективність правозастосування, що дозволяє краще зрозуміти, як саме механізми реалізації права співпрацюють у сфері публічного управління. Ці та багато інших робіт дослідників висвітлюють різні аспекти адміністративно-правових механізмів, підкреслюючи їх важливість для реалізації державної політики та захисту прав громадян, однак щодо адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, маємо вказати, що наукові дослідження досі є недостатньо розвиненими [121].

Необхідно відмітити, що за загальним правилом «механізм» – і як концепт, і як абстракція високого рівня узагальнення – має широке поле застосування і, набувши наукового статусу, стало практично незамінним як модель пояснення (функціонування) цілої низки явищ [3, с. 64]. Як предмет дослідження в юридичній науці він цікавив учених і активно розроблявся в

60-ті роки ХХ ст. З того часу досліджувався механізм правового регулювання, механізм дії права, механізм забезпечення прав [138, с. 47], механізм реалізації прав тощо в дискурсі їхньої правової основи, функціональності та взаємозв'язку. Зокрема вбачається, що правовий механізм як основоположна категорія щодо вище зазначених, є певною конструкцією, яка передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, які дають можливість досягти конкретну юридичну ціль з дотриманням відповідної процедури. Кожна ланка такого механізму є самостійним комплексом юридичних засобів [72; 145, с. 155–156; 227, с. 13].

Відповідно правовим механізм стає після інтеграції в правову матерію. Т. Альберда зауважує, що об'єктивовані на нормативному рівні механізми позитивного права – ще слабо вивчена правовою наукою реальність. Загальнотеоретична категорія «правовий механізм» у сучасному правознавстві відсутня; висловлюються поодинокі пропозиції розуміти під цим поняттям «об'єктивованій на нормативному рівні, системно організований комплекс юридичних засобів, необхідний і достатній для досягнення конкретної цілі (сукупності цілей)». Правові механізми як конструкції позитивного права формалізують «набір» юридичних регуляторів: прав, обов'язків, заборон, принципів, презумпцій, фікцій, строків, процедур, мір заохочення, мір відповідальності та ін. Змістовна організація правового механізму відображає внутрішню логіку правового регулювання, особливості спеціально-юридичного впливу на певне суспільне відношення, взяте в конкретно-історичному прояві (з урахуванням духовних умов життя соціуму, панівної парадигми юридичного мислення, правового менталітету й культури). Телеологічний аспект правового механізму якнайкраще пояснює його функціональне призначення: практичне використання, і, врешті-решт, досягнення конкретної цілі (цілей). Саме конкретні цілі (індивідів, суспільства, держави) є системоутворюючими факторами при формуванні правового механізму – «під визначену ціль»

законодавець підбирає необхідний «набір» правового інструментарію [3, с. 65].

Тому не дивно, що окрім зазначених вище, термін «механізм» застосовується й у низці інших словосполучень, що використовуються у сфері права, провідним з яких є саме «механізм правового регулювання». На сторінках наукової та навчальної літератури наводиться ціла низка визначень поняття «механізм правового регулювання». Наприклад, Ю. Ведерніков та А. Папірна розуміють механізм правового регулювання як узяту в сукупності систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин. За допомогою цієї системи правових засобів, способів і форм, зазначають правники, нормативність права переводиться у впорядкованість суспільних відносин задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок [20]. В. Кириченко пропонує розуміти під механізмом правового регулювання систему спеціальних правових засобів, за допомогою яких здійснюється впорядкування суспільних відносин [15, с. 123; 82, с. 234]. Водночас В. Костюк, посилаючись на В. Хропанюка, наводить майже тотожне поняття механізму правового регулювання, а саме як системи правових засобів, за допомогою яких здійснюється упорядкованість суспільних відносин відповідно до цілей і задач правової держави [95, с. 362]. Аналізуючи дане визначення А. Андреев зауважує, що не можна погодитись із тим, що упорядкування суспільних відносин пов'язане із цілями та задачами правової держави. Цілком слушно він вважає, що таке правове регулювання не завжди пов'язане із правовою державою. Приміром, у недемократичних державах діє аналогічний за своєю сутністю механізм правового регулювання [5, с. 126]. Тому вчений пропонує власне розуміння механізму правового регулювання, який може бути представлений як сукупність правових засобів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин. Причому кожен зі складових елементів такого механізму виконує основні чи факультативні функції, об'єднуючою метою яких є регулювання суспільних відносин.

Обґрунтовуючи цю позицію, він зауважує, що механізм правового регулювання не є механізмом або системою у технічному розумінні цього поняття. Усі його складові елементи існують самі по собі, проте лише у сукупності вони органічно поєднуються між собою і доповнюють один іншого [5, с. 126].

Зауважимо також, що останнім часом широко поширеним стало застосування такої категорії як «механізм публічного адміністрування», яка прийшла на зміну процесам здійснення державного управління. Наприклад, Н. Нижник, О. Машкова стверджують, що механізм управління – це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Фактори управління для організації можуть бути внутрішніми (коли йдеться про механізм управління організацією) або зовнішніми (тоді говорять про механізм взаємодії з іншими організаціями) [30, с. 148; 137]. Зокрема В. Бакуменко та Д. Безносенко зазначають, що механізми державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей. Вони уточнюють, що механізм державного управління виконує роль механізму суспільного самоуправління. Він може бути відображений наступною ланцюговою схемою: цілі – завдання – рішення – впливи – дії – результати. При цьому фактори, що впливають на процеси державного управління, можуть бути політичними, економічними, соціальними, культурними відповідно до основних сфер суспільної діяльності. Також відповідно до основних форм державноуправлінської діяльності вони можуть мати політичний, адміністративний і правовий характер. Найчастіше у державному управлінні застосовується комплексний механізм, який є системою політичних, адміністративних, економічних, соціальних, гуманітарних, організаційних та правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління [8; 97].

Своєю чергою механізм публічного адміністрування представляється вченими у розумінні чітко вибудованих дій, реалізація яких забезпечує здійснення публічного адміністрування відповідними органами або їх посадовими особами шляхом поступових перетворень у стані об'єктів публічного адміністрування [207]. Причому сам процес публічного адміністрування ними розглядається у вузькому та широкому розумінні, як власне і державного управління.

Варто уточнити, що механізм публічного адміністрування та механізм правового регулювання мають спільні ознаки та нормативне підґрунтя. Тому науковцями більшою мірою аналізоване явище розглядається як тотожне. Адміністрування через регулювання. При цьому не завжди з врахуванням особливостей попереднього. Ми підтримуємо думку М. Рівіса, що механізм публічного адміністрування передбачає наявність як похідних, так і окремо власних ознак та особливостей [210, с. 66]. Інтерпретуючи думку вченого вважаємо, що ознаками, що властиві аналізованому явищу є такі: 1) наявність елементного складу, який виступає чинником реалізації врегульованих процесів щодо задоволення публічного інтересу в конкретній сфері; 2) уявляється як спосіб владного впливу на конкретну сферу життєдіяльності держави та суспільства; 3) є засобом подолання об'єктивних перешкод належному суспільному розвитку; 4) передбачає порядок належної реалізації зобов'язань суб'єктів врегулювання суспільних відносин; 5) поділяється на різновиди в залежності від мети, яка планується досягатись; 6) поєднує адміністративні та сервісні характеристики діяльності публічної адміністрації; 7) забезпечує взаємозв'язок державних та недержавних інституцій в процесі вирішення питань суспільного розвитку [210, с. 68].

Щодо визначення «адміністративно-правового механізму», вважаємо, що доцільно погодитися із думкою Ю. Коваленко, який зазначає, що в загальному контексті адміністративно-правовий механізм постає в якості «певної системи адміністративно-правових засобів і факторів, що: виконують низку функцій держави, які покладаються на неї адміністративним

законодавством держави (чи конкретизуються нормативно-правовими актами цієї галузі права); передбачені нормами адміністративного законодавства (також і суміжних галузей права) та, відповідно, підпорядковані загальній меті, завданням та загальноправовим і галузевим принципам цієї галузі права» [86, с. 42]. Тобто цей механізм: 1) закономірним чином характеризується тією ж юридичною природою та властивостями, що й родова конструкція – правовий механізм загалом; 2) враховує специфіку галузі, в якій він створюється та функціонує [252].

Зауважимо, що суттєвою властивістю правового механізму є його системний характер: він не є довільною сукупністю різнопорядкових юридичних феноменів, а виступає органічним комплексом взаємопов'язаних правових інструментів, покликаних «працювати» як єдине ціле. Відомо, зокрема, що правові конструкції законів або міждержавних угод (договорів) визначають основи правового регулювання і часто формують правові відносини лише загально регулятивного рівня. Для забезпечення реалізації таких актів потрібне насамперед доопрацювання закладених у них правових механізмів, формування відсутніх елементів. Саме з вирішення цього завдання найчастіше розпочинається реалізація закону [3, с. 67]. Водночас до предмета адміністративного права з огляду на сучасні підходи вітчизняних учених до цього питання, слід віднести суспільні відносини, що формуються у ході публічного управління економічною, соціально-культурною та адміністративно-політичною сферами; комплекс суспільних відносин, які виникають, змінюються (або припиняються) у зв'язку з практичною реалізацією суб'єктами публічної адміністрації виконавчо-розпорядчої діяльності в процесі взаємодії з об'єктами публічного управління, зокрема пов'язані з наданням адміністративних сервісних послуг, відповідальністю публічної адміністрації за неправомірні дії або бездіяльність; суспільні відносини, пов'язані із застосуванням до фізичних та юридичних осіб за порушення адміністративно-правових норм заходів адміністративного примусу, зокрема заходів адміністративної відповідальності [32, с. 59].

Отже, можемо констатувати, що категорії «механізм», «правовий механізм», «адміністративно-правовий механізм» мають спільну мету – забезпечення ефективної реалізації правових норм або діяльності певної системи чи процесу. Важливо розуміти, що кожен із них залежить від контексту правозастосування та специфіки діяльності. При цьому, сутність механізму репрезентується через поєднання правових норм, інституційних структур та процедур, що забезпечують досягнення результатів, відповідно до мети правового загалом чи галузевого регулювання. Спільним для всіх варіантів розуміння правових механізмів є їхня функціональність, тобто здатність організувати й оптимізувати певний процес, а в нашому контексті – процес реалізації державної політики [121].

Варто зауважити, що механізм реалізації державної політики теж облишений єдності наукової думки в контексті ідентифікації його поняттєвої визначеності. Зокрема в кожному конкретному випадку той чи інший дослідник розуміє те, що, власне, хоче розуміти. Звісно, є встановлені доктриною рамки певного сутнісного аспекту досліджуваного явища, однак міждисциплінарний характер категорії, а також варіювання концепційних поєднань інших процесів, явищ чи феноменів, об'єднаних спільним завданням з механізмом, спричиняє різнобарвне, різносутнісне його наповнення у змістовому аспекті [157, с. 150].

Наприклад, А. Мойсіяха визначає механізми реалізації державної політики у соціогуманітарній сфері у широкому та вузькому форматі. У широкому – це спосіб відтворення в практичному вимірі задекларованих, закріплених на рівні стратегічних та інших нормативно-правових документів стандартів та способів здійснення суспільних відносин у соціогуманітарній сфері. У вузькому форматі механізми реалізації державної політики у соціогуманітарній сфері – це сукупність та сформована в певному, закріпленому на законодавчому рівні, виді конфігурація інструментів, засобів й інших елементів практичного втілення державноуправлінських рішень у

соціогуманітарній сфері, спрямованих на досягнення конкретних завдань державної політики [128, с. 168].

З означеного питання цікавою є праця О. Труша, який зазначає, що: «механізм реалізації державної політики» можна розглядати в широкому і у вузькому значенні. У першому випадку, державна політика реалізується через державний механізм управління, до складу якого входять механізми державного управління, місцевого самоврядування, механізми функціонування громадського і приватного секторів тощо. У другому – реалізація державної політики здійснюється за допомогою комплексного механізму державного управління, який включає набір окремих механізмів (правовий, організаційний, економічний тощо), що дозволяє реалізувати конкретний напрямок державної політики, відповідно до сфер суспільної діяльності» [232, с. 432].

Також можна прислухатися до думки А. Зубка, який зазначає, що публічне адміністрування має спрямуванням втілити в дійсність орієнтири та напрями державної політики [292, с. 53] як акту об'єктивізації політичних рішень [73, с. 89].

Не вдаючись до розвитку наукової полеміки зазначимо самоочевидний факт, – механізм реалізації державної політики виступає як інструмент, що забезпечує перехід від стратегічних завдань до практичних дій, а також їх моніторинг та оцінку.

З урахуванням того, що адміністративно-правовий механізм є різновидом правового, підтримуємо наукову думку щодо необхідності застосування вузького підходу до ідентифікації його юридичної природи, однак з урахуванням специфіки його секторальних завдань. До числа таких у досліджуваній сфері слід віднести: здійснення адміністративно-правового регулювання та правового забезпечення діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва, що підтримано гарантіями дотримання їхніх законних інтересів, процедурами спрощення взаємодії з державними

органами та застосуванням відповідних заходів відповідальності за порушення суб'єктами владних повноважень законодавства у цій сфері.

На підтвердження зазначеного необхідно вказати, що адміністративно-правове регулювання у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні нині є процесом, що об'єктивує безперервність взаємодії держави та підприємницького сектору у спосіб упорядкування суспільних відносин, які виникають з приводу належного виконання законодавчих норм, дотримання прав та інтересів підприємців, а також створення сприятливих умов для їхнього розвитку.

Дійсно, адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності вчені розглядають як один із видів регулюючого впливу на суспільні відносини, що здійснюється уповноваженими органами державної влади за допомогою спеціалізованих органів [17]. Адміністративно-правове регулювання підприємництва виступає одним із напрямків діяльності публічної адміністрації, яка заснована на нормах адміністративного права, за допомогою певних засобів, адміністративних і правових режимів і адміністративних процедур, спрямовані на упорядкування суспільних відносин, що утворюються у даній сфері з метою захисту прав, свобод і приватних інтересів як підприємців, так і публічних інтересів держави [259].

Водночас правове забезпечення у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є динамічним процесом нормотворчого спрямування, який передбачає адаптацію правових норм до нових викликів глобального, зовнішнього та внутрішнього характеру задля створення умов для сталого розвитку підприємництва, формування ефективної політики зайнятості населення та забезпечення економічної безпеки країни в цілому.

Щодо інших його особливостей, на нашу думку, вони можуть бути виокремлюватись за аналогією інших адміністративно-правових механізмів реалізації державних політик України. Наприклад, Т. Шумейко, досліджуючи адміністративно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні констатує, що він має: «цілісний

системно організаційний характер, що визначається метою, завданнями та функціями державної політики у відповідній сфері» [252]. Інші автори, досліджуючи адміністративно-правовий механізм реалізації державної політики у сфері запобігання домашньому насильству, вказують на його характерні ознаки, серед яких виокремлюються такі як: а) системний характер; б) самостійність елементів вказаного адміністративно-правового механізму під час виконання функцій щодо запобігання домашньому насильству; в) характерний суб'єктний склад органів, на яких покладено функції запобігання домашньому насильству; г) співпраця між суб'єктами реалізації державної політики у сфері запобігання домашньому насильству під час виконання завдань у вказаному напрямі державного регулювання; г) реалізація вказаного механізму з допомогою адміністративно-правових норм; д) плановість; е) безпосередній характер дії вказаного механізму; є) звітний характер вказаного виду діяльності [16].

Необхідно відзначити також, що більшість авторів здійснює розгляд адміністративно-правових механізмів реалізації державної політики через сукупність його складових або через його основне призначення. Причому в контексті визначення структури адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у визначеній ними сфері здебільшого порушене питання розкривається через систему правових (адміністративно-правових) засобів, розроблених і санкціонованих відповідними державними інституціями.

Причому адміністративно-правовими засобами є сукупність заходів та способів, які застосовують у своїй діяльності уповноважені суб'єкти з метою [148, с. 262] реалізації своїх повноважень. Зокрема І. Пастух зауважує, що це всі можливі юридичні важелі впливу на поведінку та дії суб'єктів у відповідній сфері публічного адміністрування, що застосовуються на підставі норм законодавства уповноваженими суб'єктами [148, с. 261]. А. Вархов стверджує, що адміністративно-правові засоби, які формують структуру адміністративно-правового механізму взаємодії суб'єктів сектору безпеки й

оборони щодо забезпечення національної безпеки, фактично є інструментами досягнення його мети [301, с. 99]. У 2004 році О. Куций зазначив, що адміністративно-правові засоби – це передусім норми, які знаходяться в актах управління у конкретній сфері діяльності [108, с. 11]. Тому логічною є думка В. Комзюка, який вважає, це сукупність встановлених нормами адміністративного права прийомів і способів, за допомогою яких держава впливає на суспільні відносини у визначеній сфері [92, с. 8].

Слід також вказати, що аналіз позицій вчених щодо порушеного питання дає можливість розглядати адміністративно-правові засоби у двох аспектах: як сукупність адміністративно-правових норм або ж як інструменти виконання адміністративних рішень. Причому у першому випадку здійснюється ототожнення адміністративно-правового механізму з механізмом нормативного забезпечення цього процесу, а у другому – звуження його змісту інструментальною складовою. Саме останній підхід застосовується більшістю вчених при визначенні поняття адміністративно-правового механізму, тобто акцентується на його інструментальній складовій, адже вона віддзеркалює найбільш істотні його особливості. Однак у науковій літературі виділяється також його: 1) інституційний елемент, який передбачає наявність сукупності суб'єктів взаємодії які, у свою чергу, наділені відповідним адміністративно-правовим статусом; 2) сукупність управлінських рішень, що приймаються та здійснюються компетентними суб'єктами; 3) юридичний факт; 4) організаційні елементи [216, с. 154]. Щодо цієї думки С. Науменко зазначає, що виокремлення такого елемента, як юридичний факт, є не зовсім правильним, оскільки він сприяє виникненню правовідносин, а не їх урегулюванню [135, с. 121–122]. Відповідно, адміністративно-правові засоби як базовий елемент досліджуваного механізму використовується при його поняттєво-категорійній визначеності задля репрезентації його сутності, висвітлення інструментів досягнення мети його функціонування, адже це ті юридичні феномени, що забезпечують

втілення на практику встановлених правил, процедур та стандартів спільної діяльності таких суб'єктів [301, с. 102].

Тому, на нашу думку, адміністративно-правовий механізм реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні має загальну стандартну структуру його змісту, яка включає систему правових норм, організаційних та інституційних складових, а також інструментальний та процедурний бік реалізації.

Натомість сутність адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні необхідно розкривати через інкорпорацію характеристик адміністративно-правового регулювання/дерегулювання (наприклад, ліцензування, реєстрацію, нагляд і контроль) та правового забезпечення (прийняття законодавчих актів, що стимулюють розвиток підприємництва або спрощують адміністративні процедури), у тому числі адміністративно-правового (підзаконна правотворчість, що доповнює та конкретизує основні законодавчі акти), адже такий підхід створює комплексний каркас розуміння взаємозв'язку між правовими нормами і реальними практиками управління розвитком малого і середнього підприємництва в Україні. Однак, ключовим її аспектом слід вбачати його гнучкість та адаптивність, що дозволяє підтримувати необхідний баланс між регулюванням та дерегулюванням підприємницької діяльності, що вкрай важливо в умовах сучасного економічного розвитку та стану безпекового середовища України.

Також в аспекті реалізації державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні вбачаємо доречним уточнити, що попри те, що в ряді наукових праць вона розглядається як складова державного регулювання розвитку малого бізнесу, через «...сукупність організаційних, правових, економічних та інших заходів впливу на розвиток господарської діяльності та вирішення соціальних проблем [100]; «спосіб впливу на суб'єкти господарювання, спрямований на вирішення завдань розвитку шляхом застосування сукупності інструментів і форм» [229, с. 3; 153, с. 209], – ми не

зовсім згодні з такою позицією, адже, на нашу думку, державна підтримка не обмежується лише інструментами впливу на розвиток господарської діяльності або шляхом вирішення соціальних проблем. Підтримка малого та середнього підприємництва повинна розглядатися як більш комплексний адміністративно-правовий механізм, що включає не тільки регулювання, але й створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, стимулювання інновацій та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Це передбачає системне підвищення якості бізнес-середовища, спрощення процедур ведення бізнесу, зниження адміністративного тиску та забезпечення доступу до фінансових ресурсів. Такий підхід дозволяє забезпечити стійкий розвиток підприємництва загалом та малого й середнього – зокрема, в умовах глобальних викликів та змін.

Отже, необхідно констатувати, що наукова доктрина вміщує різні підходи до ідентифікації адміністративно-правового механізму. Тому визначення такого механізму у сфері розвитку малого і середнього підприємництва може бути представлено так: це комплекс нормативно-правових актів, процедур та інструментів діяльності державних органів, спрямованих на створення умов для розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

2.2. Система суб'єктів реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні

Ведучи мову про реалізацію державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, доцільно вказати, що її ефективність залежить від наявності спільного бачення майбутнього цього сектору владою та бізнесом. Тому цей процес має відбуватись за відкритої та постійної взаємодії між органами влади та представниками малого та середнього підприємництва.

Це декларує і Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», адже передбачає, що одним із її принципів є забезпечення участі представників суб'єктів малого і середнього підприємництва, громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва, у формуванні та реалізації державної політики в зазначеній сфері [189].

Ведучи мову про органи влади, то як вірно зазначила К. Димидюк, суб'єкти реалізації державної політики у сфері підприємницької діяльності, які виконують адміністративні повноваження у зазначеній сфері, складають єдину систему взаємозалежних елементів, що взаємодіють між собою та доповнюють один одного [55]. І ми з цим погоджуємося, адже ефективна реалізація державної політики у сфері підприємницької діяльності потребує чіткого розподілу функцій між різними органами та інституціями, що виконують адміністративні повноваження. Це основа забезпечення належної координації, уникнення дублювання функцій, а також підвищення рівня відповідальності кожного суб'єкта в системі, що сприяє досягненню спільних стратегічних цілей у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

Уточнимо, що зазвичай науковці поділяють суспільство на три сектори: до першого (державного) сектору належать «органи державної влади, бюджетні установи та організації, засновані на підставі закону чи в межах повноважень державних органів» [228, с. 3], другий (недержавний прибутковий) складає «система підприємств, господарських товариств та індивідуальних підприємців, що займаються діяльністю, пов'язаною з отриманням прибутку» [228, с. 3], третій (недержавний неприбутковий) сектор – «недержавні, некомерційні об'єднання громадян, які прагнуть допомогти собі та іншим, не ставлячи за мету одержання прибутків», функція яких «полягає у вираженні й захисті прав і свобод громадян та задоволенні політичних, економічних, правових, соціальних, культурних та інших інтересів» [85, с. 104; 230, с. 5].

Відповідно, система суб'єктів реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні охоплює своїм змістом сукупність державних, громадських та приватних інституцій, які виконують різні функції в процесі підтримки та регулювання підприємницької діяльності.

Зауважимо, що Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» визначає, які органи забезпечують розвиток малого і середнього підприємництва. Зокрема такими є: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування [189]. Тобто не буде дискусійним твердження про те, що у реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні беруть участь різні інституції як на центральному, так і на регіональному рівнях. Ці інституції можуть безпосередньо чи опосередковано виконувати завдання щодо втілення в правореалізацію заходів державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, сприяючи не тільки його підтримці, а й захисту прав підприємців, формуванню сприятливого бізнес-середовища. Однак варто зазначити, що у контексті саме її реалізації зазначений перелік не слід сприймати як доречний, адже цей закон не містить відповідних підстав чи вказівок на таку доцільність. Сформуванню уявлення про систему таких, на нашу думку, допоможе аналіз стратегічних документів та планів щодо її реалізації, а також статутні документи органів публічної влади, адже, саме в них йде мова про суб'єктів, що відповідають за конкретні напрямки реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні [122].

Також необхідно відмітити, що науковці неодноразово приділяли свою увагу окремим інституціям, що сприяють розвитку малого та середнього

підприємництва в Україні, але системно органи, що реалізують державну політику у цій сфері майже не досліджувалися. Для кращого розуміння зазначеної системи нами було прийнято рішення їх класифікувати на дві великі групи – державні та недержавні інституції, де до групи перших входять ще дві підгрупи – органи публічної влади та державні установи.

Зокрема аналіз значного нормативного матеріалу дозволяє визначити наступну систему органів публічної влади, що реалізують державну політику у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

1. Кабінет Міністрів України – вищий та основний орган виконавчої влади, який відповідає за розробку та реалізацію державної політики в усіх секторах економіки, включно зі сферою розвитку малого та середнього підприємництва. Він затверджує державні програми з означеної підтримки, визначає стратегії розвитку підприємництва, регулює питання податкової та фінансової політики тощо.

Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», цей орган: «сприяє розвитку підприємництва на засадах рівності перед законом усіх форм власності та соціальній спрямованості національної економіки, здійснює заходи щодо демонополізації та антимонопольного регулювання економіки, розвитку конкуренції та ринкової інфраструктури; забезпечує здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності; забезпечує розроблення і виконання програм структурної перебудови галузей національної економіки та інноваційного розвитку, здійснює заходи, пов'язані з реструктуризацією та санацією підприємств і організацій, забезпечує проведення державної промислової політики, визначає пріоритетні галузі промисловості, які потребують прискореного розвитку; забезпечує захист та підтримку національного товаровиробника» [176] та ін.

Крім того, Урядом планується продовжити реалізацію заходів щодо покращення бізнес-середовища за наступними напрямками роботи, а саме:

1) покращення регуляторного середовища: затвердити план дерегуляції; цифровізація процедур видачі ліцензії, дозволів; проведення Міжвідомчої робочої групи з питань оптимізації функцій органів контролю; прийняти новий закон про державний контроль (аудит, страхування);

2) доступ до фінансів: відповідно до планів на 2024 рік на реалізацію програм грантової допомоги проєкту «єРобота» планується надати мікрогрантів для 11600 осіб та грантів для ветеранського бізнесу для 420 осіб;

3) гармонізація законодавства та вимог із стандартами ЄС: прийняти закон про альтернативне (позасудове) вирішення споживчих спорів, який надасть можливість швидко та доступно вирішувати спори між бізнесом і споживачами, без втручання органів державного нагляду (контролю) та застосування штрафних санкцій; до кінця 2024 року планується подання пропозиції про приєднання до рекомендації Ради ОЕСР щодо політики стосовно малих та середніх підприємств та підприємництва [74].

Отже, на рівні органів виконавчої влади Кабінет Міністрів України є координатором державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, який для виконання своїх повноважень наділений можливістю утворення як виконавчих органів влади загалом, так і консультативних та координаційних рад, що спеціалізуються на реалізації його спеціальних функцій. Так, наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2019 року № 892 утворена *Координаційна рада з питань розвитку мікропідприємництва та малого підприємництва* [198], до складу якої входять як представники органів публічної адміністрації, так і представники підприємництва, які як цілісна організаційна одиниця забезпечують поліпшення координаційних процедур, підготовку стратегічних рішень та рекомендацій щодо покращення нормативного середовища розвитку цієї сфери, а також виявлення та пошук шляхів вирішення проблем її функціональності.

Також для вирішення проблем підприємців у 2014 році була утворена *Рада бізнес-омбудсмена*, яка є незалежною та рівновіддаленою інституцією [206] та постійно діючим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України [200]. Загалом Інститут бізнес-омбудсмена в Україні утворений з метою забезпечення ефективної системної комунікації бізнесу з владою, органами державної влади та місцевого самоврядування, а також підприємствами, які перебувають у державній власності або підпорядковані державним органам. Діяльність Ради бізнес-омбудсмена відображає «по факту» наслідки взаємодії бізнесу і влади. На її офіційному сайті постійно публікуються річні та щоквартальні звіти про діяльності, в яких подається розкрита інформація про кількість скарг, перелік державних органів на які надходили скарги, перелік предметів поданих скарг. За даними бізнес-омбудсмена, найбільш часто звернення надходять саме від малого та середнього підприємництва [240]. Станом на початок 2024 року Радою було підписано 14 Меморандумів про співпрацю з державними органами [206], основною метою яких є створення сприятливих умов для розвитку суб'єктів господарювання, у тому числі і представників малого та середнього підприємництва.

Зазначимо також й про *Міжвідомчу робочу групу з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності*, що є тимчасовим органом при Кабінеті Міністрів України. Вона створена Урядом постановою від 13 січня 2023 року № 44 [199] з метою зменшення регуляторного тиску на бізнес та оптимізації процедур застосування інструментів державного регулювання господарської діяльності. Так, на першому засіданні зазначена група рекомендувала Кабінету Міністрів скасувати 47% ліцензій і дозволів у сферах, де формування політики здійснює Міністерство економіки. Ідеться про інструменти, що регулюють ведення бізнесу у сферах експорту та імпорту товарів (зокрема і військового призначення), інвестицій та інтелектуальної власності, технічного регулювання, трудових відносин та безпеки праці. Окрім скасування

застарілих і неактуальних інструментів регулювання, на засіданні з дерегуляції було рекомендовано цифровізувати і спростити близько третини інструментів, що належать до сфери компетенції Мінекономіки [70].

Загалом станом на початок 2024 року проведено 18 засідань Міжвідомчої робочої групи з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності. Опрацьовано сфери 20 центральних органів виконавчої влади, розглянуто 1323 інструментів державного регулювання господарської діяльності, з них рекомендовано: скасувати 465 інструментів; оптимізувати (діджиталізувати) 584 інструментів; залишити 268 інструментів; додатково опрацювати 15 інструментів [11]. Ці заходи створюють передумови для зменшення часу та фінансових витрат підприємців на виконання вимог державних органів, що стимулює зростання малого і середнього бізнесу та підвищує його конкурентоспроможність.

2. *Міністерство економіки України* є відповідальним суб'єктом за реалізацію економічної політики, зокрема підтримку та розвиток малого та середнього підприємництва. Воно співпрацює із міжнародними фінансовими установами, координує підготовку та реалізацію проєктів підтримки. Наприклад, Мінекономіки за підтримки проєкту USAID «Конкурентоспроможна економіка України» розробило інтерактивний дашборд програм грантової підтримки для створення або розвитку власного бізнесу. Метою функціонування дашборду є забезпечення оперативного моніторингу та відображення результатів реалізації програм надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу та надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей, які реалізуються відповідно до порядків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року № 738 [79].

На Мінекономіки покладено також функції Державного агентства з інвестицій та управління національними проєктами, яке було ліквідоване згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року №

442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [180]. Таким чином, Мінекономіки реалізовує і державну політику у сфері інвестиційної діяльності, працює над Національними проєктами, що забезпечують технологічне оновлення та розвиток малого та середнього підприємництва [6].

3. Державна податкова служба України є провідним органом виконавчої влади щодо реалізації податкової політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва. Її діяльність спрямована на забезпечення ефективного адміністрування податків, спрощення податкових процедур для підприємців, створення сприятливих умов для ведення бізнесу, а також надання підтримки підприємцям у питаннях податкового обліку та звітності.

Зокрема, Державна податкова служба України за сприяння Апарату Ради національної безпеки і оборони України впроваджує Інтерактивну податкову карту України. Інтерактивна податкова карта України дає змогу в онлайн режимі у будь-який час без звернення до органів Державної податкової служби України отримувати актуальну податкову інформацію щодо агрегованих показників в частині сплачених сум податкових платежів, нарахованих податкових зобов'язань, сум податкового боргу, надміру сплачених сум та суми платежів, які сплачені та будуть нараховані у наступних періодах [71].

Окрім цього, служба забезпечує контроль за дотриманням податкового законодавства, бореться з ухиленням від сплати податків, тим самим створюючи рівні умови для всіх учасників ринку. Важливою складовою роботи служби є консультаційна підтримка, роз'яснення податкових змін та нововведень для підприємців, що сприяє підвищенню рівня податкової грамотності серед суб'єктів малого та середнього підприємництва. Дана функція покладана на Департамент правового забезпечення [68]. Під час виступу на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Малий і середній бізнес та держава» заступник Голови Державної податкової служби України Є.

Олейніков зазначив, що: «податки сплачує бізнес. Завдання податкової служби – створити ті умови, за яких бізнес сплатить ці податки. І саме так ми сформулювали нову мету, місію податкової служби, яка постійно, кожного дня втілюється у життя. Ми є транспарентною, сучасною, технологічною податковою службою, яка надає якісні та зручні послуги платникам податків, ефективно адмініструє податки, збори, платежі і виявляє нетерпимість до корупції» [60].

4. *Державна служба зайнятості України* – забезпечує підтримку підприємців у створенні робочих місць та розвитку трудових ресурсів. Наприклад, мікрогрант на власну справу – це безповоротна, безпроцентна державна допомога фізичним особам та суб'єктам господарювання на створення або розвиток власного бізнесу. Розмір мікрогранту: від 50 тис. грн та до 150 тис. грн – за умови створення мінімум 1 робочого місця та працевлаштування на нього працівника; 75 тис. грн – за умови реєстрації фізичною особою-підприємцем; до 250 тис. гривень – за умови створення не менше 2 нових робочих місць та працевлаштування на них працівників [35].

5. *Український фонд підтримки підприємництва* є некомерційною організацією одним із основних завдань якого є: «сприяння реалізації державної політики розвитку підприємництва шляхом залучення й ефективного використання фінансових ресурсів на поворотній і безповоротній основі, фінансування цільових програм та проєктів, часткової сплати відсотків за видані підприємцям кредити установами банків» [195]. За своїм статусом, завданнями і можливостями зазначений фонд – це унікальна структура, яка здійснює за державні кошти пільгову фінансову підтримку підприємництва згідно з затвердженими Урядом програмами [196]. Уточнимо, що програми державної підтримки розробляються та впроваджуються спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва із залученням інших центральних органів виконавчої влади та громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва [189]. Однак після

затвердження Кабінетом Міністрів України в установленому законом порядку вони стають обов'язковими для виконання.

Однією з важливих функцій цього фонду є підтримка стартапів та інноваційних підприємств, що допомагає розвивати нові технології та підвищувати конкурентоспроможність української економіки. Крім фінансової підтримки, Фонд сприяє підприємцям через надання консультаційних та навчальних послуг, що допомагає підвищувати рівень управлінських і фінансових компетенцій, необхідних для успішного ведення бізнесу. Співпраця з іншими державними і міжнародними організаціями дозволяє розширити можливості для підприємців, зокрема у виході на нові ринки та залученні інвестицій. Отже, завдяки діяльності Українського фонду підтримки підприємництва, малий і середній бізнес в Україні отримує підтримку, необхідну для стабільного розвитку, що сприяє створенню нових робочих місць, підвищенню рівня зайнятості та економічному зростанню країни.

6. *Національний банк України* – здійснює регулювання грошово-кредитної політики та сприяє фінансовій стабільності України. Національний банк України згідно із Законом України від 20 травня 1999 року №679-XIV «Про Національний банк України» проводить монетарну політику, виступає основним регулятором грошово-кредитного ринку та здійснює вплив на кредитну активність комерційних банків через встановлення норм та правил їх діяльності, зокрема офіційної облікової ставки для задоволення попиту суб'єктів підприємницької діяльності в додаткових коштах [6; 178].

Для забезпечення виконання покладених на нього функцій він веде під час дії воєнного стану та протягом одного року, наступного за роком, в якому буде припинено або скасовано воєнний стан рахунки *Фонду розвитку підприємництва*, призначені для отримання та обслуговування позик, кредитів, грантів за програмами та проектами іноземних держав, їх урядів та уповноважених ними органів та організацій, а також міжнародних

організацій та установ, які надають міжнародну технічну допомогу відповідно до міжнародних договорів України [178].

7. *Державна регуляторна служба України* – забезпечує регуляторну політику та спрощення адміністративних процедур для суб'єктів підприємництва.

Необхідно відмітити, що у системі органів виконавчої влади, що залучені до реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва до 2014 року посідала Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, яка підпорядковувалася Кабінету Міністрів України опосередковано через міністра економічного розвитку та торгівлі. Метою її діяльності було створення умов, зокрема і фінансових, для забезпечення господарської діяльності на високорозвиненому рівні, сприяння зайнятості населення, виконання завдань Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, забезпечення видачі мікрокредитів суб'єктам підприємницької діяльності. Дана служба була реорганізована у Державну регуляторну службу України, яка не займається більше підтримкою підприємництва, а несе регуляторні, контрольні функції, здійснює ліцензування господарської діяльності та її дерегуляцію [47]. Повноваження ж стосовно підтримки малого та середнього підприємництва було передано департаменту розвитку підприємництва та регуляторної політики у складі Міністерства економічного розвитку та торгівлі (наразі – Мінекономіки). Свою діяльність департамент здійснює через Український фонд підтримки підприємництва, який за рахунок коштів Державного бюджету реалізовує програми розвитку малого та середнього підприємництва [6].

Щодо другої підгрупи державних інституцій у цій сфері варто зауважити наступне:

– *Фонд розвитку підприємництва* – це небанківська фінансова установа з особливим статусом [224]. Він став правонаступником Німецько-Українського Фонду та державної установи «Офіс адміністрування проєктів

міжнародного фінансового співробітництва» [224]. Необхідно відмітити, що Німецько-Українське фінансове співробітництво розпочалося з підписання Договору про грант 10 грудня 1996 року на суму 10 млн німецьких марок між Національним банком України та Німецьким банком розвитку KfW в рамках Програми Федерального Уряду Німеччини «ТРАНСФОРМ» з підтримки процесу реформ в Україні. Складовими частинами заходів підтримки з боку Німеччини у сфері розвитку малого бізнесу в Україні та розбудові відповідної фінансової інфраструктури стали такі завдання, що взаємно доповнюють одне одного, а саме: створення Національної інституції з підтримки фінансування малого бізнесу України за принципом «установи другого рівня» та за аналогією з KfW; надання кредитних коштів для фінансування мікро-, малих та середніх підприємств через комерційні банки України; консультаційна підтримка для комерційних банків з метою запровадження в них систем та технологій кредитування зазначених підприємств, шляхом розвитку та удосконалення внутрішніх процедур, а також навчання співробітників [211]. Передбачається, що основна мета функціонування Фонду полягає у забезпеченні фінансової та іншої супровідної підтримки приватних суб'єктів мікро-, малого та середнього підприємництва в Україні. Оскільки досягнути цієї мети можна лише за умови стабільно працюючої та розвиненої банківської системи, важливим завданням Фонду є також підтримка розвитку банківського сектору, спроможного забезпечити стійке довгострокове фінансування цієї групи суб'єктів за прийнятною ціною [155];

– *Фонд підтримки малого та середнього бізнесу* [244] основною метою якого є забезпечення фінансової та консультаційної підтримки підприємців для сприяння розвитку їхньої діяльності, підвищення конкурентоспроможності та стійкості бізнесу в умовах ринкової економіки.

– *Інституції, що забезпечують підтримку інноваційної діяльності у сфері господарювання* [76]. До таких інституцій відносяться: Фонд розвитку інновацій [235] – це державний фонд, започаткований за ініціативою Кабінету Міністрів України, місією якого є сприяння створенню та зростанню в

Україні технологічних стартапів на ранній стадії розвитку, з метою підвищення їх глобальної конкурентоспроможності (розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 року № 895 [201]); Державна інноваційна фінансово-кредитна установа [44] – установа утворена з метою здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку реального сектору економіки, підвищення вітчизняного потенціалу з експорту продукції, що виробляється на підприємствах галузей національної економіки, захисту та підтримки національного товаровиробника [164]; Національний фонд досліджень України – основним завданням Фонду є грантова підтримка: а) фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних та гуманітарних наук; б) прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки [76].

Необхідно відмітити, що проаналізовані державні інституції та виокремлений нами перелік суб'єктів, які входять у систему суб'єктів реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва не є вичерпним. Так, наприклад, відповідальними за впровадження реформи розвитку підприємництва крім Мінекономіки, Національного банку України та Державної регуляторної служби України входять ще: Міністерство фінансів України, державна установа «Офіс з розвитку підприємництва та експорту», Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство освіти і науки України [79]. Але в межах однієї роботи складно проаналізувати усі державні інституції, тому нами було виокремлено лише ті, що тривалий час приймали і приймають участь в реалізації державної політики у сфері розвитку саме малого та середнього підприємництва.

Окремо зазначимо, що окрему підгрупу в системі державних інституцій формують *органи місцевого самоврядування*, адже вони

реалізують регіональну політику підтримки підприємництва на місцевому рівні. Також специфічний статус мають *Центри підтримки технологій та інновацій* [246], адже це міжнародний проєкт Всесвітньої організації інтелектуальної власності, який реалізується в Україні з 2018 року на підставі Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (Мінекономіки) [113] щодо створення Центрів підтримки технологій та інновацій в Україні від 26 липня 2018 року. Метою Центрів є надання заявникам зручних та вичерпних консультацій та підтримки у сфері права інтелектуальної власності в Україні та за кордоном, а також підвищення обізнаності щодо набуття, використання та захисту інтелектуальної власності серед представників малого та середнього бізнесу, стартапів, винахідників та креативних індустрій [76].

Другу групу аналізованих суб'єктів представляють *недержавні інституції – установи, організації та громадські об'єднання*. За загальним правилом недержавні громадські організації здійснюють свою діяльність на демократичних засадах, якими є добровільність членства та неприбутковість. Головні цілі та завдання їх діяльності полягають: 1) у задоволенні і захисті законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів громадськості; сприянні реалізації громадських ініціатив шляхом усебічної підтримки професійних та громадських починань; 2) залученні найширших верств громадськості до розбудови відкритого громадянського суспільства в Україні; розробці та реалізації громадських програм своїми силами, а також у співпраці з державними та іншими організаціями; 3) допомозі іншим громадським організаціям у становленні та розвитку їхніх структур, інформаційна та початкова підтримка, надання різноманітних послуг організаціям; 4) в участі у програмах іноземних та міжнародних недержавних організацій, у проведенні міжнародних заходів відповідно до чинного законодавства України; 5) самостійне здійснення різних видів інформаційної діяльності або спільно з іншими організаціями на

некомерційній основі; б) формування еліти, сприяння розвитку громадянської свідомості [38, с. 98; 65, с. 113].

Відповідно, типологія недержавних інституцій базується на врахуванні різноманітних критеріїв, які можна покласти в основу їх класифікації, зокрема, мету та характер діяльності, статус, спрямованість діяльності на отримання прибутку чи неприбутковість, належність до неурядових чи самоврядних організацій, за основними сферами національної безпеки, якими вони опікуються чи на які поширюються їх діяльність, інтереси тощо [85, с. 105].

Загалом в українському суспільстві вони характеризуються широким спектром організацій з різноманітними напрямками діяльності. Кожна недержавна організація має свою власну «філософію існування», яка конкретно визначає місію організації, мету, яку вона перед собою ставить, методи та засоби, за допомогою яких її досягає. Форми діяльності недержавних організацій охоплюють всі сфери громадського життя країни, а саме: охорона здоров'я; наука і технології; освіта; релігія; економіка; культура і мистецтво; екологія; інформація; права людини; соціальний добробут; безпека; гуманітарна сфера тощо. Слід зазначити, що недержавні організації сприяють добробуту громадян найрізноманітнішими способами – безпосередньо і опосередковано. Вони надають величезний комплекс послуг як своїм членам, так і більш значному колу людей, починаючи з профілактики і послуг у місцевому масштабі до інституційної допомоги: від організації культурних і розважальних заходів до соціального забезпечення і медичної допомоги; від послуг, наданих добровольцями до послуг, що надаються висококваліфікованими фахівцями; від безкоштовних до платних послуг [65, с. 115; 212, с. 225].

Оскільки участь недержавних інституцій у реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва набуває дедалі більшого значення в умовах розвитку сучасної економіки України, вбачаємо, що наукова акцентуація цього дослідження на так званому

«третьому секторі» суспільства, що об'єктивує собою специфічний різновид учасників публічного управління, допоможе глибше зрозуміти механізми їхньої взаємодії з державними структурами та роль, яку вони відіграють у формуванні сприятливого середовища для бізнесу.

Причому варто зауважити, значна кількість вчених звертала увагу на ці та суміжні питання. Так, наприклад, Л. Лукашова у статті «Діагностування результатів фасилітації малого підприємництва на різних рівнях управління», визначила перелік державних та недержавних інституцій, що беруть участь у процесі фасилітації розвитку малого підприємництва та надала характеристику основних недержавних інституцій-учасниць [109]. К Димидюк, досліджуючи суспільні відносини, які виникають у процесі реалізації державної політики у сфері підприємницької діяльності, прийшла до висновку, що: «недержавні суб'єкти реалізації державної політики у сфері підприємницької діяльності беруть участь у відповідних правовідносинах у таких формах: 1) громадського контролю щодо процесу реалізації державної політики у досліджуваній сфері; 2) інформування громадськості щодо запланованих процесів реалізації державної політики у цій сфері; 3) безпосередньої участі у публічних обговореннях проєктів законів та інших нормативних актів у сфері підприємництва; 4) співпраці з органами державної влади та органами місцевого самоврядування з питань реалізації державної політики у зазначеній сфері; 5) надання пропозицій, зауважень та рекомендацій до проєктів таких документів тощо» [55, с. 6].

Проте важливо враховувати, що у постановленому до розгляду формулюванні наукового завдання їхні праці звернені не були, що свідчить про недостатнє врахування у наукових дослідженнях специфіки інтеграції недержавних інституцій у механізм реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва.

Загалом громадські об'єднання підприємців та асоціації розвитку малого та середнього підприємництва здійснюють захист інтересів підприємців та впливають на процес реалізації державної політики через

лобіювання інтересів малого та середнього бізнесу. Як приклад, можна навести діяльність таких громадських організацій як: Всеукраїнська професійна асоціація підприємців [25], Спілка українських підприємців [223], Всеукраїнське об'єднання малого та середнього бізнесу «ФОРТЕЦЯ» [37], Харківська обласна громадська організація «Асоціація приватних роботодавців» [7] та ін.

Так, основними цілями Спілки українських підприємців є: стати єдиним найпотужнішим голосом незалежних українських підприємців; консолідувати, представляти та захищати інтереси українського бізнесу; створити цивілізований і комфортний бізнес-клімат; стимулювати і підтримувати експорт українських товарів; забезпечити формування позитивного іміджу «підприємця» і «підприємництва» в суспільстві; популяризувати та заохочувати українців до підприємницької діяльності [132].

У контексті представництва регіонального бізнес-середовища, можна навести приклад діяльності Харківської обласної громадської організації «Асоціація приватних роботодавців». Власне на базі Асоціації у серпні 2024 року стартував черговий курс «Перебудова бізнесу під час війни». Курс націлений на підтримку підприємців різних галузей мікро-, малого та середнього бізнесу, які працюють в Харкові та Харківській області. Ціль проекту: надати підтримку суб'єктам мікро- та малого підприємництва для забезпечення їх трансформації, відновлення діяльності і подальшого розвитку під час війни та мінімізації поточних безпекових ризиків ведення господарської діяльності у Харківській області [222].

Однак, на сучасному етапі існує низка проблем щодо реалізації права на об'єднання за професійними інтересами фізичних осіб-підприємців. Так, за даними Державної податкової служби України, за останні 4 роки (починаючи з 2020 року) кількість фізичних осіб-підприємців в Україні зросла на 202,6 тисячі платників податків, а кількість платників податку на прибуток – на 200,1 тисячі [156]. Але, саме «фоповці» практично не

приймають участь у громадських об'єднаннях. На думку фахівців це відбувається тому, що фізичні особи-підприємці перебувають на перетині діяльності профспілок та організацій роботодавців: фізичні особи-підприємці, які наймають працівників, належать до категорії роботодавців; фізичні особи-підприємці, які працюють самостійно або разом з членами своєї родини, потрапляють до категорії працівників. Сезонність роботи, нестабільність економічної ситуації призводять до частої зміни приналежності фізичних осіб-підприємців то до сторони профспілок, то до сторони роботодавців, що позбавляє їх можливості постійної участі в обговоренні актуальних питань [240].

Окрім профільних об'єднань, у досліджуваній сфері існують також фонди підтримки та консультаційні центри, які також відіграють важливу роль у забезпеченні взаємодії між бізнесом і державою. Наприклад, Проєкт USAID «Економічна підтримка України», який як ініціатива була започаткована в 2022 році з метою зміцнення українського аграрного експорту та пом'якшення глобальної кризи продовольчої безпеки, що загострилася внаслідок війни. В рамках ініціативи «AGRI-Україна» Проєкт USAID співпрацює з державними та приватними підприємствами, щоб доповнювати та залучати інвестиції в транспортування та перевалку зерна, яких вкрай потребує Україна [186]. Проєкт, зокрема, підтримує: релоковані підприємства та внутрішньо переміщених осіб (ВПО); українське сільськогосподарське виробництво та агроекспорт; місцеві інституції на нещодавно звільнених територіях України [203].

Таким чином, участь недержавних інституцій у механізмах реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва є різною, що обумовлюється їхньою типологією, однак діяльність кожної з таких вносить свій невід'ємний вклад до формування сприятливого підприємницького середовища в Україні. Зокрема громадські організації виконують роль посередника між державою та підприємцями, забезпечуючи представлення інтересів бізнесу в процесі ухвалення рішень, розроблення

політики, а також надаючи підприємцям консультаційну та інформаційну підтримку. Водночас фонди підтримки або консультаційні центри є донорами дорогоцінної допомоги, які не лише фінансують проекти, а й надають інше ресурсне забезпечення. Загалом їхня сукупна діяльність дозволяє створити екосистему, у якій бізнес може розвиватися, адаптуватися до змінюваних умов ринку та отримувати доступ до нових можливостей. Однак варто налагодити постійний і конструктивний діалог між ними та представниками влади, що сприятиме більш чіткій інтеграції їхніх зусиль у межах загальної стратегії розвитку підприємництва.

Наприклад, серед не вирішених на сьогодні проблем можна назвати слабку саморегульовану діяльність суб'єктів малого та середнього підприємництва, а також недостатню взаємодію між органами влади та представниками бізнесу, що суттєво обмежують ефективність розвитку цього сектору. Відсутність чітких механізмів саморегулювання послаблює внутрішню організацію підприємницької спільноти, а недостатня співпраця з державними органами ускладнює доступ до підтримки та ресурсів, що обмежує потенціал малого і середнього бізнесу в Україні.

Звісно, позитивним прикладом є діяльність *Торгово-промислової палати України*, яка є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, що на добровільних засадах об'єднує юридичних та фізичних осіб, зареєстрованих як підприємці, а також їх об'єднання, що діє на всій території України [182; 194]. Вона здійснює підтримку розвитку малого і середнього підприємництва щодо сприяння у виході на міжнародні ринки, підвищення їх конкурентоспроможності шляхом організації виставок, бізнес-форумів, надання консультаційних послуг, надання допомоги у вирішенні торгово-економічних спорів.

Додатково зазначимо, що при Торгово-промисловій палаті України створений *Комітет підприємців малого та середнього бізнесу*, мета якого формування, в режимі постійного діалогу з бізнесом спільно з владою, експертним середовищем і громадянським суспільством державної політики,

яка базується на кращому світовому досвіді та враховує українські реалії, спрямованої на ліквідацію недоліків і створення конкурентних переваг для розвитку малого та середнього бізнесу в Україні [93].

Торгово-промислова палата України є афілійованим членом Асоціації європейських торгово-промислових палат (Eurochambre) [289], яка є загальноєвропейською бізнес-організацією, членами якої є 43 країни. Вона активно допомагає компаніям і бізнес-організаціям у країнах-кандидатах на вступ до ЄС адаптуватися до мінливих умов, спричинених процесом вступу, і це все ще так. Динамічне партнерство зі східними та південними сусідами також є важливим для «Eurochambres», оскільки ці країни пропонують ще значною мірою невикористаний потенціал для ширшої європейської економіки [291].

Торгово-промислова палата України, співпрацюючи із «Eurochambres» сприяє реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва щодо розширення ринків збуту та просування вітчизняних товарів та послуг на європейський ринок шляхом організації: 1) міжнародних ділових заходів (форуму, конференції, зустрічі тощо); 2) індивідуального ділового візиту компанії за кордон; 3) презентації компанії потенційним іноземним партнерам; 4) освітнього заходу з питань міжнародної економічної діяльності; 5) підготовки попереднього списку потенційних закордонних клієнтів (із загальними контактними даними); 6) підготовки перевіреного списку потенційних закордонних клієнтів (із контактними даними менеджерів із закупівель) [142].

З усім тим, варто зауважити, що Торгово-промислова палата України не є повноцінним прикладом саморегулювального органу спеціального призначення у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, адже має обмежені функції саморегулювання, які не дозволяють їй повноцінно здійснювати вплив на внутрішні процеси та розвиток цієї сфери.

Таким чином, у ситуаціях, коли ринкові реформи були повільними або лише частково запровадженими, інституційний контекст поступово

розвивався, набуваючи своєї прихованої стійкості, оскільки уряд все ще має створити рамкові умови для розвитку приватного сектору, щоб він став повноцінним двигуном економічного зростання.

Отже, до системи суб'єктів реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва входять різні актори. Вони можуть бути державними інституціями, – органами публічної влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України, Державна податкова служба України тощо), державними установами (наприклад, Фонд розвитку підприємництва або інституції, що забезпечують підтримку інноваційної діяльності у сфері господарювання) – чи представниками недержавних інституцій (Торгово-промислова палата України та різні асоціації підприємців, фонди підтримки, громадські об'єднання та консультаційні центри).

2.3. Адміністративні інструменти реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні

Частково висвітливши питання інструментального боку досліджуваного механізму, вбачаємо за необхідне відразу зазначити, що сучасна правова доктрина не оперує таким поняттям, як «інструменти», а використовує категорію «форми державного управління» [136]. Інакше кажучи, аналізуючи вітчизняну наукову літературу [26; 28; 131 та ін.] неможливо отримати комплексне уявлення про перелік адміністративних інструментів, які використовує публічна адміністрація під час реалізації державної політики [80, с. 79] у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. У зв'язку із цим є нагальна потреба не тільки дослідити власне самі адміністративні інструменти, але й визначити ті із них, які використовує публічна адміністрація під час реалізації державної політики України [80] у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

Досить тривалий час в адміністративно-правовій літературі розглядалися, власне, і нині окремими вченими розглядаються різні форми управлінської діяльності. Так, зокрема, це видання нормативних актів, індивідуальних ненормативних актів, здійснення безпосередніх організаційних заходів, здійснення матеріально-технічних операцій [31; 87, с. 34].

Серед прикладів «нової школи» адміністративного права слід відзначити наукові здобутки Р. Мельника та В. Бевзенка, які відзначили, що інструментами діяльності публічної адміністрації є нормативні акти публічної адміністрації, адміністративні акти та адміністративні договори [111, с. 253–296]. У свою чергу І. Патерило до інструментів діяльності публічної адміністрації відносить підзаконні нормативні акти, адміністративні акти, адміністративні договори, адміністративні акти-дії та акти-плани [149, с. 175]. На думку колективу авторів підручника «Адміністративне право України» за редакцією В. Галуцька та О. Правоторової інструменти публічного адміністрування слід розглядати у широкому та вузькому розумінні. До перших відносяться: а) форми публічного адміністрування (видання нормативно-правових актів; видання індивідуальних адміністративних актів; укладення адміністративних договорів; учинення інших юридично значущих дій; здійснення матеріально-технічних операцій); б) плани; в) фактичну дію; г) методи публічного адміністрування (заохочення; переконання; адміністративного примусу (адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення, адміністративні стягнення); д) адміністративно-правові режими; е) контроль (нагляд); є) електронне врядування. До других слід віднести: видання нормативно-правових актів, видання індивідуальних актів, укладення адміністративних договорів, використання актів-планів та актів-дій [2, с. 165–166; 255].

Причому варто зауважити, що традиційна правова доктрина в Україні оперує окрім категорії «форми» ще категорією «методи» державного

управління. Тому не дивно, що окремі сучасні адміністративісти їх об'єднують у одну категорію. Прихильники ж зміни категоріального апарату виключно з відповідних з форм на інструменти обґрунтовують таку необхідність тенденціями розвитку адміністративного права у європейському контексті.

Однак, наприклад, Е. Казміришин стверджує, що: «заміна категорій «форми і методи» на «інструменти публічного адміністрування» є важливим етапом розвитку адміністративного права України. Впровадження цього поняття відображає сучасні тенденції європейського підходу до управління, що дозволяє краще адаптувати українське законодавство до європейських стандартів та «наблизити його до європейського адміністративного простору» [80]. Попри полемічний характер цього питання беззаперечним є факт того, що з метою адаптації національного законодавства до законодавства ЄС та з огляду на необхідність удосконалення діяльності публічної адміністрації щодо належної реалізації державної політики є доцільним уведення в правовий обіг категорії «інструменти публічної адміністрації». Нам імпонує думка, що під нею необхідно розуміти зовнішньо виражену дію органів публічної адміністрації, яка являє собою чітко визначену законом сукупність прийомів і засобів, застосування яких приводить до юридичних наслідків, що здійснюються в межах компетенції з метою виконання поставлених перед ними мети й завдань [91; 136]. Однак, для забезпечення належного правового регулювання та ефективної реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, необхідно чітко систематизувати ці інструменти та забезпечити їх практичну реалізацію в межах національного законодавства.

Наголосимо, що на практиці підприємництво набуває багатьох семантичних форм. Важливо розрізняти ці форми, оскільки певні інструменти реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва можуть бути спрямовані на окремі типи підприємництва. Враховуючи всі згадані аспекти, згідно з дослідженням Б.

Глінки і С. Гудкової [275, с. 20-26], виділяються такі типи підприємництва:

- 1) «гаражне» підприємництво – описує проекти, де бізнес-ідеї розвиваються динамічно, часто досягаючи значних масштабів. Цей термін не має негативного забарвлення, а підкреслює силу інноваційної ідеї;
- 2) інтелектуальне підприємництво – тісно пов'язане з інтелектуальним капіталом або внутрішніми факторами;
- 3) підприємництво людей зі захопленнями – представляє певний спосіб життя, який може стосуватися певної сфери або процесу створення нових рішень;
- 4) соціальне підприємництво – здатність виявляти та використовувати можливості для вирішення соціальних проблем;
- 5) жіноче підприємництво – категорія, виділена в міжнародних дослідженнях через труднощі, з якими стикаються жінки на ринку праці, а також через інший підхід до формулювання та досягнення цілей;
- 6) сімейне підприємництво – характеризується поєднанням сімейних та економічних зв'язків, що створює специфічні переваги та загрози;
- 7) міжнародне підприємництво – пов'язане з пошуком конкурентних переваг на міжнародних ринках;
- 8) корпоративне підприємництво – це діяльність, що здійснюється групами людей в межах існуючих корпоративних структур [297].

Загалом розрізняють чотири види основних інструментів: інформаційні, фінансові, владні і структурні. Проте, з практичної позиції при реалізації державної політики доцільно використовувати і такі інструменти як: фінансове забезпечення – шляхом субсидій, дотацій і видатків можливе ефективне ресурсне регулювання локальних витрат; приватизація, збільшення приватного сектору, створення державно-приватних підприємств – доцільність такого інструменту полягає в ефективному використанні ресурсів приватного сектору для забезпечення потреб державного та взаємній користі; адміністративні методи – використовуються з метою створення рамкових обмежень при здійсненні державноуправлінських дій та для контролю їх результатів; законодавчі норми – даний інструмент важливий з точки зору врядування оскільки має фундаментальний і визначальний

характер, регулює соціальні взаємини та сприяє впровадженню державно-політичних рішень; податковий інструмент – перерозподіляє ресурси через податкову систему, характеризує взаємовплив держави і суспільства [9; 94].

Однак в умовах євроінтеграційного руху України та суттєвої підтримки Європейського Союзу у прагненні України стати частиною цієї спільноти, доцільно розглянути також європейські інструменти підтримки. З означеного цікавим є аналіз інструментів ЄС щодо реалізації політики підтримки загалом та країн, які розвиваються – зокрема.

Нагадаємо, що Європейському союзу вже досить тривалий час існує так звана «політика згуртованості» або «територіальної єдності», яка є основною інвестиційною політикою ЄС і спрямована на всі регіони Європейського союзу з метою підтримки створення робочих місць, конкурентоспроможності бізнесу, економічного зростання, сталого розвитку та покращення якості життя громадян [298]. Територіальна єдність була вперше включена в Лісабонську угоду [270], а ст. 174 Договору про функціонування Європейського Союзу визначила мету Союзу щодо зміцнення його економічної, соціальної та територіальної єдності для загального гармонійного розвитку [267].

Реалізація політики згуртованості ЄС здійснюється через так звані структурні фонди, які фокусуються на зменшенні економічної нерівності між різними регіонами Європи шляхом надання доступу до фінансування всім регіонам ЄС, але в пріоритеті – найбільшій та вразливій. Кошти фондів розподіляються шляхом надання грантів, позик, гарантій тощо, які можуть отримати урядові, неурядові організації, бізнес-структури, громади, міста, ними є наступні фонди:

– Європейський фонд регіонального розвитку [272], що є одним із найбільших фінансових інструментів (близько 300 млрд євро), який підтримує розвиток інфраструктури, інвестує в створення нових робочих місць та підтримує проекти, що сприяють локальному розвитку. До фонду

можуть мати доступ також і деякі треті країни, включно з країнами-кандидатами;

– Фонд згуртованості (49 млрд євро) [265], у рамках якого здійснюється інвестування в охорону навколишнього середовища і транспорт країн ЄС, в яких валовий національний дохід на душу населення нижчий від 90% середнього рівня країн-членів союзу;

– Європейський соціальний фонд [273], який є ключовим фінансовим інструментом ЄС в галузі зайнятості. Зокрема у рамках його семирічної програми фінансування, 135 млрд євро спрямовується на скорочення безробіття та розвиток людських ресурсів, сприяння соціальній інклюзивності та боротьбі з бідністю;

– Фонд справедливого переходу [281], який є одним із трьох «китів» механізму справедливого переходу в рамках Європейського зеленого курсу. Його мета – пом'якшення переходу до вуглецево нейтральної економіки через фінансування заходів з модернізації місцевої економіки та зменшення негативного впливу на зайнятість через підтримку перекваліфікації. Понад 25 мільярдів євро спрямовуватиметься на підтримку проєктів у регіонах, які залежать від викопного палива та вуглецеємних секторів економіки [40].

Окрім того, функціонують: 1) Програми «Interreg», які фінансують цілі: «Краще управління співробітництвом» і «Безпечніша Європа»; 2) Європейський аграрний фонд розвитку сільських територій (European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)), який фінансує цілі спільної аграрної політики, а саме розвиток сільських територій [231].

О. Гуменюк зауважує, що пряме фінансування з цих фондів можливе в основному для країн-членів ЄС. Своєю чергою Україна зможе претендувати на ці кошти лише тоді, коли отримає статус повноправного члена ЄС. Однак, на сьогодні має бути розуміння як функціонують такі фонди, щоб бути готовими ефективно використовувати можливості на момент, коли вони стануть доступні. Саме кошти структурних фондів регіонального розвитку

ЄС можуть стати потужним фінансовим інструментом для розвитку регіонів, залучення інвестицій та економічного зростання [40].

Водночас існують фінансові інструменти, доступ до яких надається не тільки країнам-членам ЄС, а й іншим. Зокрема, для України доступні: 1) програми підтримки України в межах політики сусідства (U-LEAD, EU4PAR, EU4PFM, EUACI EU4Digital, EU4 Environment тощо); 2) програми транскордонної і транснаціональної співпраці (у межах Interreg); 3) інші секторальні програми. Серед них є також Інструмент передвступної допомоги (IPA, Instrument for Pre-accession Assistance), який передбачає надання країні-кандидату фінансової та технічної допомоги для проведення необхідних реформ. Саме цей механізм є свого роду «навчанням» для країни-кандидата щодо подальшого ефективного використання структурних фондів як члена ЄС. Однак, для України Європейська комісія запровадила новий комплексний фінансовий інструмент – «Ukraine Facility», який забезпечить узгоджену та передбачувану підтримку на 2024–2027 роки в розмірі до 50 млрд євро. Цей механізм слугуватиме альтернативою IPA та має на меті підтримати стійкість України, забезпечити її відновлення та модернізацію на шляху інтеграції в ЄС. Загалом Ukraine Facility містить три складові: 1) пряма бюджетна підтримка у формі пільгових кредитів (33 млрд євро) та грантів (5,27 млрд євро). В рамках цієї складової 1,05 млрд євро мають бути спрямовані на потреби регіонів; 2) стимулювання залучення інвестицій (6,97 млрд євро); 3) технічна та адміністративна підтримка (допомога щодо синхронізації законодавства до європейських стандартів, посилення спроможності органів влади на національному, регіональному та місцевому рівнях – 3 млрд євро) [40].

Отже, наведений матеріал дає можливість визначити, що юридична природа інструментів діяльності публічної адміністрації має відмінні характеристики від інструментів реалізації державної політики. Підтвердженням цього може слугувати політика згуртованості Європейського Союзу, яка спрямована на зменшення соціальних та економічних

диспропорцій між регіонами, що може суттєво вплинути на розвиток малого і середнього підприємництва в Україні через наступні фінансові інструменти:

– фінансова підтримка та інвестиції. ЄС активно підтримує розвиток малого і середнього підприємництва в Україні через різні програми фінансування, як-от «Horizon Europe», програми Європейського фонду регіонального розвитку та ініціативи на основі програми «COSME». Для України це може означати доступ до нових джерел фінансування, інвестицій у технології та інфраструктуру, що сприятиме модернізації та зростанню підприємств;

– інноваційно-технологічна підтримка. Політика згуртованості стимулює впровадження інновацій у країнах-членах ЄС, що також може вплинути на Україну через технологічні обміни, партнерства та спільні програми з ЄС. Це надасть вітчизняним малим і середнім підприємствам можливість адаптуватися до нових стандартів і технологій, підвищуючи їхню конкурентоспроможність на міжнародному ринку;

– підтримка регіонального розвитку. Оскільки політика згуртованості спрямована на розвиток менш розвинених регіонів, її принципи можуть бути адаптовані в Україні для стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в менш економічно розвинених регіонах. Це може включати розвиток інфраструктури, покращення доступу до ресурсів та підтримку місцевих підприємств;

– підтримка в інституційній реформі. ЄС надає технічну допомогу та експертні рекомендації щодо вдосконалення правової бази, яка регулює діяльність малого і середнього підприємництва в Україні. Це може допомогти Україні реформувати власні регуляторні структури, що створить сприятливіші умови для розвитку підприємництва;

– розширення доступу до ринків ЄС. Політика згуртованості передбачає гармонізацію економічних і соціальних стандартів, що сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку підприємницької діяльності. Українські підприємства зможуть отримати кращий доступ до

ринку ЄС, використовуючи можливості поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (DCFTA), що відкриває нові ринки збуту для продукції та послуг;

– підвищення стандартів праці та якості продукції. Впровадження європейських стандартів якості, безпеки та екологічної стійкості підвищить конкурентоспроможність вітчизняних підприємств як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках.

Отже, політика згуртованості ЄС може стати ефективним інструментом реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні та допомогти йому інтегруватися в європейський ринок, покращити ефективність управління, впровадити інновації та сприяти економічному зростанню через інституційні реформи й фінансову підтримку.

Відповідно, за логікою викладу нашої думки, інструмент загалом є знаряддям (як у випадку політики згуртованості ЄС для України чи самого механізму реалізації державної політики) та способом (як у випадку діяльності публічної адміністрації).

Причому варто зауважити, що досить нещодавно набуло масштабного поширення поняття «адміністративні інструменти», яке вченими ототожнюється з категорією «інструменти діяльності публічної адміністрації». Наприклад, М. Данилевський на основі аналізу наукової думки щодо змісту та сутності останніх визначає адміністративні інструменти забезпечення незалежності суддів як частину механізму правового регулювання, що об'єднує у собі зовнішній вираз адміністративних дій суб'єктів забезпечення незалежності суддів (форми адміністративної діяльності) та прийоми і способи впливу цих суб'єктів на адміністративні правовідносини в сфері гарантування незалежності суддів (методи адміністративної діяльності), які реалізуються в межах адміністративно-правових норм з метою створення усіх умов для безстороннього, самостійного, об'єктивного та справедливого правосуддя [41].

Ми підтримуємо цей підхід, адже переконані, що в аспекті ідентифікації категорій «інструменти діяльності публічної адміністрації» та «адміністративні інструменти реалізації державної політики», зокрема у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні, диференційні контексти фактично відсутні. Уточнимо, що відмежування адміністративних інструментів суто реалізації державної політики розвитку малого та середнього підприємництва з-поміж інструментів діяльності публічної адміністрації можливе з огляду на наявність їх чіткої ідеологічної основи (вони мають стимулювальний характер і орієнтовані на підтримку, сприяння зростанню та спрощення умов для діяльності підприємців), однак слід враховувати факт того, що досліджувана сфера окрім стимулювання та підтримки потребує також належного забезпечення контрольних, регуляторних, наглядових та обмежувальних функцій, які є невід'ємною частиною ефективного публічного адміністрування.

Проте основна проблема об'єктивується щодо питання співвідношення адміністративних інструментів її реалізації з іншими, що формують систему таких інструментів загалом. Формально адміністративні інструменти реалізації державної політики можуть об'єктивувати будь-що, що пов'язано зі способом втілення суб'єктами її завдань. Однак тут також має місце галузевий чинник, який диктує свої особливості щодо ідентифікації їх юридичної природи.

Тому вченими й визначається, що вибір інструментів державної політики безпосередньо пов'язаний з соціально-економічними, політичними, історичними, інформаційними, технічними тощо суспільними умовами, а також залежать від жорсткості державноуправлінських дій. Суттєвими факторами при визначенні інструментів державної політики є доцільність, предметність та практичність, відповідність існуючим суспільним потребам, що специфічно впливає на вибір інструменту та політики загалом [9; 97].

Таким чином, на нашу думку, адміністративні інструменти реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва є

самостійним різновидом групи методів, засобів та заходів, які мають зовнішній прояв та використовуються і впроваджуються для виконання її завдань конкретними представниками публічної адміністрації у цій сфері. Наприклад, Міністерство економіки України реалізовує свої функції шляхом розроблення нормативно-правових актів, програм фінансової підтримки, надання грантів і субсидій, управління програмами сприяння підприємницькій діяльності; Державна служба зайнятості України – шляхом реалізації програм із працевлаштування, надання грантів та субсидії для відкриття бізнесу безробітними громадянами, організації навчання та перекваліфікації підприємців і їхніх працівників; Національний банк України – шляхом здійснення контролю за кредитними ставками для підприємців, регулювання банківської системи, сприяння розвитку фінансових інструментів для підприємців; Державна регуляторна служба України – шляхом оцінки впливу регуляторних актів на мале та середнє підприємництво, впровадження ініціатив для спрощення процедур реєстрації підприємств, зменшення бюрократичних бар'єрів; органи місцевого самоврядування – шляхом розробки місцевих програм підтримки підприємництва, регулювання податкового навантаження, надання різноманітних адміністративних, інформаційно-консультаційних послуг та інших різновидів допомоги підприємцям.

Без відриву від об'єктивності, однак з використанням методу наукового суб'єктивізму, до числа адміністративних інструментів реалізації державної політики розвитку малого та середнього підприємництва відносимо:

1) видання нормативно-правових актів, у тому числі програм, планів та актів індивідуальної спрямованості. Наприклад, нормотворча діяльність Мінекономіки провадиться на основі та на виконання Конституції та законів України, актів Президента України і постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, Програми діяльності Кабінету Міністрів України, інших актів законодавства, а також з ініціативи Мінекономіки [173];

2) здійснення сервісних дій. Вартими уваги є твердження А. Замриги, який констатує, що за ідеальною моделлю адміністративно-правового забезпечення господарської діяльності в Україні публічна адміністрація має здійснювати виключно сервісні дії стосовно діяльності господарюючих суб'єктів. Вони мають характеризуватись проявом допомоги суб'єктам правовідносин, що існують в межах аналізованої сфери, здебільшого суб'єктам господарювання, та слугувати фундаментом для забезпечення їх потреб. Зауважимо, що адміністративні послуги у досліджуваній ним сфері вчений класифікує на: 1) регулятивні – тобто ті, що пов'язані з нормотворчістю, результат якого можна сприймати послугою для усіх громадян України або окремого представника, коли приймається нормативно-правовий акт (будь-якої юридичної сили) який врегульовує окремий аспект адміністративно-господарських правовідносин (наприклад, законодавча діяльність є регулятивною послугою для населення); 2) суто адміністративні – тобто ті, що напряду пов'язані з адміністративно-господарським правопорядком, зокрема це дозвольно-реєстраційні послуги; 3) судово-адміністративні – тобто ті, що надаються особливим суб'єктом публічної адміністрації в аналізованій сфері – судовими органами; 4) фінансові – тобто ті, що стосуються підтримки у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів [13]; 5) методично-роз'яснювальні – тобто ті, що мають місце при виникненні необхідності донести важливу інформацію до суб'єкта господарювання. Вчений також уточнює, що наведені адміністративні послуги або мають правові наслідки, або є суто інформативними. А щодо регулятивних зазначає, що: «нинішня доктрина та законодавство не розглядають видання актів як безпосередньо послугу для населення, провідною ознакою адміністративних послуг є звернення за нею зацікавленої особи до органу, уповноваженого для її надання. Слід вважати суспільну необхідність як передумову для видання акту, тим ініціативним процесом, що слугує активізацією дій публічної адміністрації для надання такої послуги. Тому беззаперечно це є різновидом

адміністративної послуги, однак не конкретизованому заявнику, а не вичерпному колу осіб» [69]. Варто відзначити нестандартний підхід автора до цієї проблематики, проте вважаємо, що в контексті сервісних дій безпосередньо слід вести мову про надання грантів і субсидій, рекрутингових, освітніх та інших інформаційно-консультаційних послуг, вчинення реєстраційних та дозвільних операцій тощо;

3) взаємодію, що об'єктивує колективний підхід до прийняття та реалізації управлінських рішень;

4) моніторинг та оцінку ефективності (наприклад, впливу регуляторних актів на мале та середнє підприємництво або прогресу виконання положень актів стратегічного характеру);

5) прогнозування, яке загалом допомагає виявляти потенційні ризики, такі як економічні кризи, технологічні зміни чи зміни в міжнародних ринках, що можуть вплинути на малий та середній бізнес. Державні інституції можуть використовувати ці дані для створення стратегій мінімізації ризиків. Наприклад, Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки [202], підготовлений Міністерством економіки, містить важливі аспекти прогнозування, зокрема щодо ВВП, рівня інфляції, безробіття, експорту, імпорту та інших економічних показників. Цей документ був розроблений для оцінки потенційного розвитку економіки в умовах постпандемічного відновлення та збройного конфлікту з росією;

б) контроль та нагляд – забезпечує дотримання встановлених норм і правил через перевірки діяльності як суб'єктів підприємництва, так і суб'єктів реалізації державної політики у досліджуваній сфері. У цьому контексті вкрай важливо балансувати між контролем та підтримкою підприємств. Адже надмірний контроль може призвести до бюрократизації та ускладнення процесів, що, у свою чергу, може негативно впливати на інноваційність та конкурентоспроможність малих та середніх підприємств. Тому державні органи повинні активно працювати над оптимізацією процедур контролю, спрощуючи їх для таких підприємств. В цілому

адміністративний контроль та нагляд можуть бути ефективними інструментами реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва якщо вони реалізуються в рамках прозорих і справедливих процесів;

7) застосування санкцій. Зрозуміло, що йдеться про притягнення до відповідальності за порушення норм та правил через адміністративні стягнення, штрафи, або тимчасове припинення діяльності. Загалом юридична відповідальність, як частина державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, передбачає низку заходів, за допомогою яких держава забезпечує захист прав громадян і юридичних осіб, підтримує законність та дисципліну у зазначеній сфері. Ці заходи спрямовані на забезпечення справедливості, підтримку конкурентного середовища, боротьбу з корупцією та забезпечення ефективного використання ресурсів, що виділяються для підтримки бізнесу. Юридична відповідальність має за мету запобігання монополізації та забезпечення рівних умов для всіх учасників ринку. Недобросовісна конкуренція, наприклад, використання корупційних схем або зловживання становищем, може бути підставою для притягнення до відповідальності осіб та організацій, що порушують закони. Крім зазначеного, держава часто надає малим та середнім підприємствам фінансову підтримку у вигляді субсидій, грантів, пільгових кредитів тощо. Юридична відповідальність забезпечує контроль за цільовим використанням цих коштів. Неправомірне використання державних коштів тягне за собою відповідні санкції.

Отже, необхідно констатувати, що вітчизняна наукова література не містить положень, які забезпечують комплексне уявлення про конкретні адміністративні інструменти, що є застосовними для реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва. Представлена до аналізу проблематика також ускладнена відсутністю чіткого розмежування між загальними інструментами реалізації державної політики та спеціальними адміністративними інструментами, спрямованими на

стимулювання розвитку та підтримку цього сектора. Тож нами сформована авторська їх варіація у такому вигляді: видання нормативно-правових актів, у тому числі програм, планів та актів індивідуальної спрямованості; здійснення сервісних дій, таких як надання грантів і субсидій, рекрутингових, освітніх та інших інформаційно-консультаційних послуг, вчинення реєстраційних та дозвільних операцій тощо; взаємодія; моніторинг; оцінка ефективності; прогнозування; контроль та нагляд; застосування санкцій.

2.4 Адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва

Існує думка, що особливості самої сфери суспільних відносин, де здійснюється діяльність публічної адміністрації об'єктивується через визначення змісту поняття «адміністративної процедури» та її різновидів [152]. Водночас В. Авер'янов зауважує, що реалізація владних повноважень з боку органів публічної адміністрації потребує відповідної процесуальної (процедурної) форми. Стосовно цих органів діє пряме конституційне застереження: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише ... у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України» (ч. 2 ст. 119 Конституції України) [1].

Розпочинаючи розгляд порушеного питання варто вказати, що у правовій літературі під «процедурою» розуміють встановлений законодавчими або нормативно-правовими актами порядок, що складається з послідовних дій та спрямований на досягнення правового результату [256, с. 185]. У наукових дослідженнях термін «процедура» детермінують як порядок здійснення суб'єктами правовідносин юридично значущих дій, які у своїй сукупності становлять юридичний процес [103, с. 15; 253]. У нашій країні даний термін був запозичений до наукового та юридичного обігу шляхом

французькомовного перетворення однієї синтаксичної конструкції в іншу. Термін «процедура» з лексичної точки зору визначається як офіційна або звичайна процедура проведення, виконання або реєстрації речі тривало, послідовно. Що стосується тлумачення терміну «адміністративні процедури», то слід зазначити, що вчені-адміністративісти та фахівці в інших галузях права не мають єдиної думки щодо даного питання [243, с. 49].

Зокрема О. Буханевич зазначає, що дискусії щодо сутності адміністративної процедури пов'язані з існуванням різного розуміння сутності адміністративного процесу та його співвідношення з адміністративною процедурою. Не зупиняючись на їх сутності, прийнятною є позиція О. Кузьменко, відповідно до якої у процедурі на відміну від процесу неможливо віднайти умови, що забезпечують трансформацію вихідного пункту, оскільки «у процедурі відсутня головна детермінанта процесу – подовженість у часовому вимірі, тобто процес наділяється такими ознаками, як динаміка, безперервний рух, що виражається в послідовних переходах від одного до іншого стану, а процедура визначається як дискретність такого руху. Процедура не є явищем, наділеним часовою динамікою» [104, с. 167]. Продовжуючи свої міркування, О. Кузьменко робить висновок, що процес слід розглядати як діяльність суб'єктів права із здійснення правової регламентації суспільних відносин та реалізації права, а процедуру – як формалізований бік такої діяльності. Процедура детермінує порядок здійснення суб'єктами правовідносин юридично значущих дій, які у своїй сукупності складають юридичний процес [103, с. 15]. Тому значно поширеним є вузьке розуміння адміністративної процедури як порядку розгляду і вирішення індивідуальних справ. Причому головне завдання адміністративних процедур за такого підходу об'єктивується у вигляді сприяння реалізації прав і законних інтересів [18, с. 127–128]. Своєю чергою її широке розуміння представляється у вигляді порядку здійснення адміністративних повноважень органу влади чи конкретної посадової (службової) особи такого органу.

Причому єдності наукового погляду вчені не досягли навіть після легального визначення цієї категорії у Законі України «Про адміністративну процедуру».

Зокрема А. Осадчий, аналізуючи основні підходи до розуміння адміністративних процедур, критично ставиться до легального їх визначення. Автор вважає, що попри те, що закріплений у Законі України «Про адміністративну процедуру» підхід до розуміння адміністративної процедури є цілком доцільним та зручним для правової регламентації, через встановлення загальних правил для чи не найбільш значущого та великого масиву процедурних відносин публічної адміністрації з фізичними та юридичними особами, проте, на його думку, закон, також не заперечує процедурну природу тієї діяльності суб'єктів публічного адміністрування, яка не належить до сфери його регулювання. Тим більше, що зі сфери дії цього закону виключено й низку процедурних відносин адміністративних органів з фізичними та юридичними особами [144]. Тому автор стверджує, що: «позначення як адміністративних лише частини процедур публічного адміністрування та ще й бездостатньо чітких критеріїв визначення їх кола, позбавляє зазначену категорією однозначності, визначеності, унеможлиблює виявлення тих специфічних рис, що дозволяють досягти скоординованості понятійного апарату юридичної науки. А отже такий підхід до визначення змісту адміністративних процедур навряд чи здатний стати належним методологічним підґрунтям подальших наукових розвідок цієї проблематики» [144, с. 532].

Ми погоджуємося з твердженнями тих авторів, що поняття «адміністративна процедура» змістовно наповнено двома термінами. По-перше, процедура, що, як зазначено, є порядком у вчиненні дій для досягнення певного результату. По-друге, термін «адміністративний» в науці тлумачиться як той, що пов'язаний з управлінням, так і той, що покликаний служити. Таке двояке розуміння базової категорії адміністративного права зумовлює існування двох типів правовідносин, що виникають у сфері

публічного управління. Це, по-перше, ті відносини, що мають управлінський характер, виникають за ініціативою владарюючих суб'єктів, в яких на приватних осіб покладається здебільшого виконання обов'язків. По-друге, у відносинах з публічною адміністрацією приватні особи реалізують значну частину своїх прав. Ці два типи правовідносин потребують для свого врегулювання відмінних принципів і правил [13, с. 116–117; 141, с. 29].

Дійсно, публічна адміністрація є системою публічних інституцій та їх діяльності. При цьому ядром поняття «публічне» є «спільне, доступне для всіх, яке служить всім». А слово «адміністрація», яке походить від латинського *ministrare* («служити»), вказує на підпорядкованість політичній владі та служіння публічним інтересам [118, с. 6].

Отже, положення Закону України «Про адміністративну процедуру» відповідають європейському баченню означеного інституту адміністративного права, однак не враховують вітчизняного розуміння еволюційності становлення публічної адміністрації в Україні, усіх процедур публічного адміністрування, що нині реалізуються її представниками.

Таким чином, маємо констатувати, що відсутність єдності наукового підходу до визначення адміністративної процедури є цілком закономірним явищем. І такий стан речей продиктований не тільки складністю та багатогранністю цієї категорії, а й прагненням науковців внести свій вклад до розвитку наукових знань, навіть попри те, що окремі з таких «доробок» мають спірний або взагалі недостатньо обґрунтований характер.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність формування постійного наукового діалогу із суб'єктами норма та право творення для вдосконалення категорійно-поняттєвої визначеності базових правових термінів, зокрема і адміністративних процедур, які не тільки виступають основою для формування правомірних відносин громадян з публічною адміністрацією, а й забезпечують стабільність і передбачуваність у правозастосуванні загалом [127].

З усім тим, на нашу думку, нормативно визначений підхід до ідентифікації її сутності є доречним у контексті аналізу адміністративних процедур реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва. Однак виокремлення лише зовнішнього спрямування сфери їх застосування значно обмежує її сутність. Тому вбачаємо доречним розширення меж нормативного підходу для позначення перебігу процесів, що пов'язані з регламентуванням здійснення організаційної адміністративної діяльності у цій сфері.

Отже, нам імponує думка, що термін «адміністративна процедура» як похідний з теоретико-правового дискурсу має репрезентувати порядок учинення певної дії, що деталізований у межах нормативної доктрини та підкріплений мірами відповідальності (визнання не правомірною) за порушення поетапності та послідовності її здійснення.

Відповідно, логічним буде твердження, що будь-яка адміністративна процедура має свою внутрішню структуру, яку складає певна сукупність окремих елементів. Основними складовими елементами адміністративних процедур деякі вчені називають стадії, етапи й окремі дії, здійснення яких визначається логікою адміністративно-процедурної діяльності [39, с. 11]. На нашу думку, стадії хоча і визначають послідовність вчинених дій, однак не є структурним елементом адміністративної процедури.

До складу адміністративної процедури входять наступні елементи:

– об'єкт процедури – це ті суспільні відносини, стосовно яких здійснюється адміністративна дія (наприклад, видача ліцензії, прийняття рішення про штраф тощо);

– суб'єкти процедури – це учасники, які вступають у суспільні відносини з приводу об'єкта процедури, зокрема органи державної влади або інші адміністративні установи, а також фізичні чи юридичні особи;

– зміст процедури – сукупність прав та обов'язків учасників процедури, що реалізуються у межах проходження її стадій (етапів).

Ми переконані, що встановлення прозорих адміністративних процедур реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва є гарантією, що такий вид діяльності здійснюється відповідно до встановлених правил та стандартів. І як вірно зазначила професор Л. Сорока, при розкритті гарантій здійснення адміністративної діяльності, правила реалізації такої діяльності формуються нормативно-правовими актами в цілісну, взаємозалежну систему, що встановлює, наприклад, у сфері здійснення космічної діяльності порядок сертифікації, реєстрації, стандартизації, особливості легалізації суб'єктів її здійснення та вимоги до такої господарської діяльності (ліцензування, дозвільна система), забезпечення безпекових заходів (охорони довкілля в процесі космічної діяльності) та інші правила щодо забезпечення дієвої та прогресивної космічної діяльності (контрольно-наглядова діяльність, страхування та інші) [219].

Отже, враховуючи усе вище зазначене, вбачаємо, що основні адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва є такими:

1. Дозвільно-ліцензійні процедури. Такі процедури запроваджуються для започаткування та подальшої можливості ведення підприємництва. За своєю суттю це комплекс дій, що має на меті врегулювати доступ до окремих видів діяльності, які вимагають спеціальних дозволів або ліцензій. Такі процедури спрямовані на забезпечення дотримання стандартів безпеки, якості та відповідності законодавству, а також на захист суспільних інтересів.

Практично в усіх стратегічних документах, які були спрямовані на сприяння розвитку малого та середнього підприємства вказано, що: «збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики)» [179] є чинниками, що заважають такому розвитку. Тому регулярно приймалися політико-адміністративні рішення, що були направлені на зменшення

адміністративного тиску у тому числі щодо спрощення дозвільно-ліцензійних процедур.

Загалом станом на 2024 рік у частині зменшення регуляторного тиску:

- а) скасовано необхідність отримання переважної більшості дозволів і ліцензій окрім високоризикованих сфер; б) удосконалено практику декларативного принципу шляхом цифровізації, збільшення точок доступу бізнесу до послуг;
- в) започаткування бізнесу здійснюється на підставі подання декларацій через Портал Дія; г) спрощено умови провадження для більшості видів господарської діяльності шляхом прирівнювання декларації до ліцензії та дозволу; д) додатково переведено на декларативний принцип: 58 дозволів з 86 (Закон України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності»); 13 ліцензій з 35 (Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності»); до 500 інших публічних послуг для бізнесу; ж) створено законодавче поле для переведення в online режим усіх ліцензійних процедур та запроваджено online режим засідань Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування [79].

Також Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації в умовах воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164» [48] встановлено особливості державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, зокрема:

- Міністерство юстиції затверджує перелік державних реєстраторів та посадових осіб, яким в умовах воєнного стану надається доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Мін'юстом оприлюднено контактні дані, за якими можна дізнатися актуальну інформацію;

- заявнику (зокрема, ФОП) надано право надсилати документи реєстратору в електронній формі (електронною поштою або за допомогою

інших засобів зв'язку) та підписувати документи у присутності реєстратора без нотаріального засвідчення справжності підпису;

– державна реєстрація проводиться невідкладно після отримання у повному обсязі належних документів, незалежно від місцезнаходження нерухомого майна та місцезнаходження заявника;

– сплата адміністративного збору за державну реєстрацію може підтверджуватися електронною копією (скрінкопією) платіжного документа [48; 221].

Водночас постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 року № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [49], врегульовано питання початку господарської діяльності у спрощеному порядку. Так, нею передбачено, що у період воєнного стану можливо розпочати підприємницьку діяльність без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг). Суб'єкту господарювання надається право подати декларацію незалежно від місця проживання чи провадження господарської діяльності в один із таких способів:

– в електронній формі – через Єдиний державний вебпортал електронних послуг, зокрема, за допомогою Порталу Дія;

– у паперовій формі – через центр надання адміністративних послуг (особисто чи поштою) [49; 221].

Слід вказати й про те, що на період воєнного стану зупиняється перебіг строків звернення за отриманням визначених законодавством публічних послуг та автоматично продовжуються строки дії ліцензій і документів дозвільного характеру [221].

Таким чином, спрощуючи дозвільно-ліцензійні процедури, реалізується державна політика України щодо сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, а таким більше в умовах повномасштабного вторгнення росії та дії правового режиму воєнного стану.

2. *Процедури сертифікації* – це комплекс адміністративних і технічних заходів, спрямованих на підтвердження відповідності продукції або послуг встановленим стандартам, технічним регламентам або вимогам законодавства. Загалом метою сертифікації є забезпечення споживачів інформацією про якість, безпеку, екологічність та інші характеристики випущеної на ринок продукції. Наприклад, Закон України від 15 січня 2015 року № 124-VIII «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» регулює відносини, що виникають у зв'язку з розробленням та прийняттям технічних регламентів і передбачених ними процедур оцінки відповідності, їх застосуванням стосовно продукції, яка вводиться в обіг, надається на ринку або вводиться в експлуатацію [193]. Відповідно, процедури сертифікація в Україні є процесом підтвердження вимог технічного регламенту. Технічний регламент – це нормативно-правовий акт, в якому визначено характеристики продукції або пов'язані з ними процеси й методи виробництва, включно з відповідними адміністративними положеннями, дотримання яких є обов'язковим. Він може також мати або виключно стосуватися вимог до термінології, позначень, пакування, маркування чи етикетування в тій мірі, в якій вони застосовуються до продукції, процесу або методу виробництва [193]. Оцінка відповідності вимогам технічних регламентів здійснюється у випадках і шляхом застосування процедур оцінки відповідності, які визначені в таких технічних регламентах. Процедури оцінки відповідності вимогам технічних регламентів застосовуються виробниками, а у випадках, в яких згідно з відповідними технічними регламентами обов'язки виробників покладаються на імпортерів, розповсюджувачів або інших осіб, – імпортерами, розповсюджувачами чи іншими особами [193; 219].

Необхідно відзначити, що в Україні з 2019 року розпочато процес впровадження системи фітосанітарної електронної сертифікації «ePhyto» за розробки Міжнародної конвенції з карантину та захисту рослин Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО). Така система допоможе модернізувати процес фітосанітарної сертифікації, спростити процес

міжнародної торгівлі, підвищити прозорість під час обміну сертифікатами між країнами та отримати доступ до нових ринків [19].

Таким чином, адміністративні процедури сертифікації відіграють важливу роль у реалізації державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні та й інших країнах загалом. Адже сертифікація забезпечує якість та безпеку продукції, це своєю чергою допомагає захищати споживачів і забезпечувати конкурентоспроможність продукції малих та середніх підприємств на ринку. Сертифікація може бути необхідною умовою для виходу на внутрішні або зовнішні ринки. Наявність сертифікованої продукції підвищує довіру споживачів та партнерів до підприємства, що сприяє його розвитку. Також іноді від підприємств, що претендують на державну підтримку, вимагають наявності сертифікованих продуктів або послуг. Це може бути передумовою для отримання субсидій, грантів або пільгових кредитів. Крім того, підприємства, що пройшли процедури сертифікації, демонструють свою готовність відповідати міжнародним або національним стандартам, що підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку [125].

3. Процедури стандартизації реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва – встановлюють єдині вимоги до продукції та послуг, що дозволяє малим і середнім підприємствам пропонувати товари відповідної якості, дозволяючи їм розвиватися, знижувати ризики і сприяти сталому економічному зростанню.

Уточнимо, що за загальним правилом стандартизацією є діяльність, що полягає в установленні положень для загального й неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Відповідно, стандарт – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального й неодноразового використання правила, настанови або характеристики діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального

ступеня впорядкованості в певній сфері [190]. Національні стандарти, кодекси ustalеної практики та зміни до них розробляються у спосіб, що не створює технічних бар'єрів у торгівлі та запобігає їх виникненню, а саме на основі: 1) міжнародних стандартів, кодексів ustalеної практики та змін до них, якщо вони вже прийняті чи перебувають на завершальній стадії розроблення або відповідних їх частин, крім випадків, якщо такі стандарти, кодекси та зміни є неефективними або невідповідними, зокрема з огляду на недостатній рівень захисту, суттєві кліматичні чи географічні фактори або технологічні проблеми; 2) регіональних стандартів, кодексів ustalеної практики та змін до них або відповідних їх частин у разі, якщо міжнародні стандарти, кодекси ustalеної практики та зміни до них не можуть бути використані з причин, зазначених у пункті першому цієї частини; 3) стандартів, кодексів ustalеної практики та змін до них або відповідних їх частин держав, що є членами відповідних міжнародних чи регіональних організацій стандартизації та з якими укладено відповідні міжнародні договори України про співпрацю та проведення робіт у сфері стандартизації; 4) наукових досягнень, знань і практики [190; 219].

4. Процедури надання державної допомоги. Ці процедури спрямовані на стимулювання підприємницької активності та розвиток нових видів підприємництва, що мають значення для економіки країни. Нагадаємо, що державна політика у сфері розвитку малого та середнього підприємництва передбачає програми фінансової допомоги, включаючи субсидії, кредити на пільгових умовах, гранти на розвиток інновацій та модернізацію підприємств, а також податкові пільги.

Наприклад, відповідно до «Порядку надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року № 738, метою надання безповоротної державної допомоги у формі мікрогрантів є сприяння зайнятості населення, створення або розвиток власного бізнесу [50]. Основні етапи цієї процедури включають: 1) подання заявки: підприємець (або особа,

що має намір започаткувати бізнес) подає заявку через портал Дія або інші визначені урядом платформи; 2) оцінка бізнес-плану: після подання заявки проводиться оцінка поданого бізнес-плану для визначення перспектив та відповідності критеріям; 3) процес відбору: відбір учасників відбувається на конкурсній основі, з урахуванням соціально-економічної значущості проєкту, інноваційності та потенціалу розвитку; 4) надання гранту: у разі позитивного рішення заявник отримує кошти у вигляді мікрогранту, які мають бути використані виключно на розвиток чи створення бізнесу відповідно до умов проєкту; 5) контроль за використанням коштів: підприємець зобов'язується надавати звітність щодо витрат грантових коштів, а також виконувати інші зобов'язання щодо реалізації проєкту.

Причому для отримання гранту необхідно дотримуватися встановлених критеріїв, а саме: підприємець має бути зареєстрований або планувати зареєструватися; бізнес-план має відповідати соціально-економічним цілям програми; учасник програми повинен мати чіткий план розвитку бізнесу, що передбачає створення нових робочих місць.

Зауважимо, що порівняно нещодавно Кабінет Міністрів України вніс зміни до цієї постанови. Нововведення розширюють можливості для використання грантових коштів, зменшують кількість документів, які необхідно надати банку для підтвердження витрат, до того ж скасовуються граничні суми надання грантів протягом одного періоду подання заяв, уточнюється низка положень для підприємців-ветеранів, для яких спрощується отримання та використання грантових коштів. Відповідне рішення Уряд ухвалив на засіданні 7 листопада 2023 року [162; 239].

Кабінет Міністрів України дозволив підприємцям використовувати грантові кошти не лише для оренди нежитлових приміщень, а й земельних ділянок, призначених для комерційного або виробничого використання. Окрім цього, було скасовано обмеження щодо максимальної суми грантів за один етап подачі заяв. Відтепер рішення за всіма позитивними результатами будуть прийматися протягом однієї хвилині без перенесення на наступні етапи,

що сприятиме швидшому отриманню коштів і створенню нових робочих місць [239].

5. *Контрольно-наглядові процедури* – забезпечують нагляд за діяльністю підприємців, контроль за якістю продукції та послуг, а також за дотриманням встановлених вимог до ведення окремих видів здійснення підприємницької діяльності.

Так, наприклад, з метою гармонізації національної системи захисту прав споживачів з принципами, підходами та кращими практиками Європейського Союзу прийнято 10 червня 2023 року новий Закон України «Про захист прав споживачів» [174], який набере чинності після припинення чи скасування воєнного стану.

Цим Законом передбачено імплементацію Директив ЄС, зазначених в Додатку ХХХІХ до Глави 20 Угоди про асоціацію, спрямованих на врегулювання питань, пов'язаних з гарантіями для споживачів, позначенням цін, альтернативним вирішенням споживчих спорів офлайн та онлайн, контрактів із споживачами, зокрема контрактів таймшеру, електронною комерцією, заборонаю несправедливих торговельних практик. Крім того, проєктом Закону передбачено: 1) створення рівних умов для здійснення електронної торгівлі суб'єктами господарювання; 2) зменшення навантаження на бізнес шляхом усунення застарілих норм із Закону України «Про захист прав споживачів», зокрема звільнення суб'єктів господарювання від обов'язку створювати обмінний фонд товарів; 3) надання Держпродспоживслужбі права звертатися до провайдера інтернет-послуг щодо обмеження доступу до веб-сайту (частини веб-сайту, програмного забезпечення) суб'єктів господарювання, які використовують нечесну підприємницьку практику, порушують законодавство про захист прав споживачів та права відновлення доступу до веб-сайту, у разі забезпечення суб'єктом господарювання достовірної інформації про себе; 4) звільнення від судового збору в усіх судових інстанціях споживачів,

Держпродспоживслужбу та громадські об'єднання споживачів у справах щодо захисту прав споживачів [79; 174].

Варто зауважити, що змінами до законодавства України передбачено не лише спрощення реєстрації та відкриття бізнесу, але й певну лібералізацію його ведення. Зокрема, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» [184] на період воєнного стану припинено проведення планових і позапланових заходів державного нагляду (контролю) та державного ринкового нагляду (крім заходів щодо запобігання неконтрольованому зростанню цін на товари, які мають істотну соціальну значущість) [221].

Таким чином, контрольно-наглядові процедури допомагають реалізувати державну політику у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, забезпечуючи дотримання законодавства, усуваючи порушення і підвищуючи прозорість діяльності підприємств. Вони дозволяють контролювати виконання державних вимог та стандартів, а також забезпечують належний рівень правового захисту підприємців, створюючи умови для стабільного та безпечного розвитку бізнесу.

6. Процедури підтримки інноваційної діяльності – спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку інноваційного потенціалу підприємців через спрощені адміністративні процеси, гранти, пільгове кредитування та доступ до інноваційної інфраструктури (технопарки, інкубатори). Фактично, ці процедури можна розглядати як різновид процедур надання державної допомоги, однак варто наголосити, що аналізовані процедури мають конкретну задачу, – створення сприятливих умов для розвитку інноваційного потенціалу підприємців.

Зазначимо, що програмами підтримки інноваційної діяльності, наприклад, є: 1) Програма державної підтримки «доступні кредити 5-7-9 %», кредитування у межах якої надається з метою: розвитку підприємництва, зокрема сприяння розвитку суб'єктів підприємництва, збільшення обсягів

виробництва, експорту, імпортозаміщення, високотехнологічного виробництва, енергоефективності, впровадження інновацій, а також сприяння створенню нових робочих місць та підприємств, поверненню трудових мігрантів до України; запобігання виникненню та поширенню, локалізації та ліквідації спалахів епідемій та пандемій гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, а також для запобігання та подолання їх наслідків; рефінансування існуючої заборгованості в банках України за кредитами суб'єктів підприємництва. Уточнимо, що надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва здійснюється Фондом розвитку підприємництва через уповноважені банки; 2) Програма «Україна: сталі інновації у ланцюжку створення вартості в біоенергетиці», що фінансується Європейським Банком Реконструкції та Розвитку сумісно з Глобальним Екологічним Фондом (GEF) для сприяння інвестиціям в інноваційні біоенергетичні технології та практики, пов'язані з використанням сільськогосподарських залишків та відходів, шляхом сприяння та розвитку сталих біоенергетичних ланцюжків доданої вартості; 3) Експериментальний проект щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій, який передбачає організацію та проведення на конкурсних засадах відбору стартапів на ранніх етапах для отримання фінансової підтримки, визначення та прийняття рішення про переможців зазначеного відбору і надання їм фінансової підтримки, а також здійснення контролю за використанням коштів фінансової підтримки [158].

Наприклад, Порядок реалізації експериментального проекту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 736 передбачає такі основні етапи цієї процедури: а) розміщення Фондом інновацій інформації про проведення конкурсного відбору стартапів та умови його проведення на своєму офіційному веб-сайті; б) подача стартапом до Фонду інновацій заявки

для отримання гранту; в) прийняття рішення про фінансування стартапів наглядовою радою Фонду інновацій (приймається більшістю голосів); г) підписання Фондом інновацій договору про отримання гранту (у разі прийняття рішення про фінансування стартапів); д) перерахування бюджетних коштів до Фонду інновацій, а потім на рахунок стартапу; е) повернення стартапом всієї чи частини суми фінансування (у разі невиконання умов договору) [187].

7. Процедура аналізу реалізації державної політики – дозволяє вчасно виявити недоліки стратегічного планування для здійснення відповідних корективів.

Доречно вказати, що загалом результативність політики (програми) – це міра досягнення проголошених цілей політики. Вона показує наскільки результат наблизився до задекларованих цілей. Водночас ефективність політики – це співвідношення між затратами на проведення політики та досягнутими результатами (продуктами чи наслідками політики). Тобто ефективність та результативність – різні аспекти дієвості. Політика може бути результативною – результат досягнуто і водночас неефективною, якщо виявляється результат досягнуто дуже високою ціною. Економічність політики (програми) означає намагання отримати певні фіксовані результати з найменшими затратами ресурсів, або в найдешевший спосіб. Отже, показники дієвості державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва можуть оцінюватись як на стадії проектування, так і при аналізі досягнутих результатів [83, с. 303–314; 101].

На сьогодні в правовому полі відсутні акти які б встановлювали порядок аналізу реалізації державної політики. Проте існує «Методика проведення аналізу впливу регуляторного акта» [170]. Зазначимо, що з метою підвищення якості підготовки актів регуляторного впливу шляхом чіткого визначення стандартів, елементів, процедур та імплементації національного регуляторного законодавства до норм Європейського законодавства (що сприяє зростанню фінансових можливостей шляхом зменшення витрат на

зайве регулювання) прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1151 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2004 року № 308» [163]. Постановою внесено зміни до Методики проведення аналізу впливу регуляторного акта, якими запроваджено, зокрема, обов'язкове здійснення розрахунку витрат та вигод суб'єктів господарювання та держави від упровадження регуляторного акта (“cost-benefit analysis”). Починаючи з 15 березня 2016 року усі проекти регуляторних актів супроводжуються аналізом регуляторного впливу відповідно до нової методології. Згідно із Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» Державна регуляторна служба України проводить експертизу проектів регуляторних актів та аналізів їх регуляторного впливу [100].

Однак зазначені зміни та механізми стосуються лише аналізу конкретного нормативно-правового акту, а не власне державної політики в цілому. Тому для того, щоб прийняті стратегічні програми були дієвими та ефективними, необхідно плани їх реалізації регулярно переглядати та вносити корективи. А для цього необхідно розробити і прийняти процедуру аналізу реалізації державної політики, затвердивши її відповідним порядком.

З огляду на це пропонуємо розробити і прийняти відповідний нормативно-правовий акт. Наприклад, «Порядок здійснення аналізу реалізації державної політики» як акт процедурного характеру має визначити механізм здійснення цієї діяльності, передбачаючи послідовність реалізації таких дій: 1) збір та аналіз даних – опрацювання інформації про виконання програм і заходів (статистичні дані, звіти державних установ, опитування громадської думки тощо); 2) оцінка відповідності цілям – перевірка, наскільки реалізовані заходи відповідають початковим цілям та завданням державної політики; чи досягнуто поставлених показників та як вони відображаються на конкретних сферах економіки або суспільної життєдіяльності; 3) оцінка ефективності – аналіз використання ресурсів у співвідношенні з досягнутими результатами (порівняння вартості заходів із їх результатами); 4) аналіз результатів і

наслідків – визначення коротко- та довгострокових наслідків реалізованої політики, її вплив на економічну, соціальну або іншу сферу, а також узагальнення позитивних результатів та можливості для розвитку негативних тенденцій; 5) виявлення проблем і обмежень – ідентифікація проблем, що виникли під час реалізації політики, та обмежень, які можуть бути пов'язані із законодавчими, фінансовими або інституційними факторами; б) формування рекомендацій – розробка рекомендацій для покращення реалізації політики або внесення змін до її структури, щоб підвищити ефективність і досягти більш конкретних результатів.

Отже, з огляду на відсутність науково сформованого бачення щодо визначення поняття та різновидів адміністративних процедур реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, пропонуємо власний дослідницький підхід до їх ідентифікації.

Висновки до Розділу 2

1. Проаналізовано наукову доктрину на предмет визначення категорій «механізм», «правовий механізм», «адміністративно-правовий механізм». Звернено увагу на співвідношення між категоріями «державне управління» та «публічне адміністрування». З'ясовано сутність та ідентифікаційні характеристики механізмів правового регулювання та публічного адміністрування. Констатовано, що всі ці механізми мають спільну мету – забезпечення ефективною реалізацією правових норм або діяльності певної системи чи процесу. Зауважено, що кожен із них залежить від контексту правозастосування та специфіки діяльності. При цьому, у юридичному контексті сутність механізму репрезентується через поєднання правових норм, інституційних структур та процедур, що забезпечують досягнення результатів, відповідно до мети правового загалом чи галузевого регулювання. Спільним для всіх варіантів розуміння правового механізму є

їхня функціональність, тобто здатність організувати й оптимізувати певний процес, а в досліджуваному випадку – процес реалізації державної політики.

2. Визначено, що механізм реалізації державної політики виступає як інструмент, що забезпечує перехід від стратегічних завдань до практичних дій, а також їх моніторинг та оцінку. З урахуванням того, що адміністративно-правовий механізм є різновидом правового, підтримано наукову думку щодо необхідності застосування вузького підходу до ідентифікації його юридичної природи, однак з урахуванням специфіки його секторальних завдань. До числа таких у досліджуваній сфері віднесено: здійснення адміністративно-правового регулювання та правового забезпечення діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва, що підтримано гарантіями дотримання їхніх законних інтересів, процедурами спрощення взаємодії з державними органами та застосуванням відповідних заходів відповідальності за порушення суб'єктами владних повноважень законодавства у цій сфері.

3. Уточнено, що адміністративно-правове регулювання у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні нині є процесом, що об'єктивує безперервність взаємодії держави та підприємницького сектору у спосіб упорядкування суспільних відносин, які виникають з приводу належного виконання законодавчих норм, дотримання прав та інтересів підприємців, а також створення сприятливих умов для їхнього розвитку. Водночас зауважено, що правове забезпечення у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є динамічним процесом нормотворчого спрямування, який передбачає адаптацію правових норм до нових викликів глобального, зовнішнього та внутрішнього характеру задля створення умов для сталого розвитку підприємництва, формування ефективної політики зайнятості населення та забезпечення економічної безпеки країни в цілому.

4. З'ясовано, що більшість авторів здійснює розгляд адміністративно-правових механізмів реалізації державної політики через сукупність його складових або через його основне призначення. Причому в контексті

визначення структури адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у визначеній ними сфері здебільшого порушене питання розкривається через систему правових (адміністративно-правових) засобів, розроблених і санкціонованих відповідними державними інституціями.

5. Доведено, що адміністративно-правовий механізм реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні має загальну стандартну структуру його змісту, яка включає систему правових норм, організаційних та інституційних складових, а також інструментальний та процедурний бік реалізації.

6. Визначено, що сутність адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні необхідно розкривати через інкорпорацію характеристик адміністративно-правового регулювання/дерегулювання (наприклад, ліцензування, реєстрацію, нагляд і контроль) та правового забезпечення (прийняття законодавчих актів, що стимулюють розвиток підприємництва або спрощують адміністративні процедури), у тому числі адміністративно-правового (підзаконна правотворчість, що доповнює та конкретизує основні законодавчі акти), адже такий підхід створює комплексний каркас розуміння взаємозв'язку між правовими нормами і реальними практиками управління розвитком малого і середнього підприємництва в Україні. Однак, констатується, що ключовим її аспектом слід вбачати його гнучкість та адаптивність, що дозволяє підтримувати необхідний баланс між регулюванням та дерегулюванням підприємницької діяльності, що вкрай важливо в умовах сучасного економічного розвитку та стану безпекового середовища України.

7. Узагальнено, що наукова доктрина вміщує різні підходи до ідентифікації адміністративно-правового механізму. Тому визначення такого механізму у сфері розвитку малого і середнього підприємництва може бути представлено так: це комплекс нормативно-правових актів, процедур та

інструментів діяльності державних органів, спрямованих на створення умов для розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

8. З'ясовано, що нормативного переліку державних суб'єктів як реалізаторів державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні наразі не сформовано. Аналіз нормативних положень дозволив зауважити, що в означеному процесі беруть участь різні інституції як на центральному, так і на регіональному рівнях. Вони можуть безпосередньо чи опосередковано виконувати завдання щодо втілення в правореалізацію заходів державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, сприяючи не тільки його підтримці, а й захисту прав підприємців, формуванню сприятливого бізнес-середовища. До таких віднесено: 1) Кабінет Міністрів України – її координатор, який для виконання своїх повноважень наділений можливістю утворення як виконавчих органів влади загалом, так і консультативних та координаційних рад, що спеціалізуються на реалізації його спеціальних функцій (наприклад, Координаційна рада з питань розвитку мікропідприємництва та малого підприємництва забезпечує поліпшення координаційних процедур, підготовку стратегічних рішень та рекомендацій щодо покращення нормативного середовища розвитку цієї сфери, а також виявлення та пошук шляхів вирішення проблем її функціональності); 2) Рада бізнес-омбудсмена – формально самостійна, однак функціонуюча при Кабінеті Міністрів України інституція, що здійснює захист законних прав підприємців у публічно-правових відносинах; 3) Міжвідомча робоча група з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності – тимчасовий орган при Кабінеті Міністрів України, що має розв'язати проблему регуляторного тиску на бізнес та оптимізувати процедури застосування інструментів державного регулювання господарської діяльності; 4) Міністерство економіки України – відповідає за реалізацію економічної політики, зокрема підтримку та розвиток малого та середнього підприємництва; 5) Державна податкова служба України – суб'єкт реалізації

податкової політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, що має забезпечити ефективне адміністрування податків, спрощення податкових процедур для підприємців, створити сприятливі умови для ведення бізнесу, а також надання підтримки підприємцям у питаннях податкового обліку та звітності; вона здійснює також контрольні-наглядові функції у межах сфери свого відання; 6) Державна служба зайнятості України – забезпечує підтримку підприємців у створенні робочих місць і розвитку трудових ресурсів; 7) Український фонд підтримки підприємництва – унікальна некомерційна державна структура, що здійснює підтримку стартапів та інноваційних підприємств за затвердженими Урядом програмами, надає консультаційні та навчальні послуги суб'єктам підприємництва; 8) Національний банк України – здійснює регулювання грошово-кредитної політики та сприяє фінансовій стабільності держави; 9) Державна регуляторна служба України – забезпечує регуляторну політику та спрощення адміністративних процедур для суб'єктів підприємництва. Зауважено, що цей перелік не є вичерпним.

9. З'ясовано роль та значення державних установ для розвитку цієї сфери (Фонд розвитку підприємництва, Фонд підтримки малого та середнього бізнесу, Фонд розвитку інновацій, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, Національний фонд досліджень України), а також органів місцевого самоврядування.

10. Визначено, що громадські організації виконують роль посередника між державою та підприємцями, забезпечуючи представлення інтересів бізнесу у процесі ухвалення рішень, розробки політики, а також надаючи підприємцям консультаційну та інформаційну підтримку. Водночас фонди підтримки або консультаційні центри названо донорами дорогоцінної допомоги, які не лише фінансують проекти, але й надають інше ресурсне забезпечення. Доведено, що їхня сукупна діяльність дозволяє створити екосистему, в якій бізнес може розвиватися, адаптуватися до змінюваних умов ринку та отримувати доступ до нових можливостей.

11. Доведено, що в ситуаціях, коли ринкові реформи були повільними або лише частково запровадженими, інституційний контекст механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні поступово розвивався, набуваючи прихованої стійкості, оскільки уряд все ще має створити рамкові умови для розвитку приватного сектору, щоб він став повноцінним двигуном економічного зростання. Зауважено, що недержавні організації, такі як асоціації підприємців, фонди підтримки, громадські об'єднання та консультаційні центри, відіграють важливу роль у забезпеченні взаємодії між бізнесом і державою. Вони не лише надають необхідну фінансову підтримку та освітні послуги, а й сприяють розвитку законодавчих ініціатив, що покращують підприємницьке середовище. Констатовано, що для ефективної взаємодії потрібна чітка координація між державними й недержавними структурами, а також розвиток правового регулювання цієї співпраці.

12. З'ясовано, що традиційна правова доктрина в Україні оперує категоріями «форми» і «методи» державного управління. З урахуванням того, що у сучасній адміністративно-правовій науці з'являються нові підходи, які відображають тенденції розвитку адміністративного права у європейському контексті, підтримано наукову думку, що категорія «інструменти діяльності публічної адміністрації» фактично є новітнім заміником для процесів, що позначались категоріями «форми» і «методи» в контексті реалізації повноважень владних структур.

13. Висунуто припущення, що юридична природа інструментів діяльності публічної адміністрації має відмінні характеристики від інструментів реалізації державної політики. Підтвердженням цього слугував проведений аналіз інструментів, які є застосовними ЄС щодо реалізації політики підтримки загалом та країн, які розвиваються – зокрема. Власне, виявлено, що основну групу з таких формують фінансові інструменти, наприклад, такі як: 1) фінансова підтримка та інвестиції; 2) інноваційно-технологічна підтримка; 3) підтримка регіонального розвитку; 4) підтримка в

інституційній реформі; 5) розширення доступу до ринків ЄС; 5) підвищення стандартів праці та якості продукції.

14. Узагальнено, що інструмент загалом є зряддям (як у випадку політики згуртованості ЄС для України чи самого механізму реалізації державної політики) та способом (як у випадку діяльності публічної адміністрації).

15. Звернено увагу на співвідношення між категоріями «адміністративні інструменти» та «інструменти діяльності публічної адміністрації». Зауважено, що в аспекті ідентифікації категорій «інструменти діяльності публічної адміністрації» та «адміністративні інструменти реалізації державної політики», зокрема у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні, диференційні контексти фактично відсутні. Уточнюється, що відмежування адміністративних інструментів суто реалізації державної політики розвитку малого та середнього підприємництва з-поміж інструментів діяльності публічної адміністрації можливе з огляду на наявність їх чіткої ідеологічної основи (вони мають стимулювальний характер і орієнтовані на підтримку, сприяння зростанню та спрощення умов для діяльності підприємців), однак слід враховувати факт того, що досліджувана сфера окрім стимулювання та підтримки потребує також належного забезпечення контрольних, регуляторних, наглядових та обмежувальних функцій, які є невід'ємною частиною ефективного публічного адміністрування. Однак наголошено, що основна проблема об'єктивується щодо питання співвідношення адміністративних інструментів її реалізації з іншими, що формують систему таких інструментів загалом. Формально адміністративні інструменти реалізації державної політики можуть об'єктивувати будь-що, що пов'язано зі способом втілення суб'єктами її завдань. Однак тут також має місце галузевий чинник, який диктує свої особливості щодо ідентифікації їх юридичної природи.

16. Визначено, що адміністративні інструменти реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва є

самостійним різновидом групи методів, засобів та заходів, які мають зовнішній прояв та використовуються і впроваджуються для виконання її завдань конкретними представниками публічної адміністрації у цій сфері. Наприклад, Міністерство економіки України реалізовує свої функції шляхом розроблення нормативно-правових актів, програм фінансової підтримки, надання грантів і субсидій, управління програмами сприяння підприємницькій діяльності; Державна служба зайнятості України – шляхом реалізації програм із працевлаштування, надання грантів та субсидії для відкриття бізнесу безробітними громадянами, організації навчання та перекваліфікації підприємців і їхніх працівників; Національний банк України – шляхом здійснення контролю за кредитними ставками для підприємців, регулювання банківської системи, сприяння розвитку фінансових інструментів для підприємців; Державна регуляторна служба України – шляхом оцінки впливу регуляторних актів на мале та середнє підприємництво, впровадження ініціатив для спрощення процедур реєстрації підприємств, зменшення бюрократичних бар'єрів; органи місцевого самоврядування – шляхом розробки місцевих програм підтримки підприємництва, регулювання податкового навантаження, надання різноманітних адміністративних, інформаційно-консультаційних послуг та інших різновидів допомоги підприємцям.

17. Без відриву від об'єктивності, однак з використанням методу наукового суб'єктивізму, до адміністративних інструментів реалізації державної політики розвитку малого та середнього підприємництва віднесено, наприклад, видання нормативно-правових актів, зокрема програм, планів та актів індивідуальної спрямованості; здійснення сервісних дій, таких як надання грантів і субсидій, рекрутингових, освітніх та інших інформаційно-консультаційних послуг, вчинення реєстраційних і дозвільних операцій тощо; взаємодія; моніторинг; оцінка ефективності; прогнозування; контроль та нагляд; застосування санкцій.

18. Звернено увагу на лексичні та семантичні аспекти визначення поняття «процедура». Констатується, що термін «адміністративна процедура» як похідний, з теоретико-правового дискурсу має репрезентувати порядок вчинення певної дії, що деталізований у межах нормативної доктрини та підкріплений мірами відповідальності (визнання не правомірною) за порушення поетапності та послідовності її здійснення. Виявлено, що правова доктрина містить різні погляди на зміст та сутність цього терміну. Причому єдності наукового погляду вчені не досягли навіть після його легального визначення у Законі України «Про адміністративну процедуру».

19. Зауважено, що положення Закону України «Про адміністративну процедуру» відповідають європейському баченню означеного інституту адміністративного права, однак не враховують вітчизняного розуміння еволюційності становлення публічної адміністрації в Україні, усіх процедур публічного адміністрування, що нині реалізуються її представниками.

20. До складу адміністративної процедури віднесено такі елементи: а) об'єкт процедури – це ті суспільні відносини, стосовно яких здійснюється адміністративна дія (наприклад, видача ліцензії, прийняття рішення про штраф тощо); б) суб'єкти процедури – це учасники, які вступають у суспільні відносини з приводу об'єкта процедури, зокрема органи державної влади або інші адміністративні установи, а також фізичні чи юридичні особи; в) зміст процедури – сукупність прав та обов'язків учасників процедури, що реалізуються у межах проходження її стадій (етапів).

21. Запропоновано адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва ідентифікувати через нормативний контекст, сутність якого зведена виключно до порядків вирішення питань зовнішнього характеру. За цим контекстом основними такими адміністративними процедурами названо такі як: 1) дозвольно-ліцензійні процедури (застосовуються для започаткування та подальшої можливості ведення підприємництва. Загалом це комплекс дій, що має на меті врегулювати доступ до окремих видів діяльності, які вимагають

спеціальних дозволів або ліцензій); 2) процедури сертифікації (комплекс адміністративних і технічних заходів, спрямованих на підтвердження відповідності продукції або послуг встановленим стандартам, технічним регламентам або вимогам законодавства); 3) процедури стандартизації (встановлюють єдині вимоги до продукції та послуг, що дозволяє малим і середнім підприємствам пропонувати товари відповідної якості); 4) процедури надання державної допомоги (спрямовані на стимулювання підприємницької активності та розвиток нових видів підприємництва, що мають значення для економіки країни); 5) контрольно-наглядові процедури (забезпечують нагляд за діяльністю підприємців, контроль за якістю продукції та послуг, а також за дотриманням встановлених вимог до ведення окремих видів здійснення підприємницької діяльності); 6) процедури підтримки інноваційної діяльності (спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку інноваційного потенціалу підприємців); 7) процедура аналізу реалізації державної політики (дозволяє вчасно виявити недоліки стратегічного планування для здійснення відповідних корективів).

22. Зауважено, що виокремлення лише зовнішнього спрямування сфери їх застосування значно обмежує її сутність. Наголошено на потребі в розширенні меж нормативного підходу для позначення перебігу процесів, що пов'язані з регламентуванням здійснення організаційної адміністративної діяльності у цій сфері.

23. Запропоновано розробити та затвердити «Порядок здійснення аналізу реалізації державної політики», який як акт процедурного характеру визначатиме механізм здійснення цієї діяльності, передбачаючи послідовність реалізації таких дій: 1) збір та аналіз даних – опрацювання інформації про виконання програм і заходів (статистичні дані, звіти державних установ, опитування громадської думки тощо); 2) оцінка відповідності цілям – перевірка, наскільки реалізовані заходи відповідають початковим цілям та завданням державної політики; чи досягнуто поставлених показників та як вони відображаються на конкретних сферах економіки або суспільної

життєдіяльності; 3) оцінка ефективності – аналіз використання ресурсів у співвідношенні з досягнутими результатами (порівняння вартості заходів із їх результатами); 4) аналіз результатів і наслідків – визначення коротко- та довгострокових наслідків реалізованої політики, її вплив на економічну, соціальну або іншу сферу, а також узагальнення позитивних результатів та можливості для розвитку негативних тенденцій; 5) виявлення проблем і обмежень – ідентифікація проблем, що виникли під час реалізації політики, та обмежень, які можуть бути пов'язані із законодавчими, фінансовими або інституційними факторами; 6) формування рекомендацій – розробка рекомендацій для покращення реалізації політики або внесення змін до її структури, щоб підвищити ефективність і досягти більш конкретних результатів.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1. Взаємодія органів публічної влади та підприємців у процесі реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні

Як наголошують зарубіжні фахівці з публічного адміністрування, традиційна бюрократія у стилі Макса Вебера передбачала: стабільність та передбачуваність, функціональність спеціалізацій та використання раціональних, ефективних методів управлінської діяльності, що характеризується ієрархічною владою, розсудливістю, безособовістю, точністю та суворою субординацією. Цей бюрократичний стиль і адміністративний дух спричинили серйозні недоліки під час переходу від управлінської до постіндустріальної, а потім до підприємницької економіки в другій половині 20 століття [262].

Розбіжності між операційними реаліями традиційної бюрократії, з одного боку, та вимогами постіндустріальної економіки та суспільства, з іншого, сприяли поширенню реформ нового державного менеджменту, починаючи з 1970-х років, що призвело до нового дискурсу щодо ефективності та результативності державної політики у реформуванні державного сектору. У своїй крайній формі цей дискурс наполягав на перевазі управлінських методів приватного сектору над методами традиційного публічного адміністрування та застосуванні таких методів до державних послуг з метою створення ринкових механізмів у діяльності публічних адміністрацій. В наслідок чого державні службовці отримали свободу керувати та почали випробувати ранні форми підприємницького лідерства, водночас надавши політикам більші повноваження визначати стратегічні

напрямки та розподіляти ресурси [278]. Перехід від бюрократичної моделі до менеджеризму не лише вітали, але й гостро обговорювали та критикували. Так, наприклад, М. Moore [290] підкреслив, що передача менеджменту приватного сектора в державний сектор певною мірою суперечить місії організацій державного сектора, яка полягає у захисті суспільних цінностей [276]. Надалі з'явився новий підхід, з акцентом на суспільних цінностях та інноваціях, стимулюванні розвитку підприємництва шляхом залучення його представників до прийняття політичних та стратегічних рішень при виробленні державної політики щодо підтримки малого та середнього підприємництва. Це в кінець-кінцем стало причиною вироблення Цілей сталого розвитку та нових стратегічних документів щодо розвитку світового суспільства загалом та у сфері взаємодії між усіма зацікавленими акторами – зокрема. Публічне адміністрування в усьому світі перейшло на шлях «сервісності» та залучення до прийняття рішень представників громадянського суспільства та приватного сектору.

Таким чином, за сучасних умов ефективна взаємодія публічної влади та підприємців у сучасній Україні є обов'язковим елементом системи забезпечення стабільного та неухильного розвитку демократичних принципів функціонування держави [115, с. 66]. Зокрема і М. Пророчук зазначає, що у сучасних умовах узгоджена взаємодія влади й бізнесу набуває важливого значення через забезпечення необхідного балансу інтересів учасників соціально-економічного розвитку. Одним з основних засобів мобілізації наявних резервів соціально-економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності країни й рівня життя населення є ефективна взаємодія влади й бізнесу, яку слід ототожнювати з державно-приватним партнерством – відносно новим явищем у світовому просторі [159].

Зазначений процес насамперед засновується на засадах рівноправності, свободи у виборі форм взаємодії, у розробці її конкретних заходів, напрямів, цілей та завдань. Й загалом феномен публічної влади та підприємців за своєю сутністю та правовою природою тяжіє до необхідності мінімальної

регламентації та максимальної диспозитивності у правовому регулюванні зазначеного процесу [115, с. 66].

Маємо вказати, що у словниках термін «взаємодія» розкривається через «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь» [21]. У філософському енциклопедичному словнику взаємодія розглядається як філософська категорія, яка відображає особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожний із об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи до їх зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що своєю чергою зумовлює зміну його стану [242]. М. Єпіхіна трактування феномену взаємодії пов'язує з її розглядом як процесу безпосередньої або опосередкованої взаємодії суб'єктів, який породжує взаємну зумовленість і зв'язок. Авторкою виокремлено особливість взаємодії, якою є її причинна детермінація: кожна з взаємодіючих сторін виступає як причина іншої і, одночасного, як наслідок впливу протилежної сторони [61].

С. Кожушко, досліджуючи взаємодію як філософське й психологічне поняття виділила основні її ознаки, а саме: активні дії, що здійснюються індивідами стосовно одне одного; співвідношення власних цілей та організація їхнього досягнення, отже, взаємність учасників взаємодії; розуміння контексту, в якому відбувається взаємодія, вибір позицій взаємодії, що дозволяють досягти власних цілей, взаєморозуміння. Тобто авторка стверджує, що умовою взаємодії (міжгрупової, міжособистісної) є наявність відповідного простору, а рівні взаємодії передбачають відповідні процедури її реалізації, опанування «сценаріїв» поведінки у певній ситуації [89].

Хоча С. Кожушко підкреслює важливість активних дій і цілеспрямованості учасників, на нашу думку, її концепція виглядає досить спрощеною через зосередженість на співвідношенні цілей. Соціальна взаємодія не завжди відбувається в умовах чіткого погодження цілей або з метою досягнення конкретного результату. Наприклад, взаємодія може виникати через ситуативний або вимушений характер, коли цілі або мотивації сторін не завжди узгоджені. Крім зазначеного, авторка акцентує на

«взаєморозумінні» як ключовій ознаці взаємодії, що обмежує її аналіз, оскільки не враховує можливість конфліктних або опозиційних форм взаємодії. В реальних умовах соціальних стосунків, особливо в міжгруповому контексті, конфлікти є частими і необхідними для розвитку взаємодії. Важливо звернути увагу на те, що взаємодія може передбачати як кооперацію, так і конфлікт, що не було враховано у цьому підході. Отже, для взаємодії характерна багатовимірність соціальних процесів, складність конфліктних відносин і динамічність її сценаріїв.

Часто як в нормативно-правових актах, так і в науковій літературі для позначення спільної чи обопільної діяльності використовується термін «співпраця». Співпраця і взаємодія мають спільні риси, однак вони відрізняються за змістом та характером відносин між суб'єктами. Так, співпраця має на меті досягнення спільного результату/цілі. Суб'єкти співпраці працюють разом на основі домовленостей та узгоджених дій для реалізації спільних інтересів. Вона зазвичай є більш формальною та структурованою і може бути закріплена договорами, угодами або меморандумами. Прикладом для зазначеного може слугувати Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю, який був укладений 14 грудня 2023 року між Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури та Радою бізнес-омбудсмена [114]. Крім того, співпраця передбачає координацію зусиль різних сторін, але не обов'язково постійну взаємодію в усіх аспектах діяльності.

«Взаємодія», як термін більш широкого значення на відміну від «співпраці» включає обмін діями між сторонами, що впливають одна на одну і як нами вже зазначалось, цей процес може бути як позитивним, так і негативним (наприклад, конкуренція). Відповідно, взаємодія як явище правової дійсності охоплює різні форми комунікації та впливу між сторонами та не завжди репрезентує наявність спільної мети учасників конкретного взаємозв'язку, тобто їх інтереси можуть різнитися. Прикладом слугують контрольно-наглядові відносини, де контролюючий суб'єкт має на меті

реалізувати нормативні положення щодо перевірки стану законності діяльності підприємця, тоді як останній, маючи на меті збереження своєї автономності та мінімізацію втручання в його діяльність, може прагнути до зменшення контролюючого впливу. Інший контекст виявляється, наприклад, в інформаційно-консультативних чи освітніх відносинах, адже учасники такої взаємодії об'єднані спільною ціллю – підвищити обізнаність підприємця щодо правових норм або покращити його навички в конкретному запиті. Зокрема, цей аспект взаємодії формує її специфічний різновид – співпрацю, відсутність протиріч у цілях якої сприяє більшій продуктивності щодо виконання завдань державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Однак зауважимо, що в межах співпраці може виявлятися конфліктологічний вимір взаємозв'язку, який відображає боротьбу різних точок зору в пошуку балансу між ними.

Відповідно, вбачаємо, що в контексті взаємодії органів публічної влади та підприємців у процесі реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні слід вести мову про їхню співпрацю як провідну форму об'єктивізації взаємозв'язків між ними.

Необхідно відзначити, що аналіз чинного законодавства, представлений на офіційному сайті Верховної Ради України [208] не виявив жодного нормативно-правового акту який досліджувану взаємодію має врегульовувати. Хоча в багатьох законодавчих актах загального, спеціального та стратегічного характеру (як чинних, так і ретроспективних), питання взаємодії органів публічної влади та підприємців у процесі реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні декларуються, однак не конкретизуються.

Наприклад, в Постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу»» йшла мова про необхідність:

«формуванням нових ефективних регуляторних моделей у взаємодії з виробниками та споживачами і з урахуванням європейського досвіду», а

також «унормувати створення та забезпечити діяльність громадських рад при Кабінеті Міністрів України, центральних, місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування з наданням їм відповідних повноважень щодо участі в формуванні та реалізації державної політики, визначенням механізмів їхньої взаємодії на центральному та місцевому рівнях» [188].

В Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» жодного разу не використовується слово «взаємодія», хоча застосовним є термін «співпраця», але у контексті:

«забезпечення представництва в міжнародних організаціях, налагодження співпраці з органами влади іноземних держав щодо розвитку малого і середнього підприємництва» [189].

Тобто, в рамковому законі жодним чином не згадується такий необхідний інструмент для сфери розвитку малого і середнього підприємництва як «взаємодія органів публічної влади та підприємців». Це попри те, що до повноважень органів місцевого самоврядування належить право утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, але процедура взаємодії цих органів із підприємцями фактично відсутня. Тому, на наше переконання, необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», шляхом доповнення її пунктом 10 наступного змісту:

«посилення взаємодії між малим і середнім підприємництвом та органами влади, в тому числі у цифровому форматі».

Тим більше, що у проєкті Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року визначено, що:

«Щоб прискорити впровадження цифрових технологій, Стратегія пропонує конкретні стимули, такі як ваучери або гранти для інвестицій у цифрові технології та підтримку навчання цифровим навичкам. Портал Дія надаватиме також постійно ширше коло можливостей для навчання та

посилення цифрових навичок бізнесу. Важливим також буде підвищення обізнаності та заохочення до взаємного навчання серед МСП в контексті розвитку цифрової культури. Такі ініціативи можуть включати організацію вебінарів, майстер-класів та менторських програм, які б залучали досвідчених підприємців та експертів у галузі цифрових технологій. Це дозволить МСП не лише здобути нові знання та навички, але й поділитися власним досвідом та навчитися на прикладах інших компаній. Заохочення такого роду взаємодії та обміну знаннями може стати потужним інструментом для підвищення рівня цифровізації та інноваційності в середовищі МСП» [204].

Тому очікуваним результатом для досягнення операційної цілі «Продовження цифровізації ключових державних послуг для МСП» є «значне підвищення рівня цифрової інтеграції МСП, сприяння застосуванню цифрових технологій через навчання та фінансову підтримку, та посилення взаємодії між МСП та органами влади у цифровому форматі сприятиме активізації цифрової трансформації, забезпечуючи підприємствам не лише широкий доступ до підтримки через платформу «Дія.Бізнес», але й сприятиме підвищенню цифрової грамотності широких мас населення через участь у програмі «Дія.Цифрова освіта», що може зміцнити конкурентоспроможність країни та прискорити її розвиток в цифровій сфері [204].

Аналіз зазначеного матеріалу спонукає до припущення про те, що інші сфери взаємодії органів публічної влади та підприємців у процесі реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні (окрім цифрової) є достатньо ефективними.

Власне, за результатами оцінки діяльності органів виконавчої влади за напрямом «взаємодія з громадськістю», яка була проведена групою експертів з числа представників організацій громадянського суспільства, органів державної влади, наукових інститутів та міжнародних організацій, середні показники 9 пілотних органів влади щодо ефективності співпраці з

громадськістю відповідно до 4 критеріїв складають: інформування – 2,69; консультації – 2,23; участь громадськості у виробленні та реалізації державної політики – 2,22; партнерство – 2,7213. Зазначене свідчить, що органи публічної влади поки що не визнають громадські організації взагалі та у сфері підприємництва – зокрема, як рівноцінних партнерів у виробленні й впровадженні публічної політики, залучають їх у разі, коли необхідно заручитися підтримкою громадськості. Саме ж громадянське суспільство є слабким, його структура не є чіткою, а інститути недостатньо розвиненими [78].

В іншому документі, – Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», окремо зазначається про необхідність синергії зусиль органів влади, бізнесу та громадянського суспільства для просування України у світі. При цьому головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. Відповідальність влади – провести реформи, забезпечити баланс інтересів між громадянським суспільством, державою і бізнесом, просто прозоро та якісно працювати за новими підходами, гарантувати дотримання прав людини. Відповідальність бізнесу – підтримувати й розвивати бізнес-середовище, державу та громадянське суспільство, сумлінно сплачувати податки, здійснювати ефективні інвестування в економіку держави, дотримуватися принципів чесною праці та конкуренції. Відповідальність громадянського суспільства – контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності та неухильно додержуватися Конституції і законів України [78].

Необхідно відмітити, що під час взаємодії з представниками підприємництва суб'єкти державного сектору стикаються з різноманітними, конкуруючими та потенційно несумісними інтересами, що ускладнює формування ефективних партнерських відносин між ними. Їхній мандат полягає в досягненні компромісу між багатьма зацікавленими сторонами для залучення та вирішення соціальних, політичних, екологічних та економічних

проблем у досить прозорий спосіб із суворою автономією та гнучкістю прийняття рішень. Тоді як приватні організації діють у рамках обмеженої кількості відносно стабільних цілей, як-от розширення бізнесу, прибутковість або місце на ринку. Лідери підприємств керуються мотивом щодо отримання прибутку та виживання в умовах конкуренції. Крім того, інституції державного сектору фінансуються за рахунок податків і підзвітні платникам податків, на відміну від підприємців. Іншими словами, у такому середовищі, яке характеризується різноманітністю акторів, інтересів, проблем і очікувань толерантність до помилок низька, що впливає на готовність йти на ризик. А отже, взаємодія органів публічної влади та підприємців в процесі формування державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва майже завжди буде пов'язана із складними переговорами, балансуванням між інтересами сторін та необхідністю пошуку компромісів.

Беззаперечно, нові форми управління вплинули на роботу та діяльність суб'єктів державного сектору, які стикнулися з новими процедурами та процесами взаємодії та співпраці, необхідності створення нових мереж і схем регулювання; веденням переговорів з різними акторами на різних рівнях влади та управління; з новими елементами участі всередині та поза бюрократією; посиленням уваги до соціальної та політичної єдності; а також із активним залученням громадянських та приватних інституцій. Тому, на нашу думку, використання підприємницької складової в контексті взаємодії органів публічної влади та підприємців в процесі формування та реалізації державної політики може об'єктивуватись через ефективне та креативне використання ресурсів, наданих урядом через взаємодію зазначених суб'єктів.

Адже, як зазначають ряд науковців, громадські підприємницькі дії спрямовані на досягнення позитивних результатів для державного сектора шляхом побудови соціальних мереж, які будуть використовуватися як соціальні та культурні сили для покращення організаційних компетенцій та цілей [294]. Їх метою не є отримання прибутку, оскільки вони орієнтовані на

суспільні цінності через колективну роботу осіб, які мають спільні цілі і це сприяє доступу населення до основних державних послуг [264].

Через взаємопов'язаний характер приватних і громадських інтересів органи публічної влади, як правило, використовують партнерські відносини із залученням підприємців для сприяння регіональному підприємництву. Проте в теорії все ще існує прогалина щодо механізмів, що лежать в основі цих спільних партнерств.

Зауважимо, що саме уряди є важливими інституційними акторами, які впливають на підприємницьку діяльність. Вони можуть розробляти та підтримувати інноваційні рішення, що сприяють розвитку регіональних і місцевих економік. Попри складний характер взаємодії між урядами та підприємництвом, перші можуть сприяти розвитку останнього, сприяючи створенню інституційних механізмів, спрямованих на активізацію підприємницької діяльності [296]. Наприклад, політики, що передбачають податкові пільги та фінансові субсидії, можуть стимулювати розвиток нових секторів. Одне дослідження показало, що підприємницькі політики, впроваджені урядами лейбористів у Великобританії в період з 1997 по 2010 роки, допомогли покращити регіональну конкурентоспроможність, вирішуючи економічні та соціальні проблеми, що стримують створення нових бізнесів [279]. Крім того, місцеві органи відіграють провідну роль у сталому розвитку, укладаючи партнерські угоди між громадами, промисловістю та іншими державними органами [285].

Література з публічного адміністрування вказує, що через тісне переплетення приватних і державних інтересів [288] органи публічної влади можуть використовувати підприємництво для вирішення соціальних та економічних викликів, при цьому застосовуючи стратегічний підхід [284]. Таким чином, партнерства між органами публічної влади та іншими суб'єктами, в тому числі представниками малого та середнього підприємництва, можуть слугувати шляхом для вирішення глобальних економічних проблем.

Однак наявні дослідження не пояснюють механізми, через які можуть розгортатися динамічна та взаємозалежна взаємодія між органами публічної влади та іншими суб'єктами в рамках співпраці. Найсучасніша наукова література щодо приватно-державного партнерства підтверджує існування такого теоретичного розриву і закликає майбутні дослідження вивчити мікрооснови різних форм публічно-приватної та міжсекторної співпраці [293].

Тому вбачаємо актуальним дослідити як органи публічної влади можуть стимулювати розвиток малого та середнього підприємництва в процесі формування та реалізації державної політики через підприємницькі публічно-приватні партнерства.

Цікавим щодо означеного питання є досвід Китаю, адже там існує ціла наукова течія, яка досліджує вплив на розвиток підприємництва так званих «підприємців-реемігрантів», що повернулися у країну після навчання та проживання у західних країнах. Цей досвід є цікавим, оскільки Україну також чекає повернення вимушено переселених осіб, які будуть мати нову підприємницьку поведінку та організаційну продуктивність.

Власне досвід Китаю показав, що «реемігранти» та місцеві підприємці можуть по-різному впливати на ефективність компаній, оскільки перші сприяють передачі знань і зумовлюють ефект розповсюдження інновацій [274]. Однак вони можуть не мати знань про місцевий контекст, тому наукові парки як інституційні посередники можуть компенсувати цей недолік, допомагаючи «реемігрантам» отримати доступ до державних ресурсів [261; 300]. На рівні галузі, використовуючи свої знання про глобальний ринок та міжнародні мережі, «реемігранти» можуть прискорити процес розвитку високотехнологічних галузей в економіках, що розвиваються [282]. Більш недавнє дослідження показало, що «реемігранти» виступають як посередники знань, здійснюючи передачу знань з-за кордону до своїх країн [300]. Інше дослідження продемонструвало, що «підприємці-реемігранти» в економіках, що розвиваються, можуть сприяти формуванню підприємницької

екосистеми з багаторівневої перспективи [286]. Загалом орієнтація на залучення талантів, особливо тих, хто повертається, є унікальною у підходах китайського уряду до сприяння регіональному підприємництву.

Причому світова практика використання державно-приватного партнерства показує, що подібний механізм співробітництва доцільний для запровадження в країнах, де держава і бізнес мають спільний економічний інтерес, проте не можуть розвиватися і працювати незалежно один від одного. Спільний економічний інтерес держави і бізнесу виникає тоді, коли цільові орієнтири держави у взаємодії з бізнесом та цільові орієнтири бізнесу у взаємодії з державою мають точки перетину [12].

Передбачається, що партнерство між державою і приватним сектором має вибудовуватися на принципах: прозорості; конкуренції; підзвітності; законності; зрозумілості і передбачуваності; врахування специфіки; економічної та фінансової сталості; гнучкості; рівності; соціального залучення [59]. Різні автори щодо співпраці держави та бізнесу ідентифікують також такі принципи, як: відповідальність, прозорість, співвідношення ціни та якості, чесна конкуренція, первинність бюджетного фінансування, співфінансування, інституційне мотивування, неформальні взаємодії [214]. Можна доповнити цей склад принципів принципами максимальної економічної ефективності здійснення державно-приватного партнерства та забезпечення ефективного управління об'єктами державної власності. Держава, забезпечуючи права власника, носія суспільних інтересів, виявляє необхідність державно-приватних угод у тих або інших сферах економіки, встановлює цілі проєкту, визначає його вартісні і якісні параметри, специфічні форми фінансування, принципи проведення конкурсу для вибору приватних партнерів, забезпечує домовленість між учасниками угоди про поділ ризиків, здійснює контроль і оцінку виконання приватними партнерами умов угоди тощо. Окрім функцій, обумовлених угодою, від держави потрібні політичні зусилля, пов'язані з урегулюванням відносин суспільства і бізнесу до конкретного проєкту державно-приватного партнерства. Приватний

партнер здійснює оперативну діяльність на різних стадіях реалізації проєкту: участь у його розробці, фінансуванні, створенні предмета проєкту, експлуатація, ефективне управління, практичну реалізацію послуг споживачам і ін. [29; 217].

Зауважимо, що проєкти державно-приватного партнерства реалізовували як економічно розвинуті країни, так і ті, що розвиваються та вирішують завдання з відбудови національної економіки в несприятливих умовах. Їх досвід переконливо доводить, що такі проєкти дозволяють залучити приватний капітал в інфраструктуру у стислі строки, а також забезпечити стрімке економічне зростання навіть за відсутності значних державних вкладень. Наприклад, у 2014 році в Європі у проєкти державно-приватного партнерства залучили 18,7 млрд. євро (в 2013 р. – 16,3 млрд.) [46].

Таким чином, можемо констатувати, що державно-приватне партнерство може відігравати важливу роль у взаємодії органів публічної влади з підприємцями в процесі реалізації державної політики в сфері розвитку підприємництва в Україні, адже це дієвий інструмент, який забезпечує:

1) мобілізацію ресурсів та залучення інвестицій, що особливо важливо в період обмежених ресурсів;

2) розвиток інфраструктури та інновацій, адже приватний сектор зазвичай є більш гнучким і здатним до швидкої адаптації до нових технологій;

3) навчання та розвиток підприємців через тренінги, освітні програми та надання менторської підтримки;

4) підвищення конкурентоспроможності, адже спільні ініціативи можуть знижувати бар'єри для входу на ринок нових підприємств, підтримуючи розвиток стартапів, інноваційних проєктів і залучення інвестицій.

Крім того, це сприяє виходу українських підприємців на міжнародні ринки.

Отже, можна підсумувати, що в Україні загалом сфера державно-приватного партнерства є перспективним напрямком у контексті реформ, спрямованих на підвищення ефективності державного управління, стимулювання інновацій та розвитку малого і середнього підприємництва. З одного боку, воно може посилити взаємодію між урядом, його структурами й підприємцями, сприяти стійкому економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, а з іншого – забезпечити акумуляцію достатніх ресурсів для реконструкції та відновлення. Наприклад, успішними формами взаємодії є такі, як «оренда з поліпшенням» (коли підприємство, що орендує державне майно, отримує над ним повний контроль та розпоряджається ним на свій розсуд, інколи навіть коли на його місці зовсім не те, що було раніше; держава зі свого боку отримує регулярний орендний платіж, але не має значного впливу на орендаря [257]) або «організація ключових послуг».

Водночас варто розуміти, що має функціонувати належний механізм управління фіскальними ризиками. Для цього Уряд має вжити заходів, які включатимуть вдосконалення системи оцінки та управління ризиками, пов'язаними з гарантіями для державних компаній, а також покращення загальної системи управління державними компаніями. Відповідний моніторинг має поширюватись на державно-приватні партнерства. Крім того, система моніторингу фіскальних ризиків повинна бути достатньо гнучкою і мати достатній потенціал у Міністерстві фінансів, щоб враховувати нові фактори суттєвих фіскальних ризиків, такі як демографічні тенденції, але не обмежуватись ними. Краща інтеграція системи управління фіскальними ризиками та бюджетної системи протягом усього циклу бюджетного процесу також є критично важливою, починаючи з початкового етапу, коли як центральний, так і місцеві органи влади готують свої плани видатків [192].

3.2. Розвиток адміністративного законодавства в частині вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні

Розмірковуючи про останнє десятиліття надзвичайних глобальних змін, ми стикаємося з новими актуальними проблемами в політиці, виробленні політики загалом та публічного адміністрування як об'єктивізації її прояву [276]. У цьому контексті варто повернутись до попередніх розвідок щодо ідентифікації сутності концепції підприємницького лідерства в публічних адміністраціях, яка здається дещо неочевидною на перший погляд, але стає зрозумілою, коли розглядається перехід від традиційного публічного адміністрування до нового, який еволюціонував в «new public administration» та «підприємницьку бюрократію» [276].

Означене є важливим з декількох причин, що, власне, ми виявимо згодом. Зокрема зазначимо, що сьогодні різні типи та рівні лідерства, які стикаються з високою контекстуальною складністю, вимагають різноманітних виняткових навичок і рис. Внаслідок цього зріс попит на підприємницьке лідерство, що потребує вдосконалення навчальних програм «Публічного адміністрування» із застосуванням нових моделей в освіті та навчанні. Ці навчальні програми мають бути реформовані, щоб дати майбутнім державним професіоналам можливість справлятися з новими викликами у швидкозмінному середовищі. Необхідно приділити особливу увагу здібностям, які виходять за рамки традиційного набору навичок державних службовців, таким як: творчий та новаторський підхід, незалежне та критичне мислення. Крім того, здатність діяти швидко, рефлексивно та стійко, особливо коли стикаються з серйозними проблемами і вміння досягати консенсусу в безвихідних ситуаціях – це все характеристики сучасних професійних державних службовців.

В якості прикладу наведемо програми такого потужного лідера у сфері освіти як Гарвардський університет. Заснована в 1936 році при ньому

«Harvard Kennedy School», також відома як Школа публічного адміністрування Джона Ф. Кеннеді, представляє школу державної політики Гарвардського університету в Кембриджі, штат Массачусетс [277]. Звертаючи особливу увагу на прикладну орієнтацію, школа пропонує 2-річну програму «МРР», яка включає три практичні одиниці між і після обох теоретичних років. На основі концепцій соціальних наук і підприємницької освіти проблеми реального світу розглядаються як у теорії, так і на практиці, щоб дати студентам можливість створювати конкретні та інноваційні рішення соціальних проблем. Протягом першого року студенти вивчають обов'язкові курси з політики, кількісного аналізу, економіки, етики, ведення переговорів, лідерства, а також розробки та реалізації політики. На другому курсі навчання вони обирають одну сферу політики з наступного: бізнес та державна політика; демократія, політика та інститути; міжнародні та глобальні справи; політичний та економічний розвиток; соціальні та місцеві політики [276].

Відповідно, передача та адаптація концепцій і моделей підприємництва до державного сектора є цікавим та актуальним досвідом, який доречно адаптувати за прикладом країни з розвинутою економікою, тим самим впровадити концепцію підприємницького лідерства та підвищити роль підприємницької освіти в контексті навчальних програм «Публічного адміністрування» у вищих навчальних закладах України.

Ми переконані, що впровадження будь-яких оптимізаційних змін має здійснюватись професіоналами, реалізуватись компетентними співробітниками та на основі передових сучасних методик, інструментів та технологій. І тільки з вирішенням цього питання є сенс «будувати» Україну, як країну європейського зразка.

За сучасних реалій стан професійного навчання публічних службовців вкрай незадовільний. Відтак, питання формування професійного, компетентного, вмотивованого персоналу державних органів та органів місцевого самоврядування, зорієнтованого на особистий професійний

розвиток та кар'єрне зростання для якісного виконання функцій держави та місцевого самоврядування, стає загальносуспільною і управлінсько-кадровою вимогою сьогодення [213, с. 5].

З усім тим, маємо констатувати, що вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні в контексті правової та організаційної основи забезпечення її функціональності є цілком закономірним процесом, адже, нагадаємо, державна політика за своєю суттю є динамічним правовим явищем. Це зумовлено як розвитком суспільних відносин, що є сферою розповсюдження її впливу, так і наявністю прорахунків органів публічної влади, які, знову ж таки, не в останню чергу зумовлені недостатньою підготовкою та відсутністю сучасних підходів у навчанні публічних службовців.

Так зокрема впродовж 2022 року проводився цикл зустрічей з підприємцями у селах Івано-Франківської громади, де обговорювалися потреби і запити тих підприємців, які працюють на території сільських населених пунктів. Загалом відбулося чотири таких заходи у селах Драгомирчани, Радча, Черніїв та Хриплин. Заходи організовані громадським центром «Еталон» у партнерстві з Івано-Франківською міською радою (Департамент економічного розвитку, екології та енергозбереження) в рамках проєкту «Допомога бізнес-асоціацій задля підтримки та розвитку підприємництва в селах у воєнний період» за сприяння Центру міжнародного приватного підприємництва (CIPPE-Україна). Такі дослідження проблемних питань та пропозицій підприємців проводяться з метою подальшого вироблення зведених рекомендацій до муніципальної влади та розробки програмних документів з врахуванням побажань бізнесу [226].

За наслідками проведених опитувань найбільші проблеми бізнесу обумовлені війною – це ускладнена логістика, зростання цін на сировину, дорога електроенергія, зниження купівельної спроможності населення та, як наслідок зменшення замовлень і продажів. Високими залишаються ставки

орендної плати за приміщення. При цьому відсутнє комунальне майно, яке можна взяти в оренду за прийнятними ставками. В таких умовах дрібним підприємцям важко конкурувати з великим торговими мережами, де значно більші обороти. Гостро відчувається проблема браку кадрів, особливо виробничих спеціальностей, малої кількості фахових спеціалістів. Система професійно-технічної освіти потребує реформування для того, щоб готувати молодь до сучасних потреб економіки. Наразі, як відмічають підприємці, система освіти є застарілою. Посилюються кадрові проблеми й тим, що частина працівників мобілізовані, залишаються люди в основному пенсійного віку. Окрім очевидних питань, пов'язаних з війною, підприємці відмічають і обтяжені процедури отримання окремих адміністративних послуг саме на локальному рівні. Зокрема, це взаємодія з податковою службою щодо отримання довідки про відсутність заборгованості зі сплати податків і зборів. Інколи час на її отримання перевищує 30 днів. І хоча довідку можна отримати в електронному форматі, втім нерідко вимоги від органів влади стосуються її подання в паперовому вигляді. Наприклад, така довідка вимагається при продовженні договорів оренди, хоча це і не передбачено законодавством. Тому, як запропонували учасники зустрічей, для бізнесу було б суттєве спрощення, якби такі довідки видавалися через Центри надання адміністративних послуг та його територіальні підрозділи у селах [226].

Тому цілком обґрунтованою вбачається думка Р. Кубанова, що стан малого підприємництва в Україні майже повністю залежить від держави та публічного управління. З одного боку, держава регулює відносини між підприємцями та визначає місце малого бізнесу в системі економічних відносин, а з іншого, кризовий стан кредитно-грошової системи країни, недосконала система оподаткування та перманенті зміни у Податковому кодексі, несприятливий інвестиційний клімат, непрозорість влади на місцевому рівні, складна та непослідовна система державної реєстрації підприємців не сприяють подальшому становленню та розвитку малого підприємництва [102].

Водночас малий та середній бізнес залежить від його прибутковості, тому потребує [4, с. 39–40]: проведення виваженої державної політики щодо діяльності підприємств та організацій, що формують малий та середній бізнес; розширення можливостей доступу підприємств та організацій, що формують малий та середній бізнес, до фінансових, трудових та інших ресурсів; розвитку інфраструктури підтримки такого бізнесу; удосконалення системи прийняття рішень щодо діяльності підприємств та організацій, що формують малий та середній бізнес; залучення підприємств та організацій, що формують малий та середній бізнес, у реалізації державних проєктів; залучення підприємств та організацій, що формують малий та середній бізнес, у реалізації проєктів місцевих органів виконавчої влади, посилення ролі органів місцевого самоврядування у підтримці діяльності підприємств та організацій, що формують малий та середній бізнес [43, с. 5].

Загалом, аналізуючи масштабні процеси перетворень, що відбуваються в сучасній Україні, а також оцінюючи їх результати, можна зазначити, що: 1) сучасний стан адміністративного законодавства у сфері підприємницької діяльності вказує на назрілий етап його реформування відповідно до викликів сьогодення; 2) необхідність модернізації системи державного управління, зокрема, шляхом запровадження відповідної адміністративної реформи; 3) набуває актуальності узгодження напрямів реалізації державної політики у сфері підприємницької діяльності із основними засадами адміністративної реформи [34; 55].

Досить позитивним фактом є те, що більшість з вище визначених векторів розвитку адміністративного законодавства в частині вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні враховано в актах стратегічного планування.

Так в проєкті Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року [204] проставлено акцент на: відповідності вимогам законодавства ЄС,

орієнтації на сталий, інклюзивний розвиток та «зелені практики», заходах для забезпечення рівних можливостей, підтримки окремих категорій населення, таких як особи з інвалідністю, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи, а також за такими категоріями інклюзії, як гендерна, за віком, за етнічною ознакою (зокрема іммігрантів) [204]. Водночас План України, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 року № 244-р передбачає, що окрім цільового реформування (тобто розширення доступу до фінансових ресурсів) також важливим є: дерегуляція, покращення роботи з неплатоспроможністю, цифровізація державних послуг, розвиток Державного аграрного реєстру та забезпечення рівної гри на ринку через реформи, що проводяться на державних компаніях. Уточнюється, що розвиток фінансових інструментів має включати в себе підвищення доступності кредитування, розвиток страхування військових ризиків та нових інвестиційних проєктів, допомогу підприємствам в районах, які постраждали від війни, розвиток проєктного фінансування та фінансування капіталоемних проєктів. Окрема увага в інвестиційних механізмах повинна бути приділена малим та середнім підприємствам, якими володіють жінки, переміщені особи та ветерани. Відновлення логістичної інфраструктури, розширення потужностей технічної допомоги та забезпечення участі приватного сектору в зусиллях з відновлення також є ключовими для сталого зростання [192].

До речі в продовження тезису про інвестиційні проєкти варто зауважити на труднощах, пов'язаних із доступом до інвестиційних та кредитних коштів для окремих груп населення. Основними перешкодами є, зокрема, складність отримання кредиту для започаткування першого бізнесу у зв'язку з політикою банків не надавати кредити клієнтам із відсутньою підприємницькою історією, упередженим ставленням до окремих груп населення під час ухвалення рішення про видачу або відмову у видачі кредиту банківськими фахівцями, низьким рівнем довіри до держави та її грантових програм. Крім того, частка категорій населення потребує спеціалізованої підтримки з питань щодо цифрової грамотності, цифровізації

бізнес-процесів. Зокрема проєктом вищезгаданої Стратегії передбачено системні заходи від розвитку STEM-освіти в школах, її популяризації серед дівчат, подолання гендерних стереотипів у частині застосування технологій і до запровадження спеціальних програм допомоги з цифровізацією бізнес-процесів для малого і середнього підприємництва. Окремі таргетовані елементи програм допомоги з цифровізацією необхідно запровадити для підприємців старше 50 років [204].

Узагальнено, підтримка малого і середнього підприємництва і стимулювання ділової активності планується оптимізувати за трьома напрямками роботи: удосконалення регуляторного середовища, полегшення доступу до фінансування та ринків, та гармонізація українського законодавства та стандартів з законодавством та нормами ЄС. Причому кожен з цих напрямів має, серед іншого, включати такий наскрізний компонент як стандарти відповідального ведення бізнесу [192].

Однак, варто зауважити, що зараз триває процес доопрацювання проєкту аналізованої Стратегії, щоб пересвідчитися, що вона відповідає нагальним проблемам і потребам малого і середнього підприємництва. Проєкт Програми розвитку ООН (UNDP) в Україні «Зміцнення членських бізнес-об'єднань мікро-, малих і середніх підприємств в Україні», який реалізується у співпраці з Міністерством економіки України і за підтримки Швейцарії, та Українська Рада Бізнесу долучилися до цього обговорення та разом із 76 бізнес-об'єднаннями мікро-, малих і середніх підприємств розробили та підтримали, наприклад, такі пропозиції:

– зміна структури та термінів реалізації Стратегії – вона повинна бути розроблена як високорівневий документ, який закладатиме та включатиме лише основні принципи і напрями для відновлення та розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, до якого додається детальний План заходів для її реалізації. Відповідно текст поточного документа доцільно значно скоротити. Також терміни реалізації Стратегії варто встановити на

період, довший, ніж зазначений у проєкті – хоча б п'ять років від моменту затвердження Стратегії;

– залучення малого і середнього підприємництва до роботи над законодавством через державно-приватний діалог – пропонується створити окремий розділ Стратегії, який передбачатиме розвиток і роль бізнес-об'єднань у реалізації політик щодо малого і середнього підприємництва. У цьому розділі варто зазначити, що держава зобов'язана активно залучати бізнес-об'єднання до розроблення та впровадження заходів, спрямованих на розвиток малого і середнього підприємництва, не обмежуючись лише платформою Дія.Бізнес як єдиним інструментом для налагодження діалогу та використовуючи інші локальні інструменти, наприклад, ресурси бізнес-об'єднань. Рекомендовано також створити так званий «Бізнес-парламент» бізнес-об'єднань – репрезентативний партнер держави у формуванні і реалізації політики щодо малого і середнього підприємництва, тобто такий, що представляє інтереси більшості підприємців у своїй галузі та/або сфері діяльності. Й загалом у цьому напрямі багато ініціатив щодо розвитку інституту саморегулювання. Однак серед ключового також вказується, що М-тест, механізм, що перевіряє, як ті чи інші рішення вплинуть на малий бізнес, має бути обов'язковим для прийняття всіх нормативно-правових актів, зокрема тих, які приймаються депутатами Верховної Ради України. Вплив нормативно-правових актів на бізнес має бути обрахований окремо для мікро-, малого, середнього та великого бізнесу – це варто закріпити у Стратегії, як і посилення повноважень Ради бізнес-омбудсмена;

– мінімізація дефіциту робочої сили – рекомендовано: запуск Є-бронювання та спрощення процедур відрядження працівників малого і середнього підприємництва за кордон; передбачити низку заходів для подолання наслідків дефіциту робочої сили – не через збільшення кількості кадрів, а через покращення їхньої якості: посилення доступу до професійної освіти, покращення навичок, перекваліфікація, стимулювання залучення

жінок в різні сфери економіки; поставити за мету прискорення зростання заробітних плат;

– взаємодія з перевіряючими, правоохоронними та іншими державними органами – доречно закріпити ключовий принцип: під час розробки податкової політики прагнення до довгострокового економічного розвитку має переважати над потребою швидкого наповнення бюджету. Також Стратегія повинна передбачати збереження поточної спрощеної системи оподаткування; заміна тотальної фіскалізації 2 та 3 груп спрощеної системи оподаткування на фіскалізацію виключно для окремих ризикових груп платників, які мають значний ризик перевищення лімітів єдиного податку; спрощений режим для самозайнятих осіб; підвищення порогу переходу на ПДВ; сприяння легальному мікро- і малому підприємству і спрощення умов ведення бізнесу через лібералізацію ринкового законодавства та закон про внутрішню торгівлю (імплементувати директиву ЄС щодо взаємодії виробників та торгових мереж) та багато іншого [220].

Як бачимо висловлені пропозиції корелюють з тим даними, що були отримані у ході циклу зустрічей з підприємцями у селах Івано-Франківської громади, де обговорювалися потреби і запити тих підприємців, які працюють на території сільських населених пунктів [226].

Однак додамо, що вкрай важливим також є сприяння відновленню споживчого попиту (доцільно передбачати сприяння крафтовому бізнесу, сімейному бізнесу; стимулювання розвитку експорту, зокрема через систему торгово-промислових палат, бізнес-об'єднань, кластерів; стимулювання будівництва та реконструкції із залученням українських малих і середніх підприємств; осучаснення умов ведення державно-приватного партнерства), здійснити перегляд та застосувати регуляторну гільйотину до обтяжливих норм (прибрати обтяжливі для бізнесу регулювання і пов'язані з ними надмірні адміністративні витрати), сприяння формуванню позитивного іміджу підприємців як творців суспільних благ, й визнати особливі потреби

регіонів, які зазнали впливу бойових дій або розташовані неподалік від лінії фронту, і відзначити необхідність особливої підтримки цих регіонів [220].

Інші пропозиції та зауваження до цього проєкту були надані Торгово-промисловою палатою України, регіональними Торгово-промисловими палатами, за участі експертів Комітету підприємців малого та середнього бізнесу при Торгово-промисловій палаті України та Комітету з питань модернізації промисловості при Торгово-промисловій палаті України. Зокрема в цілому, на їхню думку, представлений проєкт Стратегії заслуговує підтримки, зокрема, в частині покращення легкості ведення бізнесу, спрощення регуляторного середовища, посилення напрямку інтернаціоналізації малого і середнього підприємництва та інтеграції в європейські ланцюги. Однак на думку експертів головні ризики для успішної реалізації Стратегії містяться у неузгодженості між заходами, наведеними в операційному плані, та фінансовими ресурсами зокрема: 1) в частині стратегічних напрямів та цілей, запропоновані для її реалізації завдання, не завжди зможуть в повній мірі сприяти досягненню стратегічних цілей (наприклад, серед основних завдань Стратегії за напрямом фінансового відновлення, полегшення та диверсифікації доступу до фінансування для цього сектору економіки варто передбачити не тільки секторальні програми кредитування, а й універсальні державні програми кредитування для малого і середнього підприємництва); 2) необхідно включити до Стратегії пункт щодо ролі та місця бізнес-асоціацій в системі відновлення підтримки і розвитку малого і середнього підприємництва; 3) виключити: а) пункт про «організацію та проведення інформаційних заходів за участі профільних фахівців Мінекономіки щодо залучення представників бізнесу у торгах в системі електронних торгів «Prozorro»; б) включити пропозиції, у тому числі законодавчі, щодо стимулювання попиту на цифрові та зелені інновації серед промислових підприємств через програми перенавчання та перекваліфікації, промоцію мереж інноваційних кластерів, цифрових інноваційних хабів, центрів Індустрії 4.0; 4) у розділі V «Сталі практики та зелений перехід»

пункт 36 викласти у наступній редакції: «Розробка програми для підприємств аграрного сектору економіки, наукових установ щодо розмінування земель сільськогосподарського призначення від вибухонебезпечних предметів та забезпечення їх безпечного використання за цільовим призначенням»
5) включити систему Торгово-промислових палат до Операційного плану реалізації Стратегії на період 2024-2027 років до пунктів 4, 28, 39, 41 [205].

Відповідно, зазначені пропозиції є більш конкретними, а фокус уваги зміщено на конкретні стратегічні напрями. Однак знову ж таки, підкреслюється роль бізнес-об'єднань, що додатково актуалізує значення цього питання.

Також зазначимо, що окремо експертами для координації зазначеної Стратегії напрацьовані наступні пропозиції: збалансувати фінансову частину стратегії; для реалістичності опрацювати окремий план мобілізації і джерел фінансування Стратегії; додати підходи стратегії до збереження і розвитку людських ресурсів для малого і середнього підприємництва (зокрема, внести підходи до бронювання ключових спеціалістів і перенавчання тих, хто має замістити призваних до війська); розширити розділ спрощення доступу до фінансових ресурсів, зокрема фінансів для капітальних інвестицій, без яких не можливо виконати цільовий показник зростання найманих в мале і середнє підприємництво працівників (додати в розділ створення інструменту страхування військових ризиків та Національного банку розвитку для фінансування капітальних інвестицій); додати підходи до стійкого забезпечення електричною енергією малих і середніх підприємств, зокрема шляхом фінансової підтримки проєктів власного виробництва електроенергії з відновлювальних джерел для автономного забезпечення [205].

Маємо вказати й про те, що проведене дослідження виявило низку проблем, які гальмують ефективність діяльності органів публічної влади, що реалізують державну політику у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні та обмежують підтримку підприємців. До числа таких відносимо, наприклад:

1) фрагментарність державної політики та слабкість координаційних процедур, адже наявність значної кількості інституцій, які відповідають за розвиток малого та середнього підприємництва не забезпечує аксіоматичну ефективність координації між ними. Це призводить до дублювання функцій та невизначеності щодо відповідальності окремих з таких. Відсутність чіткого механізму співпраці між міністерствами, фондами, державними службами та іншими установами ускладнює процес реалізації політики на всіх її рівнях;

2) недостатня фінансова підтримка – нами також було виявлено, що попри наявність державних програм фінансування, грантів, субсидій та пільгових кредитів, їхній обсяг і доступність залишаються обмеженими. Багато підприємців, особливо з малих міст і сільських районів, не мають доступу до фінансової підтримки або не отримують її через бюрократичні перешкоди та високі вимоги для участі в програмах;

3) нерівномірний доступ до інфраструктури, брак розвиненої інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва, такої як бізнес-інкубатори, технопарки та акселератори, особливо у віддалених регіонах, обмежує можливості підприємців до розвитку. Основні центри підтримки зосереджені у великих містах, що створює диспропорції у розвитку регіонального підприємництва;

4) слабка інформаційна підтримка та недостатня консультативна робота, адже багато підприємців не отримують достатньої інформації про можливості державної підтримки, фінансові програми чи консультативні послуги. Відсутність належної комунікації між інституціями та підприємцями обмежує доступ бізнесу до ресурсів і знань;

5) нерівні умови для різних категорій підприємців – державна політика у цій сфері не завжди враховує специфіку різних категорій підприємців, зокрема жінок-підприємців чи підприємців із сільських районів. Недостатня кількість спеціалізованих програм підтримки для цих груп обмежує їхній доступ до ринку та державних ресурсів.

Тому на вирішення вище зазначених проблем з-поміж необхідності прийняття цільової стратегії для малого та середнього підприємництва, доцільно, наприклад, здійснити: а) прийняття нормативно-правового акта урядового рівня, що визначить порядок укладання меморандумів про взаємодію, співпрацю та взаємодопомогу; б) внесення змін до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» шляхом доповнення її пунктом 10 такого змісту: «посилення взаємодії між малим і середнім підприємництвом та органами влади, в тому числі у цифровому форматі»; в) розроблення та провадження програм підприємницької освіти, до реалізації яких матимуть доступ «цифрові волонтери»; г) впровадження електронної системи моніторингу й оцінки реалізації заходів підтримки малого та середнього підприємництва; д) перегляд та уточнення програм фінансування задля розширення доступу до фінансової підтримки специфічних груп малого та середнього підприємництва; е) розширення програм публічно-приватного партнерства; ж) запуск національної інформаційної кампанії про доступні державні програми, фінансові можливості й регуляторне середовище для ведення підприємництва в умовах воєнного стану.

Окремо вбачаємо за необхідне вказати, що на сучасному етапі розвитку підприємництва в Україні назріла необхідність зміщення акценту державної політики зі «старої економіки» на «нову», це впливає з глобальних тенденцій і потреб сучасного бізнесу, особливо на прикладі малих і середніх підприємств. Як нами відзначалось, в Європейському Союзі мале і середнє підприємство становлять близько 95% усіх підприємств і є ключовим джерелом інновацій, створення робочих місць і стійкого економічного зростання. Це яскраво свідчить про те, що зростання нових секторів економіки є більш динамічним і прогресивним порівняно з традиційними галузями, на які держава часто робить акцент.

Фокус на «стару економіку» – енергетичний комплекс, металургію, агропромисловість і хімічну промисловість [225] – хоч і має значний вплив на

економіку, водночас обмежує потенціал для розвитку нових технологічних секторів та інновацій. «Нова економіка» заснована на технологічних, цифрових та інноваційних підприємствах, які є ключовими драйверами для переходу до економіки знань, розвитку цифрових платформ. Справедливо зазначити, що великі гравці старої економіки традиційно мають значний вплив на політичні процеси, оскільки вони контролюють важливі галузі, що своєю чергою створює складнощі для малих та середніх підприємств у доступі до ресурсів, фінансуванні та сприятливих умов для розвитку.

Отже, для зміцнення позицій нових секторів економіки та малого та середнього підприємництва в Україні необхідно змістити акцент державної політики на такі напрямки, як цифрова трансформація, розвиток інноваційних галузей, підприємництво в ІТ-секторі, зелена економіка, а також підтримка стартапів та малих інноваційних підприємств.

Також окремо розкриємо проблему необхідності законодавчого врегулювання системи страхування воєнних та інших ризиків, серед яких: загрози руйнування, обстрілів, терористичних загроз, а також політичні ризики, зокрема зміна політики та регуляцій. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що зазвичай, в країнах, де не залучаються великі міжнародні страховики, створюються окремі компанії – страховики зі спеціальним статусом. На рівні держави визначається перелік ризиків, які цей страховик буде покривати та перелік об'єктів, що підлягають обов'язковому страхуванню. Водночас, наприклад, Ізраїль має інший механізм, а саме окремий податок, який сплачують усі фізичні особи. Він формує спеціальний фонд державного бюджету, з якого проводяться страхові виплати [233]. Таким чином, створення спеціальних страховиків або формування фондів через податки можуть бути дієвими інструментами, які доцільно застосовувати в Україні. Важливо також адаптувати ці механізми до місцевих реалій та забезпечити надійний захист бізнесу й громадян від економічних наслідків воєнних ризиків.

У продовження розкриття порушеного питання про врахування суб'єктами стратегічного планування окремих проблемних аспектів у цій сфері варто зазначити, що урядом було розроблено та прийнято декілька важливих документів.

Серед таких провідне значення має План Відновлення України, який був презентований Національною радою з відновлення в липні 2022 року [151]. Зазначена рада була сформована за ініціативи Президента України. Зокрема для сфери підприємництва розроблені наступні програми: 1) поліпшення бізнес-середовища: спрощення регулювання, трансформування податкових та митних служб в сервісні організації, ефективний ринок праці та масштабні програми перекваліфікації, посилення Агентства із залучення інвестицій; 2) забезпечення доступу до фінансування з конкурентоспроможною вартістю капіталу: включаючи підтримку росту кредитування, встановлення гарантій, запровадження страхування на випадок війни; 3) забезпечення доступу до «екстреного фінансування», включаючи гранти, гарантії, компенсацію ставки [151]. Для реалізації зазначених національних програм планується виділити значні кошти, які в основному будуть отримані від міжнародних партнерів. Так, наприклад, на програму «Поліпшення бізнес середовища», планується виділити понад 5 млрд дол. та реалізувати її протягом 2023-2025 років [151]. Під час її реалізації заплановано: дерегуляцію; трансформацію митної та податкової служб; бізнес-підтримку; закупки для проєктів Реконструкції; поліпшення інфраструктури; реформування сфери працевлаштування.

Відповідно, План відновлення передбачає комплекс заходів щодо стабілізації економіки після воєнних дій, підтримки підприємництва, зокрема малого та середнього підприємництва. Основна увага приділяється не тільки відновленню пошкодженої інфраструктури, але й створенню умов для подальшого зростання. Одним із ключових аспектів є підтримка підприємців через забезпечення доступу до фінансових ресурсів та зниження адміністративних бар'єрів.

Отже, можна узагальнити, що розвиток адміністративного законодавства у сфері малого та середнього підприємництва в Україні вимагає модернізації для врахування сучасних викликів, таких як післявоєнне відновлення, інтеграція до європейського ринку та цифровізація. Європейські ініціативи та План відновлення України відіграють ключову роль у підтримці цих реформ, забезпечуючи фінансові та законодавчі інструменти для зміцнення малого та середнього підприємництва, що є важливим елементом їхньої економічної стійкості та зростання.

Таким чином, можемо визначити наступні основні напрямки розвитку адміністративного законодавства в частині удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні:

- подальша гармонізація українського законодавства та стандартів з законодавством та нормами ЄС;
- інтеграція стандартів відповідального ведення бізнесу в Україні;
- орієнтація на сталий, інклюзивний розвиток та «зелені практики»;
- спрощення процедур фінансової підтримки, пошук ефективних шляхів розпорядження фінансовими ресурсами, їх акумуляції та розподілу;
- запровадження інституту «цифрових волонтерів»;
- орієнтація на залучення талантів до процедур прийняття управлінських рішень, особливо тих, що мають досвід ведення підприємництва закордоном;
- розвиток підприємницької освіти;
- унормування питання порядку укладання меморандумів про взаємодію, співпрацю та взаємодопомогу;
- пошук та використання ефективних форм взаємодії між малим і середнім підприємництвом та органами влади, у тому числі у цифровому форматі;
- зміцнення інституційного та правового середовища для розвитку державно-приватного партнерства у цій сфері;

- удосконалення антикорупційного законодавства;
- оптимізація процедур систем оподаткування;
- підвищення ефективності правового захисту майнових прав підприємців;
- зменшення інфляційного тиску;
- створення чітких та справедливих критеріїв розподілу підтримки малого та середнього підприємництва;
- нарощування інноваційного потенціалу та забезпечення розвитку інвестиційного законодавства та ін.

Висновки до Розділу 3

1. Розкрито особливості ідентифікації сутності терміну «взаємодія» через філософський, соціальний, психологічний та правовий контекст. Визначено, що соціальна взаємодія не завжди відбувається в умовах чіткого погодження цілей або з метою досягнення конкретного результату. Вона може виникати через ситуативний або вимушений характер, коли цілі або мотивації сторін не завжди узгоджені. Стверджується, що акцентуація на «взаєморозумінні» як її ключовій ознаці, не є доречною, оскільки облишені увагою залишаються конфліктні або опозиційні форми взаємодії.

2. Виявлено, що як в нормативно-правових актах, так і в науковій літературі для позначення спільної чи обопільної діяльності використовується термін «співпраця». Уточнюється, що співпраця і взаємодія мають спільні риси, однак вони відрізняються за змістом та характером відносин між суб'єктами: 1) співпраця має на меті досягнення спільного результату/цілі; суб'єкти співпраці працюють разом на основі домовленостей та узгоджених дій для реалізації спільних інтересів; вона зазвичай є більш формальною та структурованою і може бути закріплена договорами, угодами

або меморандумами; передбачає координацію зусиль різних сторін, але не обов'язково постійну взаємодію в усіх аспектах діяльності; 2) взаємодія має ширше значення, адже включає обмін діями між сторонами, що впливають одна на одну і цей процес може бути як позитивним, так і негативним (наприклад, конкуренція); як явище правової дійсності вона охоплює різні форми комунікації та впливу між сторонами та не завжди репрезентує наявність спільної мети учасників конкретного взаємозв'язку, тобто їх інтереси можуть різнитися. Прикладом щодо останнього слугують контрольно-наглядові відносини, де контролюючий суб'єкт має на меті реалізувати нормативні положення щодо перевірки стану законності діяльності підприємця, тоді як останній, маючи на меті збереження своєї автономності та мінімізацію втручання в його діяльність, може прагнути до зменшення контролюючого впливу. Інший контекст виявляється, наприклад, в інформаційно-консультативних чи освітніх відносинах, адже учасники такої взаємодії об'єднані спільною ціллю – підвищити обізнаність підприємця щодо правових норм або покращити його навички в конкретному запиті. Констатується, що цей аспект взаємодії формує її специфічний різновид – співпрацю, відсутність протиріч у цілях якої сприяє більшій продуктивності щодо виконання завдань державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Однак зауважено, що в межах співпраці може виявлятися конфліктологічний вимір взаємозв'язку, який відображає боротьбу різних точок зору в пошуку балансу між ними.

3. Запропоновано в контексті взаємодії органів публічної влади та підприємців у процесі реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні вести мову про їхню співпрацю як провідну форму об'єктивізації взаємозв'язків між ними.

4. Встановлено, що в багатьох законодавчих актах загального, спеціального та стратегічного характеру (як чинних, так і ретроспективних) питання взаємодії органів публічної влади та підприємців у процесі реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в

Україні декларуються, однак не конкретизуються. Наприклад, до повноважень органів місцевого самоврядування належить право утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів у сфері розвитку малого та середнього підприємництва, однак процедура їх взаємодії з підприємцями фактично відсутня.

5. Запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», шляхом доповнення її пунктом 10 наступного змісту:

«посилення взаємодії між малим і середнім підприємництвом та органами влади, в тому числі у цифровому форматі».

6. З'ясовано, що під час взаємодії з представниками підприємництва суб'єкти державного сектору стикаються з різноманітними, конкуруючими та потенційно несумісними інтересами, що ускладнює формування ефективних партнерських відносин між ними.

7. Досліджено передовий іноземний досвід у контексті виокремлення практик ефективних партнерських взаємодій між владою та представниками підприємництва. Доведено, що для України є цікавою практика моніторингу впливу на розвиток підприємництва так званих «підприємців-реемігрантів», що особливо актуально в умовах післявоєнного відновлення.

8. Висвітлено особливості державно-приватного партнерства у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Зазначено, що цей інститут є перспективним напрямом у контексті реформ, спрямованих на підвищення ефективності державного управління (публічного адміністрування), стимулювання інновацій та розвитку малого й середнього підприємництва. Визначено, що це – дієвий інструмент, який забезпечує: 1) мобілізацію ресурсів та залучення інвестицій, що особливо важливо в період обмежених ресурсів; 2) розвиток інфраструктури та інновацій, адже приватний сектор зазвичай є більш гнучким і здатним до швидкої адаптації до нових технологій; 3) навчання та розвиток підприємців через тренінги, освітні програми та надання менторської підтримки; 4) підвищення

конкурентоспроможності, адже спільні ініціативи можуть знижувати бар'єри для входу на ринок нових підприємств, підтримуючи розвиток стартапів, інноваційних проєктів і залучення інвестицій. Крім того, це сприяє виходу українських підприємців на міжнародні ринки. Зазначено, що державно-приватне партнерство в цій сфері може, з одного боку, посилити взаємодію між урядом, його структурами й підприємцями, сприяти стійкому економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, а з іншого – забезпечити акумуляцію достатніх ресурсів для реконструкції та відновлення. Наприклад, успішними формами взаємодії визнано такі, як «оренда з поліпшенням» або «організація ключових послуг». Водночас зауважено, що має функціонувати належний механізм управління фіскальними ризиками.

9. Ідентифіковано сутність концепції підприємницького лідерства в публічних адміністраціях. Визначено, що передача та адаптація концепцій і моделей підприємництва до державного сектора є цікавим та актуальним досвідом, який доречно адаптувати за прикладом країни з розвинутою економікою, тим самим впровадити концепцію підприємницького лідерства та підвищити роль підприємницької освіти в контексті навчальних програм «Публічного адміністрування» у вищих навчальних закладах України.

10. Зауважено, що впровадження будь-яких оптимізаційних змін має здійснюватись професіоналами, реалізуватись компетентними співробітниками та на основі передових сучасних методик, інструментів та технологій. І тільки з вирішенням цього питання є сенс «будувати» Україну, як країну європейського зразка.

11. Констатується, що вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні в контексті правової та організаційної основи забезпечення її функціональності є цілком закономірним процесом, адже державна політика за своєю суттю є динамічним правовим явищем. Уточнено, що це зумовлено як розвитком суспільних відносин, що є сферою

розповсюдження її впливу, так і наявністю прорахунків органів публічної влади, які, знову ж таки, не в останню чергу зумовлені недостатньою підготовкою та відсутністю сучасних підходів у навчанні публічних службовців.

12. Виявлено, що органи публічної влади, що реалізують державну політику у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, стикаються з низкою проблем, які гальмують ефективність їхньої діяльності й обмежують підтримку підприємців. До таких віднесено, наприклад:

- 1) фрагментарність державної політики та слабкість координаційних процедур, адже наявність значної кількості інституцій, які відповідають за розвиток малого та середнього підприємництва не забезпечує аксіоматичну ефективність координації між ними. Це призводить до дублювання функцій і невизначеності щодо відповідальності окремих з таких. Відсутність чіткого механізму співпраці між міністерствами, фондами, державними службами та іншими установами ускладнює процес реалізації політики на всіх її рівнях;
- 2) недостатня фінансова підтримка – попри наявність державних програм фінансування, грантів, субсидій та пільгових кредитів, їхній обсяг і доступність залишаються обмеженими. Багато підприємців, особливо з малих міст і сільських районів, не мають доступу до фінансової підтримки або не отримують її через бюрократичні перешкоди та високі вимоги для участі в програмах;
- 3) нерівномірний доступ до інфраструктури, брак розвиненої інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва, такої як бізнес-інкубатори, технопарки та акселератори, особливо у віддалених регіонах, обмежує можливості підприємців до розвитку. Основні центри підтримки зосереджені у великих містах, що створює диспропорції в розвитку регіонального підприємництва;
- 4) слабка інформаційна підтримка та недостатня консультативна робота, адже багато підприємців не отримують достатньої інформації про можливості державної підтримки, фінансові програми чи консультативні послуги. Відсутність належної комунікації між інституціями та підприємцями обмежує доступ бізнесу до ресурсів і знань;

5) нерівні умови для різних категорій підприємців – державна політика в цій сфері не завжди враховує специфіку різних категорій підприємців, зокрема жінок-підприємців чи підприємців із сільських районів. Недостатня кількість спеціалізованих програм підтримки для цих груп обмежує їхній доступ до ринку та державних ресурсів.

13. У межах обґрунтування потреби в прийнятті цільової стратегії для малого та середнього підприємництва доведено доцільність: а) прийняття нормативно-правового акта урядового рівня, що визначить порядок укладання меморандумів про взаємодію, співпрацю та взаємодопомогу; б) внесення змін до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» шляхом доповнення її пунктом 10 такого змісту: «посилення взаємодії між малим і середнім підприємництвом та органами влади, в тому числі у цифровому форматі»; в) розроблення та провадження програм підприємницької освіти, до реалізації яких матимуть доступ «цифрові волонтери»; г) впровадження електронної системи моніторингу й оцінки реалізації заходів підтримки малого та середнього підприємництва; д) перегляд та уточнення програм фінансування задля розширення доступу до фінансової підтримки специфічних груп малого та середнього підприємництва; е) розширення програм публічно-приватного партнерства; ж) запуск національної інформаційної кампанії про доступні державні програми, фінансові можливості й регуляторне середовище для ведення підприємництва в умовах воєнного стану.

14. Запропоновано для зміцнення позицій нових секторів економіки та малого та середнього підприємництва в Україні змістити акцент державної політики на такі напрямки, як цифрова трансформація, розвиток інноваційних галузей, підприємництво в ІТ-секторі, зелена економіка, а також підтримка стартапів та малих інноваційних підприємств.

15. Узагальнено, що розвиток адміністративного законодавства у сфері малого та середнього підприємництва в Україні вимагає модернізації для

врахування сучасних викликів, таких як післявоєнне відновлення, інтеграція до європейського ринку та цифровізація.

16. Основними напрямками розвитку адміністративного законодавства в частині вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні визначено такі: 1) подальша гармонізація українського законодавства та стандартів з законодавством і нормами Європейського Союзу; 2) інтеграція стандартів відповідального ведення бізнесу в Україні; 3) орієнтація на сталий, інклюзивний розвиток та «зелені практики»; 4) спрощення процедур фінансової підтримки, пошук ефективних шляхів розпорядження фінансовими ресурсами, їх акумуляції та розподілу; 5) запровадження інституту «цифрових волонтерів»; 6) орієнтація на залучення талантів до процедур прийняття управлінських рішень, особливо тих, що мають досвід ведення підприємництва за кордоном; 7) розвиток підприємницької освіти; 8) унормування питання порядку укладання меморандумів про взаємодію, співпрацю та взаємодопомогу; 9) пошук і використання ефективних форм взаємодії між малим і середнім підприємництвом та органами влади, зокрема в цифровому форматі; 10) зміцнення інституційного та правового середовища для розвитку державно-приватного партнерства у цій сфері; 11) удосконалення антикорупційного законодавства; 12) оптимізація процедур систем оподаткування; 13) підвищення ефективності правового захисту майнових прав підприємців; 14) зменшення інфляційного тиску; 15) створення чітких і справедливих критеріїв розподілу підтримки малого та середнього підприємництва; 16) нарощування інноваційного потенціалу й забезпечення розвитку інвестиційного законодавства тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено результати проведеного комплексного аналізу змісту й сутності адміністративно-правових засад державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, а також узагальнено практичні рекомендації щодо оптимізації механізму її реалізації. Основні з них такі:

1. Визначено, що складність осмислення державної політики полягає в тому, що це – міждисциплінарна категорія, яка включає не лише юридичні аспекти, а й політичні, соціальні, економічні чинники, які сукупно формують її змістову структуру. У контексті ідентифікації її сутності в прив'язці до сфери розвитку малого та середнього підприємництва в Україні специфіка порушеного питання ускладнюється тим, що кожен з цих чинників є елементом централізованої системи, яка за ідеального сценарію функціонування має сформувати цілісний механізм стимулювання та підтримки розвитку нормативно ідентифікованих відносин комерційної основи, що задовольняють попит на товари й послуги, зумовлений індивідуальними потребами та бажаннями споживачів на державному, регіональному й місцевому рівнях.

2. Виявлено, що на сучасному етапі Європейський Союз, окрім традиційних завдань і напрямів щодо розвитку малого та середнього підприємництва, обрав вектор на інноваційність і цифровізацію з метою досягнення стійкості та збалансованості економічного зростання й соціального розвитку. Аналіз вітчизняного законодавства дозволив визначити, що національний контекст потребує реалізації таких її основних завдань: 1) стимулювання розвитку підприємництва через створення сприятливих умов для започаткування та ведення підприємницької діяльності, зокрема шляхом спрощення процедур реєстрації бізнесу, ліцензування та податкової звітності; 2) надання фінансової підтримки через забезпечення доступу до кредитних ресурсів, субсидій, грантів, створення програм фінансування для

підтримки інноваційного та технологічного розвитку малого й середнього підприємництва; 3) захист прав та інтересів підприємців шляхом забезпечення рівних можливостей для ведення підприємницької діяльності, надання правової допомоги підприємцям у справах щодо неправомірних дій державних органів і монополій; 4) підвищення кваліфікації та підтримка підприємців через організацію державних програм навчання, консалтингу, розвитку підприємницьких навичок в опануванні інноваційних технологій. У цьому контексті виокремлено такі пріоритетні напрями: а) зменшення адміністративних бар'єрів і регуляторного тиску; б) формування сприятливого бізнес-клімату; в) боротьба з корупцією; г) розвиток програм державного фінансування, залучення інвестицій та створення спеціальних фінансових інструментів для підтримки підприємництва; д) створення бізнес-інкубаторів, технопарків, інформаційно-консультаційних центрів, що сприяють розвитку малого та середнього підприємництва; е) підтримка підприємців у впровадженні інноваційних технологій, а також у переході до цифрових платформ ведення бізнесу; ж) сприяння експорту продукції підприємствами, пошук нових ринків збуту й інтеграція в міжнародні економічні процеси.

3. Доведено, що майбутня Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року має багато перспективних елементів, таких як інновації, цифровізація, підтримка експорту та фінансування. Однак її успіх залежить від належного фінансування, інституційної спроможності й ефективної реалізації регуляторних змін. Необхідно звернути увагу на регіональну рівність, розробити чіткі механізми моніторингу, адаптувати стратегію до реальних потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва, щоб уникнути поверхового підходу й досягти довгострокових результатів.

4. З'ясовано, що наукова доктрина містить різні підходи до визначення адміністративно-правового механізму реалізації державної політики. Сформовано авторське визначення цього механізму у сфері розвитку малого та середнього підприємництва як комплекс нормативно-правових актів,

процедур та інструментів діяльності державних органів, спрямованих на створення умов для розвитку малого й середнього підприємництва в Україні. Запропоновано ключовим аспектом сутності цього механізму вбачати його гнучкість та адаптивність, що дозволяє підтримувати необхідний баланс між регулюванням і дерегулюванням підприємницької діяльності, що вкрай важливо в умовах сучасного економічного розвитку та стану безпекового середовища України.

5. Доведено, що в ситуаціях, коли ринкові реформи були повільними або лише частково запровадженими, інституційний контекст механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні поступово розвивався, набуваючи прихованої стійкості, оскільки уряд все ще має створити рамкові умови для розвитку приватного сектору, щоб він став повноцінним двигуном економічного зростання. Зауважено, що недержавні організації, такі як асоціації підприємців, фонди підтримки, громадські об'єднання та консультаційні центри, відіграють важливу роль у забезпеченні взаємодії між бізнесом і державою. Вони не лише надають необхідну фінансову підтримку та освітні послуги, а й сприяють розвитку законодавчих ініціатив, що покращують підприємницьке середовище. Констатовано, що для ефективної взаємодії потрібна чітка координація між державними й недержавними структурами, а також розвиток правового регулювання цієї співпраці.

6. Виявлено, що вітчизняна наукова література не містить положень, які забезпечують комплексне уявлення про конкретні адміністративні інструменти, що є застосовними для реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва. Представлена до аналізу проблематика також ускладнена відсутністю чіткого розмежування між загальними інструментами реалізації державної політики та спеціальними адміністративними інструментами, спрямованими на стимулювання розвитку та підтримку цього сектору. Без відриву від об'єктивності, однак з використанням методу наукового суб'єктивізму, до адміністративних

інструментів реалізації державної політики розвитку малого та середнього підприємництва віднесено, наприклад, видання нормативно-правових актів, зокрема програм, планів та актів індивідуальної спрямованості; здійснення сервісних дій, таких як надання грантів і субсидій, рекрутингових, освітніх та інших інформаційно-консультаційних послуг, вчинення реєстраційних і дозвільних операцій тощо; взаємодія; моніторинг; оцінка ефективності; прогнозування; контроль та нагляд; застосування санкцій.

7. Встановлено, що відсутність єдності наукового підходу до визначення адміністративної процедури є цілком закономірним явищем. Такий стан речей зумовлений не лише складністю та багатогранністю цієї категорії, а й прагненням науковців зробити внесок у розвиток наукових знань, навіть попри те, що окремі з таких «розробок» мають сумнівний або взагалі недостатньо обґрунтований характер. Це засвідчує потребу у формуванні постійного наукового діалогу із суб'єктами нормо- та правотворення для вдосконалення категорійно-поняттєвої визначеності базових правових термінів, зокрема адміністративних процедур, які не лише слугують основою для формування правомірних відносин громадян з публічною адміністрацією, а й забезпечують стабільність і передбачуваність у правозастосуванні загалом. Визначено, що нормативно визначений підхід до ідентифікації її сутності є доречним у контексті аналізу адміністративних процедур реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва. Зауважено, що виокремлення лише зовнішнього спрямування сфери їх застосування значно обмежує її сутність. Наголошено на потребі в розширенні меж нормативного підходу для позначення перебігу процесів, що пов'язані з регламентуванням здійснення організаційної адміністративної діяльності у цій сфері.

8. Аргументовано положення про те, що взаємодія як явище правової дійсності охоплює різні форми комунікації та впливу між сторонами та не завжди репрезентує наявність спільної мети учасників конкретного взаємозв'язку, тобто їх інтереси можуть різнитися. Прикладом слугують

контрольно-наглядові відносини, де контролюючий суб'єкт має на меті реалізувати нормативні положення щодо перевірки стану законності діяльності підприємця, тоді як останній, маючи на меті збереження своєї автономності та мінімізацію втручання в його діяльність, може прагнути до зменшення контролюючого впливу. Інший контекст виявляється, наприклад, в інформаційно-консультативних чи освітніх відносинах, адже учасники такої взаємодії об'єднані спільною ціллю – підвищити обізнаність підприємця щодо правових норм або покращити його навички в конкретному запиті. Зокрема, цей аспект взаємодії формує її специфічний різновид – співпрацю, відсутність протиріч у цілях якої сприяє більшій продуктивності щодо виконання завдань державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Зауважено, що в межах співпраці може виявлятися конфліктологічний вимір взаємозв'язку, який відображає боротьбу різних точок зору в пошуку балансу між ними.

9. Основними напрямками розвитку адміністративного законодавства в частині вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері розвитку малого й середнього підприємництва в Україні визначено такі: 1) подальша гармонізація українського законодавства та стандартів з законодавством і нормами Європейського Союзу; 2) інтеграція стандартів відповідального ведення бізнесу в Україні; 3) орієнтація на сталий, інклюзивний розвиток та «зелені практики»; 4) спрощення процедур фінансової підтримки, пошук ефективних шляхів розпорядження фінансовими ресурсами, їх акумуляції та розподілу; 5) запровадження інституту «цифрових волонтерів»; 6) орієнтація на залучення талантів до процедур прийняття управлінських рішень, особливо тих, що мають досвід ведення підприємництва за кордоном; 7) розвиток підприємницької освіти; 8) унормування питання порядку укладання меморандумів про взаємодію, співпрацю та взаємодопомогу; 9) пошук і використання ефективних форм взаємодії між малим і середнім підприємництвом та органами влади, зокрема в цифровому форматі; 10) зміцнення інституційного та правового середовища

для розвитку державно-приватного партнерства у цій сфері; 11) удосконалення антикорупційного законодавства; 12) оптимізація процедур систем оподаткування; 13) підвищення ефективності правового захисту майнових прав підприємців; 14) зменшення інфляційного тиску; 15) створення чітких і справедливих критеріїв розподілу підтримки малого та середнього підприємництва; 16) нарощування інноваційного потенціалу й забезпечення розвитку інвестиційного законодавства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. *Часопис Київського університету права*, 2009. № 3. С. 8–14.
2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник за ред. Галуцька В., Правоторової О. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
3. Альберда Т. Механізм як загальнонаукова і правова категорія «правовий механізм». *Молодий вчений*, 2013. № 2. С. 64–68.
4. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. Київ, 2014. 40 с.
5. Андреев А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. *Підприємництво, господарство і право*, 2019. №6. С. 125–128. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/6/23.pdf>
6. Апостолюк О. Ю. Державна фінансова політика підтримки розвитку малого підприємництва. дис.... канд. економ. наук: 08.00.08. Київ, 2017. 214 с.
7. Асоціація приватних роботодавців, 2024. URL: <https://apr.org.ua/>
8. Бакуменко В. Д., Безносенко Д. О. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами: Науково-дослідна робота. К.: НАДУ при Президентові України; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. 41 с. URL: <http://www.nara-eurostudies.org.ua/2-2.rtf>.
9. Балуєва О. В., Келембет О. С. Інструменти реалізації державної політики відновлення та реінтеграції деокупованих та постраждалих від

конфлікту територій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2017. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1055>

10. Бержанір А.Л., Стрембіцька Л.Л. Стратегії взаємодії держави та бізнесу в умовах становлення ринкових відносин в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 2016. №10. С. 135–139. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/29.pdf>

11. Бізнес-клімат. Мінекономіки Інформаційні ресурси, 2024. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=1128b5d1-4d76-4115-b21b-cb5c7bcf7d95>

12. Біла І.С., Іллічова Е.І. Світовий досвід державно-приватного партнерства. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*, 2018. Вип. 21. С. 126–129. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/25.pdf>

13. Бойко І. В. Адміністративна процедура поняття, ознаки і види. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Харків: Право, 2017. Вип. 33. С. 113–122.

14. Бойчук Р. П. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності: проблеми формування. *Право та інновації*, 2019. № 4 (28). С. 21–26.

15. Бондаренко О. М. Поняття та ознаки механізму правового регулювання вирішення податкового спору. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2019. Вип. 1. Т. 1. С. 120–125. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/1/tom_1/22.pdf

16. Боровик А. В., Томчук А. В. Адміністративно-правовий механізм реалізації державної політики у сфері запобігання домашньому насильству. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція, 2021 № 49. С. 49–52. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc49/13.pdf>

17. Буга Г. С., Кузьменко С. Г. Поняття адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності. *Право та державне управління*, 2023. №4. С. 317–321.
18. Буханевич О. М. Поняття та сутність процедури надання адміністративних послуг. *Право і суспільство*, 2015. № 5. С. 126–131.
19. В Україні розпочато процес впровадження системи фітосанітарної електронної сертифікації ePhyto. Міністерство економіки України, 2019. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?id=3d833728-09e5-47e5-a236-58994905d60f>
20. Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави і права навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 333 с. URL: https://pidruchniki.com/15660212/pravo/ponyattya_osnovni_elementi_mehanizmu_pravovogo_regulyuvannya
21. Взаємодія. Slovnyk.ua., 2024. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%8F>
22. Віннік С. Адміністративно-правові засади здійснення контролю та нагляду за підприємницькою діяльністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2020. 213 с.
23. Власна справа: понад 2 тисячі українців отримають мікрогранти на старт або розвиток бізнесу від держави на 536 млн грн. Міністерство економіки України офіційний сайт, 2023. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e66c0081-208b-4985-988b-f3b6d1387c74&title=VlasnaSprava>
24. Воскобойніков, В. В. Особливості державної політики у сфері бізнесу в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, 2023. № 3. С. 53–59. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2023.3.07>
25. Всеукраїнська професійна асоціація підприємців, 2024. URL: <https://vpar.com.ua/>

26. Галаган М. О. Реалізація євроінтеграційної політики України. *Збірник наук. праць. Одеса: Вид-во ОРІДУ НАДУ. Актуальні проблеми державного управління*, 2013. Вип. 2 (54). С. 44–47.

27. Гладун З. С. Проблеми адміністративної реформи в Україні: наукова доповідь. URL: http://www.library.tane.edu.ua/files/EVD/admin_reforma.pdf

28. Гнатюк М. М., Малик Я. Й., Прокопенко Л. Л. Відносини з Європейським Союзом та процес європейської інтеграції України. *Relations Between Ukraine and the EU and European Integration Process*. Навч. посіб. за заг. ред. Бойцуна М., Грицяка І., Мудрого Я., Рудіка О., Прокопенка Л., Стрельцова В. Київ: Міленіум, 2009. 782 с.

29. Головінов О.М. Державно приватне партнерство в інноваційній сфері. *Вісник економічної науки України*, 2010. № 1. С. 47–51.

30. Горбатюк В. І. Поняття, призначення та сутність державних механізмів управління. *Економіка та держава*, 2011. № 1. С. 148–150.

31. Горбатова Д. І. Форми державного управління у сфері охорони здоров'я. *Право і суспільство*, 2019. № 4. С. 166–173. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/4_2019/26.pdf

32. Городецька І. А. Предмет адміністративного права: сучасні наукові підходи до розуміння. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція, 2019. № 41. Т. 1. С. 57–60. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/896233>

33. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

34. Гошовський В. С. Удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності інших центральних органів виконавчої влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2012. № 4. С. 198–204.

35. Грант на власну справу. Державна служба зайнятості, 2024. URL: <https://dcz.gov.ua/people/micro>
36. Греца Я. Правовий механізм реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 20 с.
37. Громадська організація "Всеукраїнське об'єднання підприємців малого та середнього бізнесу "Фортеця", 2024. URL: <https://fortetsya.org.ua/>
38. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія за наук. ред. В. П. Бега. Київ, 2011. 680 с.
39. Губерська Н. Л. Стадії адміністративних процедур: поняття та види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. Серія Право. Вип. 32. Т. 3. С. 11–15.
40. Гуменюк О. Політика згуртованості ЄС: можливості залучення фінансових ресурсів для України. Коаліція Реанімаційний Пакет Реформ, 2024. URL: <https://rpr.org.ua/news/polityka-zghurtovanosti-yes-mozhlyvosti-zaluchennia-finansovykh-resursiv-dlia-ukrainy/>
41. Данилевський М. А. Адміністративні інструменти забезпечення незалежності суддів в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2019. №4. Ч.2. С. 30–33. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_2/8.pdf
42. Дегтярьов А. В. Державна політика стратегічного розвитку малого бізнесу в умовах децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2020. № 8. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/8_2020/103.pdf
43. Денисенко Н. П., Колісніченко П. Т. Нормативно-правове забезпечення управління малим та середнім бізнесом. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*, 2017. № 11. URL: https://nonproblem.net/wp-content/uploads/2019/12/2017_11_004.pdf
44. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, 2024. URL: <https://sfii.gov.ua/>

45. Державна політика: підручник ред. кол. Ковбасюк Ю. В., гол. Ващенко К. О., Сурмін Ю. П. та ін. Київ: НАДУ, 2014. 448 с.

46. Державно-приватне партнерство (Public-Private Partnerships). Міністерство розвитку громад та територій України, 2024. URL: <https://mtu.gov.ua/content/erzhavnoprivatne-partnerstvo-publicprivate-partnerships.html>

47. Деякі питання Державної регуляторної служби України. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2014 р. № 724. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/724-2014-%D0%BF>

48. Деякі питання державної реєстрації в умовах воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 р. № 209. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-derzhavnoyi-reyestraciyi-v-umovah-voyennogo-stanu-ta-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-28-lyutogo-2022-r-164-209>

49. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>

50. Деякі питання надання грантів бізнесу. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#n19>

51. Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2021 р. № 723. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-2021-%D0%BF#Text>

52. Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 497-р. Верховна Рада України

офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text>

53. Деякі питання фінансування підтримки малого та середнього бізнесу. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 р. № 1156. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1156-2022-%D0%BF#Text>

54. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*, 2022. Вип. 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263>

55. Димидюк К. Д. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері підприємницької діяльності в Україні. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2023. 216 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/63a16853-47f5-4bdb-ac9c-c64f7675c27f/content>

56. Димидюк К. Д. Поняття та ознаки адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності. *Верховенство Права*, 2017. № 4. С. 227–231. URL: <http://sd-vp.info/wp-content/uploads/archive/2017/vp-2017-4.pdf>

57. Димидюк К. Д. Сутність державної політики у сфері підприємницької діяльності в Україні. *Європейські перспективи*, 2018. № 4. С. 201–206. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP2018-4/EP_2018_4.pdf

58. До розробки Стратегії відновлення МСП до 2027 року долучать бізнес, експертів, донорів та регіони. Урядовий портал, 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/do-rozrobky-stratehiiu-vidnovlennia-msp-do-2027-roku-doluchat-biznes-ekspertiv-donoriv-ta-rehiony>

59. Дробот І. О. Управління проектами у сфері державно-приватного партнерства в Україні. Проблеми розвитку публічного управління в Україні: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч., 2016. 178 с.

60. Євген Олейніков: Транспарентність є одним з ключових пріоритетів реформи податкової служби. Пресслужба Державної податкової служби України, 2021. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/458301.html>

61. Єпіхіна М. А. Дефініційний аналіз поняття «взаємодія» у філософському та соціологічному вимірі. *Теорія та методика навчання та виховання*, 2020. № 48. С. 53–63. URL: https://www.researchgate.net/publication/346513723_DEFINICIJNIJ_ANALIZ_PONATTA_VZAEMODIA_U_FILOSOFSKOMU_TA_SOCIOLOGICNOMU_VIMIRI

62. Жаліло Я. А. Економічний діалог: партнерство заради прогресу. URL: <http://www.niss.gov.ua/Table/8022007/80207/003.htm#a1>.

63. Жаровська І. Правова політика держави. теоретико-правовий аналіз. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки*, 2020. Т. 7. № 4. С. 47–51.

64. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. *Наукові записки. Юридичні науки*, 2003. Т. 21. С. 8–14. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f691adce-96b6-44dd-b6ed-b7f9d1391725/content>

65. Жеребятнікова І. В. Роль недержавних організацій у становленні громадянського суспільства в Україні. Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. тези допов. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 112–116.

66. Живко З. Підходи до тлумачення понять «підприємництво» та «підприємницька діяльність» через призму функцій економічної системи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, 2012. Вип. 9. С. 31–34.

67. Забашта, Є. Теоретичні аспекти формування сутності інноваційного підприємництва та його розвитку. *Економіка та суспільство*, 2024. №61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-90>

68. Завдання і функції Департаменту правового забезпечення. Державна податкова служба України, 2024. URL: <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/struktura/aparat/departament-pravovogo-zabezpechennya/zavdannya-i-funktsii/>

69. Замрига А. В. Сервісні адміністративні дії публічної адміністрації у сфері забезпечення господарської діяльності в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019 № 39. С. 57–60. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc39/juspradenc39.pdf#page=57>

70. Запрацювала Міжвідомча робоча група з питань прискореного перегляду інструментів держрегулювання. BRDO, 2023. URL: <https://brdo.com.ua/news/zapratsyuvala-mizhvidomcha-robocha-grupa-z-pytan-pryskorenogo-pereglyadu-instrumentiv-derzhregulyuvannya/>

71. Запускаємо Податкову карту України. Пресслужба Державної податкової служби України, 2021. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/494507.html>

72. Зубко А. О. Поняття механізму впровадження адміністративної політики України. Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 71–73.

73. Зубко А.О. Концептуальні засади адміністративної політики України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024. 403 с.

74. Інвестиційна діяльність в Україні за 1 квартал 2024 року. Міністерство економіки України, 2024. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9cb46b66-6285-4f7f-a08e-f450f32f0cb2&title=InvestitsiinaDiialnistVUkrainiZa1-Kvartal2024-Roku>

75. Індекс політики щодо МСП: країни Східного партнерства 2024 р. Розвиток стійкості у складні часи. ОЕСР, 2023. URL: https://epo.org.ua/downloads/UKR_SME_policy_index_2024.pdf

76. Інституції, що забезпечують підтримку інноваційної діяльності. Міністерство економіки України, 2023. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9e09cb5a-4c6e-4bc2-8445-4a4e1ebdbd76&title=Institutsii-SchoZabezpechuiutPidtrimkuInnovatsiinoiDiialnosti>

77. Інструменти підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. Грудень 2023 року. Національний інститут стратегічних досліджень. НІСД, 2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-v-period-voynenoho-stanu-v-ukrayini-hruden>

78. Інструменти та механізми вироблення й впровадження публічної політики в Україні. Укрінформ, 2019. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2713805-instrumenti-ta-mehanizmi-viroblenna-j-vprovadzenna-publicnoi-politiki-v-ukraini.html

79. Інформація про реформу розвитку підприємництва. Міністерство економіки України, 2024. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=31f9c075-3504-4113-b42d-48c2de248b76&title=InformatsiiaProReformuRozvitokPidprimnitstva>

80. Казміришин Е. О. Адміністративно-правові інструменти забезпечення реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2019. № 5. С. 78–83. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2019/19.pdf

81. Карпюк Г. І. Основи підприємництва: Навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryyemnytstva.pdf>

82. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.

83. Кілієвич О., Мертенс О. Мікроекономіка для аналізу державної політики. К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2005. 655 с.
84. Класифікація підприємств. Школа Бізнесу Нова Пошта, 2022. URL: <https://online.novaposhta.education/blog/klasifikaciya-pidpriemstv>
85. Клименко Н. Г. Недержавні інституції: їх види та класифікація. *Інвестиції: практика та досвід*, 2017. № 11. С. 103–108. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2017/21.pdf
86. Коваленко Ю. О. Адміністративно-правовий механізм інформаційного забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2018. 239 с.
87. Коваль Л. В. Адміністративне право: курс лекцій для студентів юрид. вузів і факультетів. Київ : Вентурі, 1998. 208 с.
88. Ковальова М. Адміністративно-правові режими підприємницької діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. МВС України. Харк. нац. ун–т внутр. справ. Харків, 2007. 19 с.
89. Кожушко С. Взаємодія як філософське й психологічне поняття. *Український науковий журнал "Освіта Регіону"*, 2013. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1221>
90. Козаченко Г., Арзуманян А. Підприємництво та підприємницька діяльність: зміст категорій. *Вісник ЖДТУ*, 2019. № 2 (88). С. 28–35.
91. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
92. Комзюк В.Т. Адміністративно-правові засоби здійснення митної справи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 20 с.
93. Комітет підприємців малого та середньо підприємництва. Торгово-промислова палата України, 2024. URL: <https://ucco.org.ua/advocacy/entrepreneurs-committee-at-the-chamber-of-ukraine/komitiet-pidpriiemtsiv-malogo-ta-sieriedn-ogho-bizniesu>

94. Коротич О. Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою. *Актуальні проблеми державного управління. Зб. наук. пр. Одеса: ОРІДУ НАДУ*, 2006. Вип. 2 (26). С. 122–128.
95. Костюк В. М. Характеристика механізму правового регулювання сфери освіти. *Митна справа*, 2011. № 4 (76), Ч. 2. С. 361–366.
96. Кошиков Д. О. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник пенітенціарної асоціації України*, 2020. № 1(11). С. 165–175.
97. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*, 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56>
98. Кравчук М., Матола В. Правова політика в сучасній Україні: сутність, особливості формування та реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*, 2018. Вип. 1 (13). С. 29–35. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28600/1/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf>
99. Крижанівський А. Правова політика і правопорядок: сфери перетину і взаємопідсилення. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць*, 2017. Вип. 30. С. 36–39.
100. Криштоф Н. С. Сприяння розвитку малого та середнього підприємництва в Україні: роль держави. *Вісник НАДУ при Президентові України. Серія Державне управління*, 2017. № 2. С. 42–47.
101. Криштоф Н. С. Фінансово-економічні механізми державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.02. Київ, 2010. 247 с.
102. Кубанов Р. Механізми удосконалення державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва. Інноваційний розвиток та безпека підприємств в умовах неоіндустріального суспільства. СЕКЦІЯ ІІІ. Сучасні реалії та тенденції розвитку підприємництва і маркетингу в умовах

неоіндустріального суспільства, 2020. С. 393–395. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/18979/1/393-395.pdf>

103. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право. Київ, 2006. 32 с.

104. Кузьменко О.В. *Теоретичні засади адміністративного процесу*. К.: Атіка, 2005. 352 с.

105. Куркова К. М. Поняття та сутність адміністративно-правового механізму забезпечення науково-технологічного розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*, 2020 № 48. С. 37–40. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc48/10.pdf>

106. Курс адміністративного права України. за заг. ред. Коваленка В. К.: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

107. Куценко Т. Ф. Забезпечення інформаційної безпеки малого підприємництва. Львів: ІКР Краван, 2008. 116 с.

108. Куций О. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав фізичних осіб у податкових правовідносинах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2004. 20 с.

109. Лукашова Л. Діагностування результатів фасилітації малого підприємництва на різних рівнях управління. *Підприємництво та інновації*, 2020. №12. С. 68–76. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/310/304>

110. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 308 с.

111. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навч. посіб. Київ, 2014. 376 с.

112. Мельничук О. Реалізація права людини на освіту: сутність та механізм. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 2012. № 3. С. 23–29.

113. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економіки України та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності щодо співробітництва у сфері інтелектуальної власності. Міжнародний документ від 08.07.2023 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001-23#Text

114. Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю, який був укладений 14.12.2023 року між Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури та Радою бізнес-омбудсмена URL: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/memorandum_minvidnovlennya.pdf

115. Миколаєць А. П. Види адміністративних процедур у сфері взаємодії держави та громадськості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2022. № 4. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/11.pdf

116. Минькович-Слободяник О. В. Правова політика як чинник правотворчості та правозастосування. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 22 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10283/Mynkovich-Slobodyanyk.pdf?sequence=1>

117. Мироненко-Шульган О. М. Правове регулювання фінансової підтримки державою малого підприємництва в умовах фінансової кризи. дис. ... док. філос.: 081 «Право». Ірпінь, 2024. 243 с.

118. Миронюк Р. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Публічне адміністрування». Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 81 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0905/13.1.pdf>

119. Мозгова В. А. Поняття та рівні координації діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції. *Часопис Київського університету права*, 2013. № 2. С. 290–294.

120. Мостовий А. М. «Підприємництво» як категорія адміністративного права: основні ознаки та критерії визначення. *KELM*. 2022. № 7(51). С. 368–372

121. Мостовий А. М. Поняття та сутність адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 202–207.

122. Мостовий А. М. Органи публічної влади, що здійснюють реалізацію державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 768–771.

123. Мостовий А. М. Теоретичні підходи до визначення державної правової політики. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2024. Вип. 3. С. 167–171.

124. Мостовий А. М. Участь недержавних інституцій у реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2024. Вип. 4. С. 125–130.

125. Мостовий А. М. Процедури сертифікації: зміст та сутність у сфері реалізації державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 132–134.

126. Мостовий А. М. Державна правова політика у сфері розвитку малого і середнього підприємництва: об'єктна ідентифікація. Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 131–133.

127. Мостовий А. М. Адміністративна процедура: основні підходи до визначення. Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 07–08 лютого 2024 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 171–173.

128. Мойсіяха А. В. Сутність та зміст механізмів реалізації державної політики в соціогуманітарній сфері. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління, 2020. Том 31 (70) № 3. С. 164–160. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/30.pdf

129. Муравйов К. В. До проблеми визначення поняття правові засади реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 154–157.

130. Мушенко В. В. Фінансово-правові засади державної аграрної політики України: монографія. Ніжин, 2017. 371 с.

131. Назаренко М. О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України: дис... канд. юрид. наук: 25.00.02. Одеса: Одес. регіон. інст-т держ. упр-ня Нац. акад. держ. упр-ня при Президентові України, 2014. 238 с.

132. Найбільша об'єднана сила незалежних українських підприємців. Спілка підприємців України, 2024. URL: <https://sup.org.ua/uk/mission>

133. Налагоджуємо співпрацю з Єврокомісією щодо регіональної політики та управління європейськими інвестиційними фондами. Міністерство розвитку громад та територій України, 2024. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35620.html>

134. Науменко Н. С., Грабко О. І. Мале та середнє підприємництво в Україні та ЄС: аналіз і порівняльна характеристика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 2021. № 51. С. 18–34. URL: <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2021/51-2021/5.pdf>

135. Науменко С. Щодо змісту адміністративно-правового механізму взаємодії експертних установ з правоохоронними органами. *Юридичний бюлетень*, 2018. № 7. Ч.2 С. 116–122.

136. Нижник О. Адміністративно-правові інструменти реалізації державної регіональної політики у сфері вищої освіти. *Підприємництво*,

господарство і право, 2016. №2. С. 117–121. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/02/24.pdf>

137. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління. За заг. ред. Н. Нижник. К:УАДУ, 1998. 160 с.

138. Новіков В., Боровікова В. Про механізм реалізації прав і свобод людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2018. № 3. С. 45–56.

139. Нормативно-правові засади діяльності суду. Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області, 2024. URL: <https://oc.mk.court.gov.ua/sud1420/gromadyanam/normatlegal/>

140. Нормативно-правові засади діяльності. Уповноважений із захисту державної мови, 2024. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/normativno-pravovi-zasadi-diyalnosti>

141. Оксін В. Сутність адміністративних процедур вирішення питань місцевого значення в Україні. *Вісник АПСВТ*, 2020. № 3-4. С. 26–34. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3-4_2020-26-34.pdf

142. Організація міжнародного економічного співробітництва. Торгово-Промислова Палата України, 2024. URL: <https://uccr.org.ua/services/organization-of-international-economic-cooperation>

143. Орзих М. Право і особистість: Питання теорії правового на особистість соціалістичного суспільства. Київ-Одеса: Вища школа, 1978. 143 с.

144. Осадчий А. Ю. Адміністративні процедури: оновлення концептуальних підходів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*, 2024. Вип. 40. С. 52–534. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1197/1042>

145. Осіпов Ю. В. Реалізація права на звернення до адміністративного суду та способи його судового захисту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права, Центральноукраїнський

державний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2023. 299 с.

146. Осовська Г. В. Основи менеджменту. К.: «Кондор», 2003. URL: <https://buklib.net/books/30585/>

147. Парамонов Д. Ю. Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. дис. ... док-ра філос. за спеціальністю 081 «Право». Київ, 2021. 233 с.

148. Пастух І. Д. Адміністративно-правові засоби адміністрування конфлікту інтересів у публічно-правових відносинах. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2020. № 9. С. 260–263. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/65.pdf

149. Патерило І. В. Інструменти діяльності публічної адміністрації: сутність та зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2014. Вип.27. С.174–178.

150. План Відновлення України, 2024. URL: <https://recovery.gov.ua/>

151. План Відновлення України. Національна Рада з відновлення, 2022 URL: https://cdn.prod.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf

152. Подоляка С. А. Поняття та значення адміністративних процедур в прокурорській діяльності. *Митна справа*, 2013. № 4(2.2). С. 283–287.

153. Поліщук Г. Державне регулювання у сфері малого підприємництва: оцінка ефективності. *Ефективність державного управління*, 2017. № 4 (53). С. 208–217.

154. Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#n19>

155. Принципи роботи. Фонд розвитку підприємництва, 2024. URL: <https://bdf.gov.ua/pryntsyru-roboty/>

156. Присяжна Л. В Україні збільшилась чисельність ФОПів, але зменшилась кількість платників ПДВ. ТОВ "інформаційно-аналітичний центр ЛІГА", 2024. URL: https://biz.ligazakon.net/news/226745_v-ukran-zblshilas-chiselnst-fopv-ale-zmenshilas-klkst-platnikv-pdv

157. Приходько А. Адміністративно-правове забезпечення запобігання та протидія корупції в Україні за умов євроінтеграції: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2020. 485 с.

158. Програми підтримки інноваційної діяльності. Міністерство економіки України, 2023. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=becc6fc5-aa0a-4712-ae98-928855c59be5&title=ProgramiPidtrimkiInnovatsiinoiDiialnosti->

159. Пророчук М. В. Механізм взаємодії влади та бізнесу у сфері інфраструктури. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління, 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 126–133. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/23.pdf

160. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

161. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2023 р. № 229. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#Text>

162. Про внесення змін до порядків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2023 р. № 1157. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/522829__761088#n10

163. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2004 р. № 308. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р.

№ 1151. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1151-2015-%D0%BF#Text>

164. Про внесення змін до Статуту Державної інноваційної фінансово-кредитної установи. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.2020 р.

№ 1157. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2020-%D0%BF#n8>

165. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України. Закон України від 23.03.2000 р.

№ 1602-III. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

166. Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності. Указ Президента України від 23.07.1998 р. № 817/98. Втратив чинність. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817/98#Text>

167. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

168. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

169. Про затвердження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва. Указ Президента України від 22.01.2000 р. 89/2000. Втратив чинність. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2000#Text>

170. Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2004 р. № 308. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2004-%D0%BF#Text>

171. Про затвердження Національного стандарту № 1. Загальні засади оцінки майна і майнових прав. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. №1440. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text>

172. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

173. Про затвердження Регламенту Міністерства економіки України: Наказ Міністерства економіки України від 26.05.2008 р. № 184. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0184665-08#Text>

174. Про захист прав споживачів. Закон України від 10.06.2023 р. № 3153-IX. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text>

175. Про зміни та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України. Указ Президента України 24.04.2004 р. №477/2004. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477/2004#Text>

176. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

177. Про надання фінансової державної підтримки. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 28. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%B F#Text>

178. Про Національний банк України. Закон України від 20.05.1999 р. №679-XIV. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>

179. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні. Закон України від 21.12.2000 р. № 2157-III. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-14#Text>

180. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF#Text>

181. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>

182. Про Палату. Торгово-промислова палата України, 2024. URL: <https://uccr.org.ua/about>

183. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України від 19.05.2011 р. № 3392-VI. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17#Text>

184. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pripinennya-zahodiv-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu-i-derzhavnogo-rinkovogo-naglyadu-v-umovah-voyennogo-stanu-303>

185. Про Програму державної підтримки підприємництва в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.1993 р. № 201. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/201-93-%D0%BF>

186. Про проект. Economic support of Eastern Ukraine, 2024. URL: <https://era-ukraine.org.ua/about/>

187. Про реалізацію експериментального проекту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій: постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 736. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2022-%D0%BF#Text>

188. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу»: Постанова Верховної Ради України від 13.04.2016 р. № 1090-VIII. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1090-19#Text>

189. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні. Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>

190. Про стандартизацію. Закон України від 05.06.2014 р. № 1315-VII. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>

191. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 504-р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80#Text>

192. Про схвалення Плану України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 р. № 244-р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2024-%D1%80#Text>

193. Про технічні регламенти та оцінку відповідності. Закон України від 15.01.2015 р. № 124-VIII. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text>

194. Про торгово-промислові палати в Україні. Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%92%D0%A0#Text>

195. Про Український фонд підтримки підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.1995 р. № 687. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-95-%D0%BF#Text>

196. Про Український Фонд підтримки підприємництва. Український фонд підтримки підприємництва, 2024. URL: <http://ufpp.kiev.ua/>

197. Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності. Указ Президента України від 03.02.1998 р. № 79/98. Втрата чинності. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/98#Text>

198. Про утворення Координаційної ради з питань розвитку мікропідприємництва та малого підприємництва. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2019 р. № 892. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2019-%D0%BF#Text>

199. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.01.2023 р. № 44. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2023-%D0%BF#Text>

200. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 691. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-%D0%BF#Text>

201. Про утворення Фонду розвитку інновацій. Розпорядження кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 895-р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2018-%D1%80#Text>)

202. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України, 2024. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a67-3974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini>

203. Проект Агентства USAID «Економічна підтримка України» підтримає проекти розвитку експортної інфраструктури України. Урядовий портал, 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/proekt-ahentstva-usaid-ekonomichna-pidtrymka-ukrainy-pidtrymaie-proekty-rozvytku-eksportnoi-infrastruktury-ukrainy>

204. Проект Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року, 2024. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=454b13bc-3503-4185-b59d-b60f6467748c&title=ProektStrategiiVidnovlennia-StalogoRozvitkuTaTsifrovoiTransformatsiiMalogoTaSerednogoPidprimnitstvaNaPeriodDo2027-Roku>

205. Пропозиції та зауваження до проекту Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року, 2024. URL: <https://www.cci.zp.ua/app/uploads/2024/03/phois43359a38959-1.pdf>

206. Рада бізнес-омбудсмена сприяє відкритому та відвертому діалогу між бізнесом та державою. Рада бізнес-омбудсмена, 2024. URL: <https://boi.org.ua/about-us/>

207. Радченко Л. М. Публічна адміністрація сутність, принципи, механізми. Цифровий репозитарій Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, 2017. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36061/Radchenko%20L.pdf?sequence=1>

208. Результат пошуку. Сайт Верховної Ради України, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/u99117556-ff06-4ebf-83a7-db19f3801f0a?find=1&text=%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC>

209. Рекомендації щодо планування розвитку малого та середнього підприємництва на рівні регіонів та територіальних громад розроблені проектом технічної допомоги FORBIZ у межах ініціативи Європейського Союзу EU4Business за участі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2021. URL: chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://decentralization.ua/uploads/library/file/721/Guideline__Regiona_local_SME_Policy_FORBIZ.pdf

210. Рівіс М. М. Публічне адміністрування транскордонного співробітництва України та країн-учасниць ЄС: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2018. 217 с.

211. Річний звіт 2021 Фонду розвитку підприємництва, 2024. URL: https://bdf.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Report_UA_forWeb.pdf

212. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи. За заг. ред Руденко О. М., Штурхецького С. В. Острог, 2014. 328 с.

213. Розвиток системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад у 2018–2021 роках: доповідь. Н. Алюшина (кер. авт. колективу), Л. Рикова, С. Горбатюк, О. Козловський, Ю. Жук, О. Кльоц, О. Бутко; за заг. ред. Н. Алюшиної. К.: Національне агентство України з питань державної служби, 2021. 240 с.

214. Розгон О. В. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері як інструмент забезпечення інноваційного розвитку. International Science Conference on Multidisciplinary Research. С. 406–411. URL: <http://surl.li/fneth>.

215. Руднева О. М., Ярмиш О. Н. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: зб. матеріалів наук.-

практ. конф. Київ, 2012 р. С. 6–26. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Pravova_pol_new-b7252.pdf.

216. Русецький А. Поняття адміністративно-правового механізму взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів на регіональному рівні. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2018. Вип. 5. Т. 2. С. 149–155.

217. Свірко, С. В., Власюк, Т. О., Шевчук, О. А., & Супрунова, І. В. Державно-приватне партнерство як інструмент інноваційного розвитку урбанізованих територій. *Економіка, управління та адміністрування*, 2023. №1(103). С. 118–127. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2023-1\(103\)-118-127](https://doi.org/10.26642/ema-2023-1(103)-118-127)

218. Селіванов В. Правова політика України, деякі теоретичні питання сутності, змісту та технології. *Право України*. 2001. № 12. С. 6–14.

219. Сорока Л. В. Адміністративно-правовий механізм реалізації Космічної доктрини України. дис. ... док-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2020.

220. Спільні пропозиції бізнес-об'єднань до проєкту стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва до 2027 року. United Nations Development Programme, 2024. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/spilni-propozytsiyi-biznes-obyednan-do-proyektu-stratehiyi-vidnovlennya-staloho-rozvytku-ta-tsyfrovoyi-transformatsiyi-maloho-ta>

221. Спрощено порядок державної реєстрації суб'єктів підприємництва та провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2013-2024, 2022. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/sproshcheno-poryadok-derzhavnoyi-reyestratsiyi-subyektiv-pidpriyemnictva-ta-provadzhennya-gospodarskoyi-diyalnosti-v-umovah-voyennogo-stanu

222. Стартує новий набір на курс Перебудова бізнесу під час війни. Харківської обласної громадської організації Асоціація приватних

роботодавців, 2024. URL: <https://apr.org.ua/startuye-novij-nabir-na-kurs-perebudova-biznesu-pid-chas-vijni/>

223. Статут Громадської спілки «Спілка українських підприємців», від 14.05.2018 р. № 22. URL: <https://sup.org.ua/uploads/pdf/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%20%D0%A1%D0%A3%D0%9F.pdf>

224. Статут Фонду розвитку підприємництва. Наказ Міністерства фінансів України від 11.01.2020 р. № 5. URL: <https://bdf.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Statut-FRP-27-06-2024.pdf>

225. Стрикун Г. Чи існує в Україні державна політика розвитку підприємництва насправді? Національна платформа малого та середнього бізнесу, 2023. URL: <https://platforma-msb.org/chy-isnuye-v-ukrayini-derzhavna-polityka-rozvytku-pidpryemnytstva-naspravdi/>

226. Стрикун Г. Чого потребує бізнес під час війни? Національна платформа малого та середнього бізнесу, 2022. URL: <https://platforma-msb.org/chogo-potrebuye-biznes-pid-chas-vijny/>

227. Тарахович Т. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*, 2010. Вип. 50. С. 12–18.

228. Ткачук А. Ф. Законодавство для третього сектору: необхідність та перспектива змін. К.: Ін-т громадянського суспільства, 2002. 32 с.

229. Трегубов О., Клочковська В., Клочковський О. Державне регулювання розвитку малого бізнесу. *Економіка та суспільство*, 2022. Вип. № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1744/1680>

230. Третій сектор в Україні: проблеми становлення. за заг. ред. Ілляш М. М.; Український ін-т соціальних досліджень, 2001. 70 с.

231. Третяк Ю. Про систему планування і фінансування в рамках Політики згуртованості ЄС на програмний період 2021-2027 рр. ПРОЄКТ USAID «ГОВЕРЛА», 2014. URL: <https://decentralization.ua/uploads/attachment/>

document/1363/%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B8%CC%86_%D0%A2%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BA.pdf

232. Труш О. О. Механізми реалізації державної політики у сфері цивільного захисту в Україні. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр", 2010. № 2. С. 432–438.*

233. У 2024 році майже 80% МСБ планують розширювати бізнес та залучати кошти у розвиток. Європейська Бізнес Асоціація, 2024. URL: <https://eba.com.ua/u-2024-rotsi-majzhe-80-msb-planuyut-rozshyryuvaty-biznes-ta-zaluchaty-koshty-u-rozvytok/>

234. Український бізнес під час війни. *Щомісячні опитування підприємств, 2022. Вип. № 1 (5.2022). 29 с.* URL: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2022/TFD/%D0%A9%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%8F%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>

235. Український Фонд Стартапів, 2024. URL: <https://usf.com.ua/>

236. Уряд затвердив План для реалізації програми Ukraine Facility. gov.ua, 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-plan-dlia-realizatsii-prohramy-ukraine-facility>

237. Уряд розширив можливості підприємців для отримання держпідтримки. Міністерство фінансів України, 2024. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/uriad_rozshiriv_mozhливosti_pidpriemtsiv_dlia_otrimannia_derzhpіdtrimki-4367

238. Уряд схвалив Стратегію розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року та операційний план заходів на 2024-2027 роки. Урядовий портал, 2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=161fb74b-c8ad-4cc5-b7ed-645962eb2e28&title=StrategiiaRozvitkuMSB>

239. Уряд удосконалив порядок надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу. Міністерство економіки України, 2023. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2b4f5372-c840-483e-bc74-cc7b297fbe20&title=UriadUdoskonalivPoriadok>

240. Участь організацій малого та середнього бізнесу у переговорному процесі з органами влади при формуванні політики регулювання соціально-трудової сфери. Київ, 2017. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/policy_paper_ukr_pdf_0.pdf

241. Федорчук В. Terra incognita української економіки. Чотири висновки з дослідження середнього бізнесу Інституту економічних досліджень. Forbes.ua, 2024. URL: <https://forbes.ua/business/terra-incognita-ukrainskoi-ekonomiki-chotiri-visnovki-z-doslidzhennya-serednogo-biznesu-institutu-ekonomichnikh-doslidzhen-31012024-18884>

242. Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. VI. 742 с.

243. Фомічов К. С. Роль адміністративних процедур в процесі реалізації державної політики у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю. *Приватне та публічне право*, 2023. № 2. С. 49–52. URL: http://pp-law.in.ua/archive/2_2023/9.pdf

244. Фонд підтримки малого та середнього бізнесу/Small and Medium Business Support Fund. Урядовий портал, 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/affected-business-fund-pidtrymka-biznesu>

245. Харченко Н. Правова політика держави: до визначення поняття і змісту. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*, 2020. №10(22). С. 110–117. URL: https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/110-117_%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BA%D0%BE-1.pdf

246. Центр підтримки технологій та інновацій – TISC. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій, 2024. URL: <http://surl.li/pkjbsw>

247. Чаплигін К. Державне регулювання суб'єктів господарювання. *Інвестиції: практика та досвід*, 2010. № 17. С. 50–52.

248. Чемерис О. М. Державна політика розвитку малого та середнього підприємництва в Україні у контексті результативності. *Ефективність державного управління*, 2017. Вип. 3. С. 234–250.

249. Червякова О. Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.07. Класичний приватний університет. Харків, 2018. 226 с.

250. Чорна А. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності у сфері оподаткування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. МВС України. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 44с.

251. Чорна А. Підприємницька діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*, 2017. № 5. С. 128–132.

252. Шумейко Т. А. Поняття та ознаки адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. *Юридична наука*, 2020. № 8(110)/2020 С. 169–176.

253. Щиголь Ю. Ф. Адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері захисту інформації України. *Юридична наука*, 2020. № 2(5(107)). С. 109–119. URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-107-5-2.14>

254. Щодо визначення категорії підприємства відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Інформаційне повідомлення Міністерства фінансів України від 12.11.2018 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001201-18#Text>

255. Щурик М. О. Поняття інструментів реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки правоохоронними органами. *Юридична наука*, 2020. № 10(112)/2020 С. 125–132. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/535/508>

256. Юридична енциклопедія: в 6 т. Шемчушенко Ю. С. та ін. Київ: Укр. енцикл. 1998, 2003. Т. 5. С. 185.

257. Як співпраця держави та бізнесу допоможе відбудувати Україну. Економічна правда, 2023. URL: https://www.epravda.com.ua/cdn/cd1/2023/spivpratsia_derzhavy_ta_biznesu_dopomozhe/

258. Якимець О. Правові засади використання науково-технічних засобів у цивільному процесі. URL: <https://www.naiau.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik//2002 2/>

259. Ямкова І. М. До питання щодо адміністративно-правового регулювання та адміністративно-правового забезпечення підприємницької діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*, 2013. Вип. 21, Ч.ІІ. С. 277–280.

260. A ‘small business act’ for European SMEs. European Commission Communication (COM(2008) 394 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/a-small-business-act-for-european-smes.html>

261. Armanios, D. E., Eesley, C. E., Li, J., & Eisenhardt, K. M., 2017. How entrepreneurs leverage institutional intermediaries in emerging economies to acquire public resources. *Strategic Management Journal*, 38(7): 1373–1390

262. Audretsch DB, Thurik R (2000) Capitalism and democracy in the 21st century: from the managed to the entrepreneurial economy. *Journal of Evolutionary Economics*. 10: 17–34.

263. Bass BM (1996) A New Paradigm of Leadership: An Inquiry into Transformational Leadership. Alexandria: US Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.

264. Camila de Assis Silva, Daniela Meirelles Andrade, Juvêncio Braga de Lima. Entrepreneurial Action in the Public Sector: An Analysis of Family-School Interaction in Public Educational Institutions. *Administração Pública da Universidade Federal de Lavras*, 2023. URL: <https://www.redalyc.org/journal/3515/351575316014/html/>

265. Cohesion Fund. European Commission, 2024. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/cohesion-fund_en

266. Document 12012E/TXT. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. European Union, 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>

267. Document 12016ME/TXT. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union Consolidated version of the Treaty on European Union Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union Protocols Annexes to the Treaty on the Functioning of the European Union Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007 Tables of equivalences. European Commission, 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT>

268. Document 52011DC0078. Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Review of the "Small Business Act" for Europe COM/2011/0078 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52011DC0078>

269. Document 52020DC0103 Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions An SME Strategy for a sustainable and digital Europe COM/2020/103 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0103>

270. Document C:2007:306:TOC. Official Journal of the European Union, C 306, 17 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ATOC>

271. European Digital Innovation Hubs. European Commission, 2024. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/edihs>

272. European Regional Development Fund. European Commission, 2024. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/erdf_en
273. European Social Fund Plus. European Commission, 2024. URL: <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en>
274. Filatotchev, I., Liu, X., Lu, J., & Wright, M., 2011. Knowledge spillovers through human mobility across national borders: Evidence from Zhongguancun Science Park in China. *Research Policy*. 40(3): 453–462.
275. Glinka, B., Gudkova, S. (2011). *Przedsiębiorczość*. Warszawa: Wolters Kluwer.
276. Grimm, Heike M. and Charlotte L. Bock. Entrepreneurship in public administration and public policy programs in Germany and the United States. *Teaching Public Administration*, 2022. Volume 40, Issue 3, Pages 322–353. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/01447394211021636#bibr2-01447394211021636>
277. Harvard Kennedy School sparks your potential. Harvard College, 2024. URL: <https://www.hks.harvard.edu/>
278. Hood C (1991) A public management for all Seasons. *Public Administration*. 69(1): 3–19.
279. Huggins, R., & Williams, N. 2011. Entrepreneurship and regional competitiveness: The role and progression of policy. *Entrepreneurship & Regional Development*, 23(9-10): 907–932.
280. Investment Plan for Europe: The Juncker Plan’s impact in the real economy. European Commission, 2024. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/eueconomyexplained/graphs-economic-topics/investment-plan-europe-juncker-plans-impact-real-economy_en
281. Just Transition Fund. European Commission, 2024. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/just-transition-fund_en
282. Kenney, M., Breznitz, D., & Murphree, M. 2013. Coming back home after the sun rises: Returnee entrepreneurs and growth of high tech industries. *Research Policy*, 42(2): 391–407.

283. Kenny, Anthony J.P., Anselm H. Amadio. Political theory of Aristotle. Britannica, 2024. URL: <https://www.britannica.com/biography/Aristotle/Political-theory>
284. Klein, P. G., Mahoney, J. T., McGahan, A. M., & Pitelis, C. N. 2013. Capabilities and strategic entrepreneurship in public organizations. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 7(1): 70–91.
285. Liou, K. T. 2009. Local economic development in China and the United States: Strategies and issues. *Public Administration Review*, 69(s1): S29-S37.
286. Liu, Y. 2017b. Transnational entrepreneurship and entrepreneurial ecosystem: The role of organizational ambidexterity and entrepreneurial intensity. *Small Business Economics*, Conditional Acceptance
287. Macmillan Report of the Committee on Finance and Industry 1931. CMD 3897. London: HMSO. URL: <https://ia600905.us.archive.org/18/items/macmillanreports00thomuoft/macmillanreports00thomuoft.pdf>
288. Mahoney, J. T., McGahan, A. M., & Pitelis, C. N. 2009. Perspective-The interdependence of private and public interests. *Organization Science*, 20(6): 1034–1052.
289. Members. Eurochambre, 2024. URL: <https://www.eurochambres.eu/about/members/>
290. Moore MH (1995) *Creating Public Value. Strategic Management in Government*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
291. Neighbourhood and Enlargement. Eurochambres, 2020. URL: <https://www.eurochambres.eu/priority/neighbourhood-and-enlargement/>
292. Oksin, Vitaliy, Anna Danylenko, and Artem Zubko. «Policy» and «Administration» in the Context of Regulating Ukraine’s Space Activities. *Advanced Space Law*, 2022. Vol. 9. P. 48–57. URL: <https://doi.org/10.29202/asl/9/5>

293. Quelin, B. V., Kivleniece, I., & Lazzarini, S. 2017. Public-Private Collaboration, Hybridity and Social Value: Towards New Theoretical Perspectives. *Journal of Management Studies*, 54(6): 764–792.

294. Silveira, A. C., Gonçalves, G., Bonelli, J. J., Castro, N. E., Barbosa, P. A., Villena, D. J. S. (2007). Empreendedorismo: a necessidade de se aprender a empreender. *Revista Foco*, 2(1), 1–11.

295. Small Business Act. Public Law 85–536; Approved July 18, 1958. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-1834/pdf/COMPS-1834.pdf>

296. Spencer, J. W., Murtha, T. P., & Lenway, S. A. 2005. How governments matter to new industry creation. *Academy of Management Review*, 30(2): 321–337.

297. Suggested Citation: Skica, Tomasz; Bem, Agnieszka; Żygadło, Karolina (2013) : The role of local government in the process of entrepreneurship development, e-Finanse: Financial Internet Quarterly, ISSN 1734-039X, University of Information Technology and Management, Rzeszów, Vol. 9, Iss. 4, pp. 1–24. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/147080/1/792798856.pdf>

298. Territorial cohesion. European Commission, 2024. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/territorial-cohesion_en

299. The Digital Europe Programme. European Commission, 2024. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>

300. Xing, Y., Liu, Y. and Cooper, C. L. (2018) Local government as institutional entrepreneur: public-private collaborative partnerships in fostering regional entrepreneurship. *British Journal of Management*, 29 (4). pp. 670–690. URL: https://centaur.reading.ac.uk/81586/3/Local%20Government%20as%20Institutional%20Entrepreneur_accepted%20version%20201801_BJM_final.pdf

301. Varkhov Andrii. The legal nature of the administrative and legal instruments forming the structure of administrative and legal mechanism of security actors' interaction. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 2023. № 1. P. 98–103.

ДОДАТКИ**Додаток А****СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*****в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

1. Мостовий А. М. «Підприємництво» як категорія адміністративного права: основні ознаки та критерії визначення. *KELM*. 2022. № 7(51). С. 368–372 (Республіка Польща).

2. Мостовий А. М. Поняття та сутність адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 202–207.

3. Мостовий А. М. Органи публічної влади, що здійснюють реалізацію державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 768–771.

4. Мостовий А. М. Теоретичні підходи до визначення державної правової політики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 3. С. 167–171.

5. Мостовий А. М. Участь недержавних інституцій у реалізації державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 4. С. 125–130.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Мостовий А. М. Процедури сертифікації: зміст та сутність у сфері реалізації державної політики щодо розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публічного права, 2020. С. 132–134.

7. Мостовий А. М. Державна правова політика у сфері розвитку малого і середнього підприємництва: об'єктна ідентифікація. *Пріоритетні*

напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 берез. 2023 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2023. С. 131–133.

8. Мостовий А. М. Адміністративна процедура: основні підходи до визначення. *Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 лют. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публічного права, 2024. С. 171–173.*